

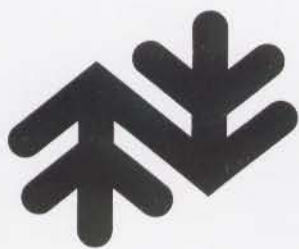
RINGERIKE.

1996-97.

RULE

Agazzi Vibes 20

Norske Skog
Follum Fabrikker

Forsidebilde:

Veggmaleri på Hesselberg av Peder Aadnes fra 1770-åra.
(Foto: Kåre Elgmork)

RINGERIKE

1996-97

(Hefte nr. 68)

Utgitt av

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKE HISTORIELAG

Redaksjon

FRED HARALD NILSSEN (redaktør)

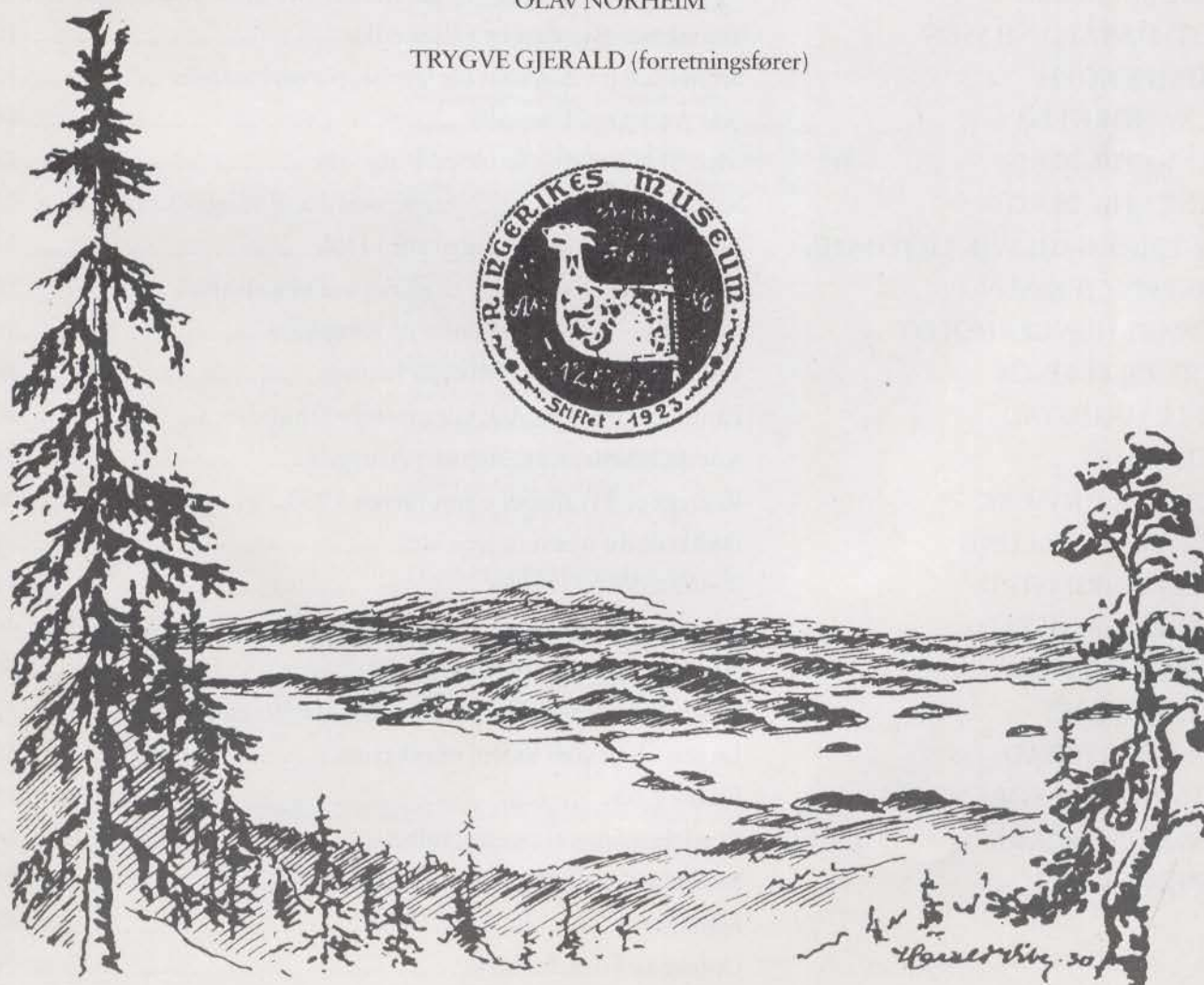
GUDMUND BAKKE

BJØRNKNOPH

INGEBJØRG LILJEDAHL

OLAV NORHEIM

TRYGVE GJERALD (forretningsfører)

Tradisjonen tro

Like sikkert som at det går mot jul, kommer heftet "Ringerike". For mange er heftet en forutsigelig julegave. Romjula blir liksom ikke den samme uten det lokallhistoriske heftet. Slik har det vært siden 1922! Siden da har heftet kommet ut nesten hver eneste høst. Det er bare noen få unntak at heftet har vært et savn, to ganger i 30-åra, fire av krigsåra og en gang på 50-tallet.

Gjemt og glemt og fremad og aldri glemme, kan stå som to uttrykk redaksjonen har navigert arbeidet etter i årets utgave av heftet "Ringerike". Vi har lagt vekt på at årets hefte skal presentere saker fra den fjerne og nære historie. Vi presenterer noen av lokallhistoriens skatter som ikke er så godt kjente utenfor fagmiljøene.

Sverre Moes tegninger og kommentarer fra oppveksten på Røyse representerer noe som er i ferd med å bli historie, men mange vil kunne nikke gjenkjennende til dette.

Otto Frydenlunds beretninger om hvordan 30-åra fortonet seg for de fleste på Ringerike, bør vekke til ettertanke. Dette er en viktig ballast hvor stadig flere synes å vite prisen på alt, men ikke verdien av noe.

En vesentlig del av heftet er viet Krokskogen og Nordmarka. Du som begynner å lese Nils Malthes Sørenssens halvdo-kumentariske fortelling om Fleske-Lars, vil neppe klare å legge fra deg heftet før du har lest ferdig historien. Tar du også for deg Sverre Grimstads artikler, tror vi marka vil kalle på deg. Her kan vi ferdes trygt for ulv og bjørn. Professor Kåre Elgmørk skriver om hvor systematisk styresmak-tene har arbeidet for å gjøre distriktet vårt til en rovdyrfri sone.

F-red

Innhold

OLAUG BJERKE	Krigens jul	5
KÅRE ELGMØRK	Bjørn og ulv på Ringerike gjennom 250 år	6
FRED HARALD NILSSEN	Tre viktige myntfunn på Ringerike	10
BJØRN KNOPH	Sersjanten fra Åsa som ble landskjent myntsamler	12
OLAV NORHEIM	Ivar Aasen og Ringerike	14
ARNE CHR. BERG	Med Tidemand og Gude på Ringerike	18
ARNE CHR. BERG	Reisehåndbok fra 1903: Fra Kristiania til Ringerike	20
INGEBJØRG GJESVIK LILJEDAHL	En tradisjonsrik garveribedrift i Hole	22
LORENTZ JENSSEN	HØKA - storleverandør til norsk kollektivtrafikk	24
MARGIT HUNGERHOLDT	Holmboe - hans liv og virke på Ringerike	26
ODD WILLUMSEN	Villmarkas hilsen til Mikkjel Fønhus	29
KJELL LUNDSTAD	Familien Gram på Ask i det forrige århundre	30
OLE SKAUG	Knestanghella, Runesteinen i Åsbygda	34
GUNNAR F. KVÆRK	Rekrutt på Hvalsmoen sommeren 1938	36
OTTO FRYDENLUND	De harde 30-åra	38
SVERRE GRIMSTAD	Kastesteder på skauen	42
SVERRE GRIMSTAD	Sørvest på Krokskogen: Stilt utenfor allfarvei	44
KRISTIAN DYRDAL	Sigurd Syr - Purke Sigurd?	50
SVERRE MOE	Fragmenter fra oppveksten på Røyse i 50- og 60-åra	52
ARNE FJELDSTAD	Jørgen - han som kjørte mjølkeruta	56
NILS MALTHE SØRENSSEN	Fleske-Lars	58
GUDMUND BAKKE	Bygdehistorien skrives i Hole	64
BJØRN KNOPH	Bukkebekksteinen	67
	Minneord	68
	Utdrag av årsmeldingene	70

Krigens jul

Det er jul
 Hvad har vel den i sitt skjul?
 Vi vet at et lys blev tendt,
 at vår frelser til jorden ble sendt.
 Fred over verden blev lovet,
 men da har jo Jesus måttet sovet,
 eller har han mon tro ikke våget
 å stanse det prustende, kjempende folketoget
 som på sin tokt drar sverd
 og hugger ned alt som har verd?

Det er jul.
 Bordet er uten ribbe og rull.
 Juletreet er kommet på plass,
 det ble hentet samtidig med et vedalass.
 Barneøine kan ennu tindre,
 ubevisst vil de kan hende lindre
 savnet av mannen som farer på havet
 eller sønn som kom bort i arrestasjonskravet.
 Uendelig mange blir rammet,
 ja, man blir nesten lammet
 av alt som skjer.
 Det er bare barna som ler.
 Et «hvorfors?» presser seg frem,
 masser av mennesker mister sitt hjem.

Naturen er ferdig til julefesten.
 Barna lister til vinduet på strøppelesten.
 De skal titte på spurven som savner sitt nek,
 men som likevel holder på med sin lek.
 Å - så fager en vinter som dette år.
 Man kjenner en lengsel så sår.
 Tenk om vi engang kunde bli slik
 at vi blev Gud mere lik.

Kirkeklokker ringer,
 bud om julen bringer.
 Isen inne i hjertet smelter,
 verdens byrde av oss velter.
 Lær oss Gud å skjønne
 hvorfor ikke alle våre bønne
 blir oppfylt som selv vi mener.
 Hjelp oss så vi ydmykt lener
 sinn og sjel hos dig til ro,
 la din fred i hjertet bo.
 Hjelp oss så med kraft å be:
 Gud, la dog din vilje skje.

Prologen er skrevet av Olaug Bjerke, født Thon, og ble deklamert av henne i Hønefoss kristelig ungdomsforening 1944.

Bjørn og ulv på Ringerike gjennom 250 år

I en kongelig forordning av 5. februar 1744 ble almuen bedt om å «beflitte sig paa at ødelægge alle skadelige Rov-Dyr og Rov-Fugle.» Målsettingen er oppnådd for bjørn og ulv på Ringerike, som for landet for øvrig. Men det tok sin tid. For ulven tok det ca. 150 år, og for bjørnen tok det 250 år.

Av KÅRE ELGMORK

Mange mennesker har en følelse av at det fantes mye både av bjørn og ulv på Ringerike i gamle dager. Flere forfattere nevner disse to artene i sine bøker, som Jørgen Moe og J.S. Welhaven. Eldre folk vil huske at bjørn ble skutt i Ådal og på Holleia i 1920-åra og under den siste verdenskrigen. Dette er tilfeldige registreringer, men det fins et stort historisk materiale om felling av bjørn og ulv som ble registrert på ting

avholdt av sorenskriverne. De gjorde det etter en forordning fra 8 mai 1733 angående jakt på bjørn og ulv i Norge. Den lyder slik: jegerne «...skal selv beholde Skindene, og for hver gammel Bjørn eller Ulv nyde 2 Rdlr, og for hver en ung Bjørn eller Ulv 1 Rdlr, samt for hver Bjørne- eller Ulve-Unge, som er 13 til 26 Uger gammel, 48 Sk Stykket, dem hvert Steds Fogderies Almue, hvor slige Dyr eller deres Unger ere fangne, bør betale efter den Ligning, Fogden forfatter, og Amtmanden attesterer; hvilket skal skee, saasnt saadan Bjørn, Ulv eller Unger eller og deres Fæld paa Tinget fremvises, da slikt i Protocollen skal antegnes, hvorefter Fogden skal indsamle Pengene, og dem ufeilbar til næste Skatteding derefter betale til de Vedkommende imod Quittering, uden at Fogden nogen Fordeel derunder maae søge.»

For ettertiden er det viktig at hver felling ble nøyaktig innført i rettsprotokollen på tingene. Disse fins i statsarkivene og det er derfor mulig å få

oversikt over felte bjørn og ulv helt tilbake til 1733. Gaupe og jerv ble ikke omfattet av premieringen. Forordningen stod ved lag med de samme fellingspremier inntil 1845 da Staten overtok utbetalingene av skuddpremiene. Det er viktig å legge merke til at premien skulle samles inn etter at fellingene var registrert på tinget. Dette skulle tilsi at jaktintensiteten ikke ble særlig påvirket av om det var penger til rådighet på forhånd.

Det er et tungt og vanskelig arbeid å trekke ut et spesielt emne fra rettsprotokollene. Protokollene er meget tettskrevet med gotisk håndskrift uten avsnitt og uten opphold (fig. 1)

Vi er imidlertid så heldige at flåværingen Olav K. Opsahl ((1887 - 1973) ble engasjert av Norsk skogbruksmuseum til å skrive av fellingene fra rettsprotokollene for store deler av Østlandet. I 1960-åra gjorde han gjennom flere år en fenomenal innsats og samlet et materiale på mange tusen registrerte fellinger. Avskrifter av over 3000

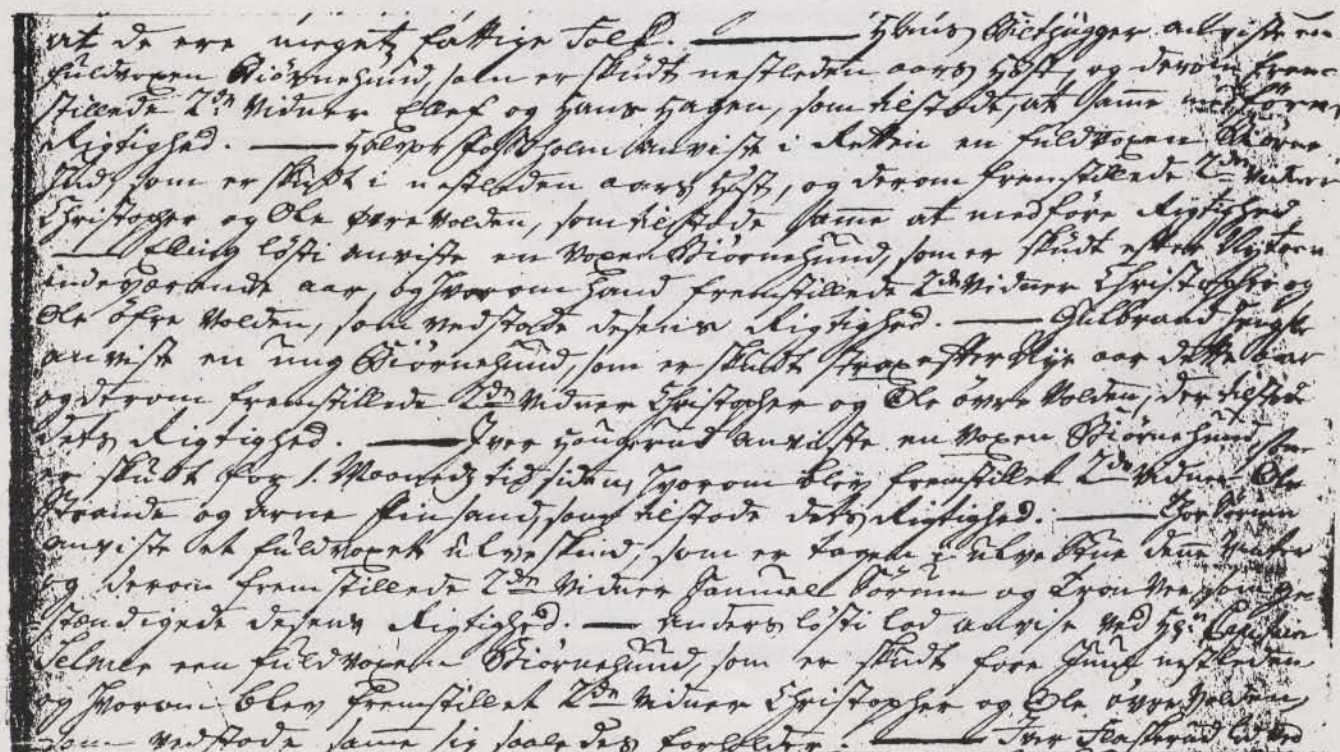

Fig. 1. Eksempel på en side av en rettsprotokoll fra et ting på Hesselberg i Norderhov den 6. mars 1750. På 6. linje nedenfra nevnes bruk av ulvestue. (Fra Statsarkivet i Kongsberg.)

fellinger av bjørn og ulv fra 19 prestegjeld rundt Vassfaret har jeg fått kopier av fra Norsk skogbruksmuseum. (Disse er bearbejdet og publisert i Norsk Zoologisk Forenings tidsskrift FAUNA vol. 49 nr. 3, 1996). To av prestegjeldene er Norderhov og Hole som vi skal behandle i denne artikkelen. Fra disse to prestegjeld registrerte Opsahl i alt 445 fellinger av bjørn og ulv.

Tingsteder og fellinger

Det ble holdt ting mange steder i Norderhov og Hole prestegjeld i perioden 1733-1845 hvor fellinger av bjørn og ulv er nevnt i rettsprotokollene. Det mest brukte tingsted på 1700-tallet ser ut til å ha vært Hesselberg i Norderhov. Av andre steder hvor ting ble avholdt kan nevnes Hønen, Knestang, Gusegården, Busund, Tandberg og flere, fra Soknedalen Berg, Lundesgård, Ruud og Kittelsby, fra Ådal Bergsund, Somdalen, Gunnbjørud, Finsand, og fra Hole By og Frøshaug.

For å få fellingspremie, måtte skinnene av drept bjørn eller ulv framvises på tinget som ble administrert av so-

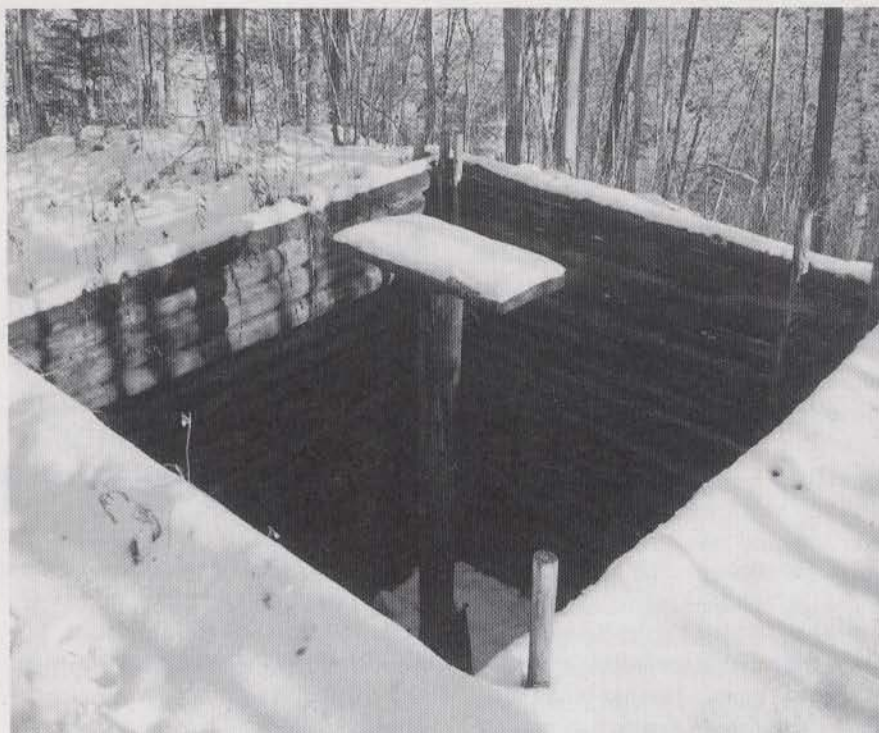

Fig. 2. En rekonstruert ulvestue fra Isi i Bærum. Ble brukt for fangst av ulv vinterstid med en levende sau eller hund festet til åtelemmen på midtstolpen. Dyregraven ble så dekket med greiner, kvist og snø. Denne fangstmetoden gikk av bruk omkring 1800. (Asker og Bærum Historielag.)

Fig. 3. En åtestilling for bjørn fra Storejuv i Vidalen anlagt så seint som i 1922. Den inneholdt knokler fra utlagte husdyr og rev. Det skulle skytes fra den andre siden av juvet i bakgrunnen. (Foto Kåre Elgmork) (Se for øvrig Elgmork, K. og R. Lien 1984. Årbok nr. 10, Norsk Skogbruksmuseum.)

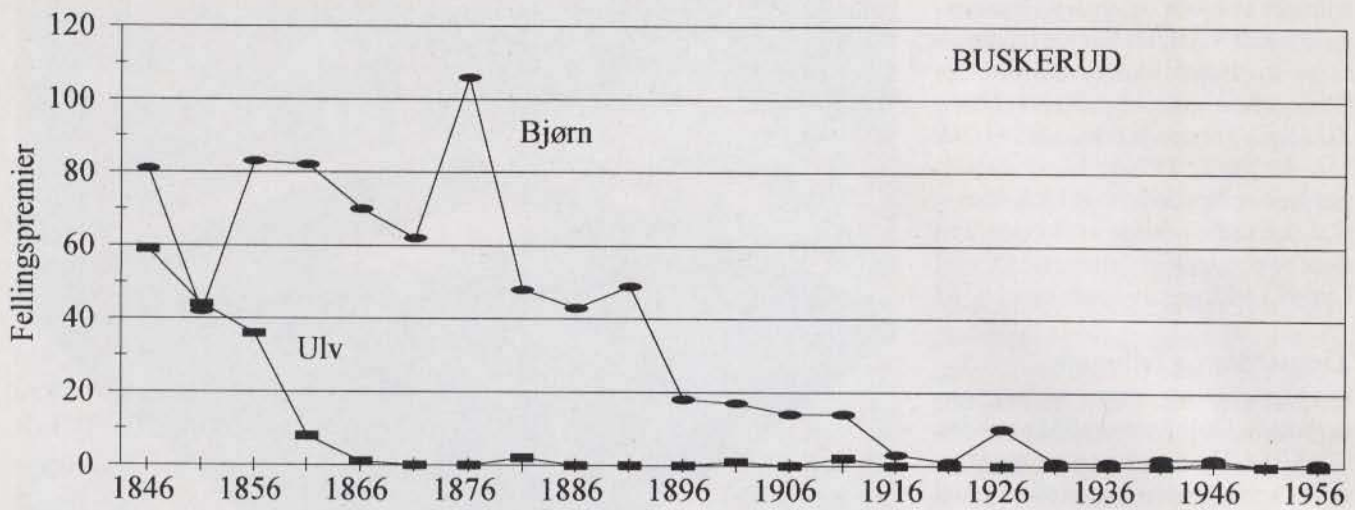

Fig. 4. Variasjon i antall utbetalte fellingspremier for bjørn og ulv i Buskerud amt, seinere fylke, 1846-1960.

renskriveren med fogden til stede. To vitner måtte avlegge lovens ed på at jegeren talte sant. Skinnen ble så merket med et kors i huden og forsynt med rettens segl. Det var en omstendelig prosedyre med edsavleggelse på et offentlig ting. Vi kan derfor gå ut fra at opplysningene er pålitelige. Det vi ikke veit er hvor mange dyr som ble drept uten at premien ble hevet. Men dette er neppe mange, da premien representerte en stor verdi som for en voksen bjørn eller ulv utgjorde omtrent 60% av kuverdien på den tid.

Fra perioden 1733-1845 har Opsahl registrert 287 felte bjørner, men bare 123 ulver i Norderhov, og 26 bjørner og 9 ulver fra Hole. Tar vi hensyn til størrelsen av de to prestegjeldene, ble det i begge felt omtrent det samme antall pr. flateenhet med omkring 25 bjørner og 10 ulver pr. 100 km² skogareal for hele perioden.

Dessverre nevnes det meget sjelden i protokollene om hvor dyra ble drept eller på hvilken måte. Av 76 bjørner som kan stedfestes på Ringerike, ble de fleste felt i Ådal (57%) og Soknedal (34%). Merkelig nok nevnes Krokskogen meget sjelden (4%), et sted man skulle anta det hadde vært mye bjørn. Av 40 drepte ulv som kan stedfestes, ble de fleste tatt på lavlandet i det sentrale Ringerike (73%) med ca. 18% i Soknedal. I desember 1830 ble to ulver drept på isen, den ene på Tyrifjorden, den andre på Steinsfjorden.

Fellingsmåter angis mest med generelle ord som drept, skutt, felt, veidet og andre. I det store materialet som omfatter store deler av Buskerud og Oppland med tilsammen over 3000 fel-

linger, spesifiseres fellingsmåte for bjørn i bare 38 av fellingene. Den mest nevnte drepemetode for bjørn var selvsqudd. Skutt på åte nevnes bare i 6 tilfeller. Dette kan henge sammen med at bruk av skytestillinger (fig. 3) var en relativt ny fangstmetode som ble mer vanlig først etter 1845. For ulv angis drepemetode i vel 200 av fellingene. Mest vanlig var det å ta ulven med gift og i saks. Men også ulvestue nevnes i noen tilfelle (fig. 2).

Variasjon i tid

Fellingene av bjørn og ulv i Norderhov fordeler seg i tid som vist på fig. 5. Hver prikk er antall felt i en 5-årsperiode. Vi ser at det jamt over ble felt mye mer bjørn enn ulv. Norderhov var da også det prestegjeld av de 19 undersøkte som hadde flest felte bjørn, mens Rollag og Sigdal hadde de høyeste fellingstall for ulv. Da fellingene var på topp i tiårsperioden 1748-57 ble det felt 8 bjørn i gjennomsnitt pr. år i Norderhov. Bare i året 1756 ble det felt 19 bjørner i Norderhov. Felling av ulv var omtrent det halve i samme periode, med maksimalt 10 ulv pr. år skutt i 1749.

Stort sett er det et minkende antall fellingstall med tiden for begge arter, mest markert for bjørn. Det kan tyde på at stammene gradvis avtok i antall. Men her må vi ta hensyn til økonomiske faktorer, da det var en inflasjon gjennom det meste av perioden. Denne er vanskelig å beregne, men etter kuprisen å dømme ble pengeverdien redusert omtrent til det halve i løpet av 1700-tallet, mens fellingspremiene var de samme. Hvis vi korrigerer for inflasjo-

nen, vil kurvene i fig. 4 likevel beholde sin nedadgående tendens. Dette tyder på at bestandene av både bjørn og ulv ble redusert, og at ordningen med premier hadde sin virkning.

Kurvene i fig. 5 viser et minimum i tiden 1808-20. Dette er tiden for Napoleonskrigene med blokkade og nødsår. Folk fikk annet å tenke på enn å forfølge rovdyr. Mange unge menn var også utkalt til krigstjeneste og hadde tatt med seg sine skytevåpen. Fra 1807 til 1929 ble det ikke utbetalt en eneste fellingspremie for bjørn i Norderhov, mens det i samme periode ble betalt 12 premier for ulv. Dette kan tyde på at ulven ble ansett som mer skadelig enn bjørnen.

Flest bjørn ble skutt om våren i Norderhov (60%). Hijakt nevnes bare i 5 tilfelle i alle 19 prestegjeld tilsammen. Dette er en gammel jaktmetode som ble regulert allerede i Christian den femtes lov av 1687. Den ga adgang til å tinglyse et bebodd bjørnehi. Kanskje var hijakt en så vanlig jaktform at den ikke ble nevnt som noe spesielt på tinget? Flest ulv ble felt om vinteren i Norderhov (vel 80%).

Perioden 1733-1845

De store fellingstallene viser at det var en stor stabil bjørnestamme på Ringerike i denne perioden. Ulven var også regelmessig til stede, men i mindre antall. Næringsgrunnlaget må derfor ha vært til stede for begge arter. For bjørnen er dette ikke noe problem. Den er en alteter med hovedvekt på plante- og dyrkost. Den spiser maur, urter, gras, bær, og tar leilighetsvis sau eller andre pattedyr som elg. Ulven derimot er avheng-

ig av store hovdyr som bytte, særlig om vinteren. På Ringerike dreidde dette seg i det alt vesentlige om elgen. Lite er imidlertid kjent om elgens forekomst på 1700- og tidlig 1800-tallet. Forskjellige fredningstiltak satt igang av myndighetene på 1700-tallet, kan tyde på at elgstammen av og til var liten. Det samme antyder presten H. Chr. Blichfeldt Wirring som i en innberetning fra embetsmennene, forfattet på Norderhov prestegård i 1745, skriver: «Els Djur icke faae, var skudte her udi Vaaren og det der var med Kalver, vidst 10 à 12 Kalver ere blevne udi Mødrenes Liv dræbte. Bønderne holde for, at naar Elsdyr her lader sig see, betyder det og ere de Omina for haarde Aaringer. Maaskee de derfor legge sig desmere efter at dræbe dem, meere end efter Ulve, som de taale ofte at tage Creaturer bort ved Stue Væggene. Gid disse gavnlige Elsdjur, og som gjør ingen Skade, bleve holte Haand over! Man saae i den Tid, de ey maatte skjudes, blev de formeerede. Men skal og maae de skjudes, endog naar de gaae med Kalver, blive de omsider gandske ødelagte. Hvad jeg har skrevet, er blot af Omhu for disse nyttige Djur. Els-djur er her da undertiden, især udi Sognedalen og Aadalen, ja vel og udi Hoved-Sognet og Hougs Annex.»

Utviklingen etter 1845

Fra 1846 ble fellingspremier for rovdyr

utbetalt av staten og registrert sentralt. Dermed har vi ikke lenger lokale registreringer under fylkesnivå. Det nærmeste vi kan komme for Ringerike er derfor fellingsstatistikk for Buskerud fylke (fig. 4). Den viser at over 100 ulv ble drept i 10-årsperioden 1846-55 bare i Buskerud. Andre kilder viser at det aldri har vært registrert så mye ulv i Sør-Norge som på denne tiden. Man snakker om den store ulveperioden. Uttalelser fra folk den tiden tyder på at dette også ble merket på Ringerike. Min bestefar som da var rundt 15 år gammel, fortalte at de hørte ulven ule ute på isen på Tyrifjorden. Når de gikk over isen fra Hole til Ask, dro de en klesbunt etter seg for å holde ulven på avstand. Andre beretninger fra Ringerike går ut på at de dro en kjetting etter seg. Men så skjer det noe dramatisk med ulven. Den forsvinner fra store deler av landet på 15 år, fra ca. 1850 til 1865. Selv om våpenteknikken ble forbedret på denne tiden, kan dette ikke forklare den meget raske tilbakegangen. Man antar derfor at en smittsom sykdom, med samme virkning som revapesten, kan ha vært årsaken. Etter 1870 opptrer ulven bare sporadisk i Buskerud, den siste ble skutt i 1946.

Bjørnen holdt seg betydelig lenger, men fra ca. 1880 avtar også fellingene av bjørn. Etter 1912 felles bare ett eller noen få individer i enkelte år. Denne nedgangen skyldes nok i vesentlig grad

bedre skytevåpen. Omkring 1840 kom de første bakladningsgeværer og i 1867 kom remingtonriflen. Begge var mye mer effektive jaktvåpen enn de tidligere forladningsgeværene.

Utryddingen

Fra ca. 1920 og utover skytes bjørnen ut i det ene området i Sør-Norge etter det andre. Bare i Vassfartraktene, inklusive områdene nord for Sokna, Vikerfjell og Ådal, blir en reststamme av den opprinnelige norske bjørnestammen tilbake. Men også den forfølges iherdig, og i perioden 1923-1956 skytes hele 20 bjørner i dette området, hvorav halvparten var binner. Denne avskytingen var kritisk for stammen, og sammen med menneskelige inngrep og forstyrrelser i leveområdet, førte det til at bjørneobservasjoner i Vassfartraktene ble sjeldnere etter 1975. Til slutt forsvant de helt; den siste dokumenterte observasjon er fra 1984. Omfattende sporingsundersøkelser ble foretatt på snø om våren og langs bilveger om høsten i 1990 og 1991. Tilsammen var sporrutene på over 3000 km, som strekningen fra Ringerike til Kreta. Sporingene ga ikke et eneste spor eller sportegn etter bjørn. Fra 1993 ble det utlovet 5000 kr. til den som kunne påvise et bjørnespor på vårsnø i Vassfartraktene. Denne premien er ikke forsøkt hevet til nå. Alt tyder derfor dessverre på at også denne bjørnestammen nå er borte.

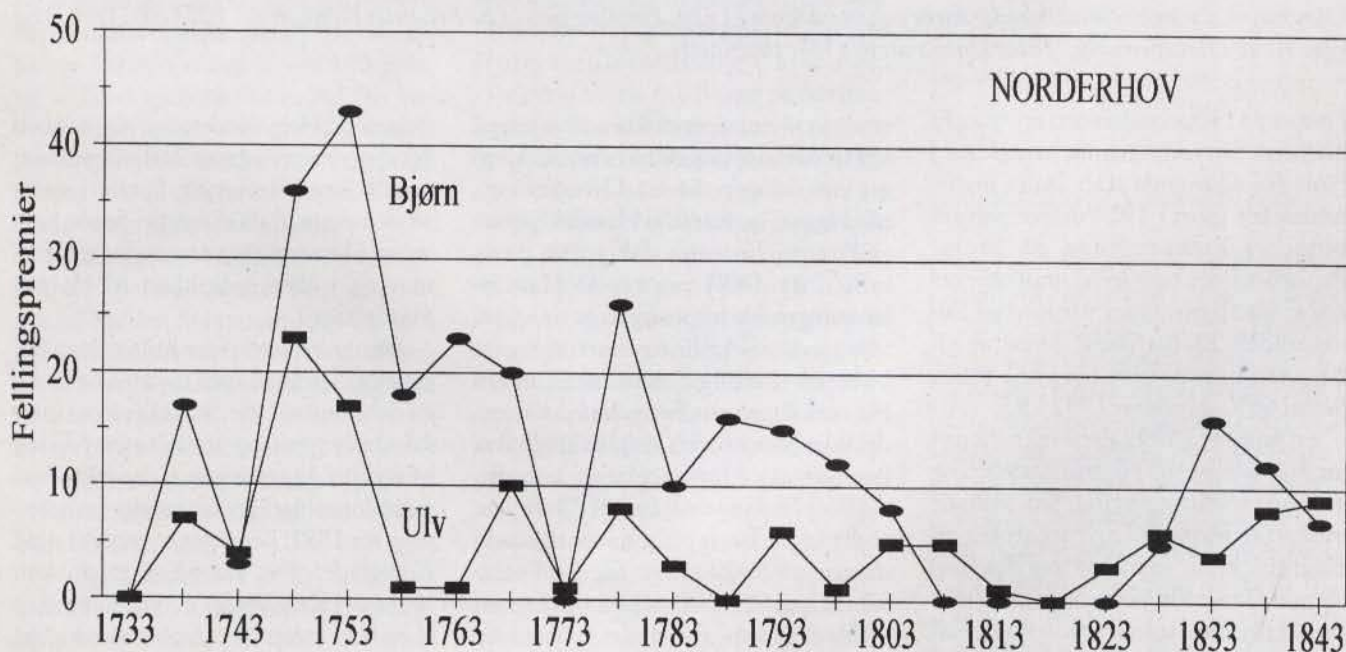

Fig. 5. Variasjon i antall utbetalte fellingspremier for bjørn og ulv i Norderhov prestegjeld 1733-1845.

Tre viktige myntfunn på Ringerike

Et myntfunn på Helgelandsmoen i 1892 ga en tidligere dokumentasjon av Hamars eksistens enn man til da hadde. Hamar blir første gang omtalt i pavebullen av 1154. I sagaene blir Hamarkaupangen omtalt i 1177.

Av FRED HARALD NILSSEN

er en myntmester ved navn Olav på Hamar og Hamarkaupangen som har preget mynten. Fra før visste man at Nidaros var myntsted for Harald Hardråde-myntene.

Myntfunnet er første gang omtalt av numismatikeren og bestyrer av Universitets myntkabinett 1877-1918, Laurentius B. Stenersen. Han skrev i 1895 om funnet i boka «Om et Myntfund fra Helgeland i Hole».

I en lengre utredning påviser Sten-

maa de foreliggende Mynter betragtes som autentiske Vidnesbyrd om Tilværelsen af Hamarkaupangr i det 11te Aarhundrede», skriver Stenersen og legger til at selv om det er blitt laget mynter der, behøver ikke stedet å ha vært videre «anselig». Hamarkaupangen kan i lengre tid ha vært «et ret tarveligt Sted». Ellers ville det blitt omtalt i historien før midten av det 12. århundre. Det var da stedet ble bispesete at det fikk større betydning.

Olausmynter som ble funnet under kirkegulvet på Stein i 1924. Penning preget på firkantet blankett ca. 1023-30. Type II og type III av Olauspenning. (Foto: Universitetets Myntkabinett)

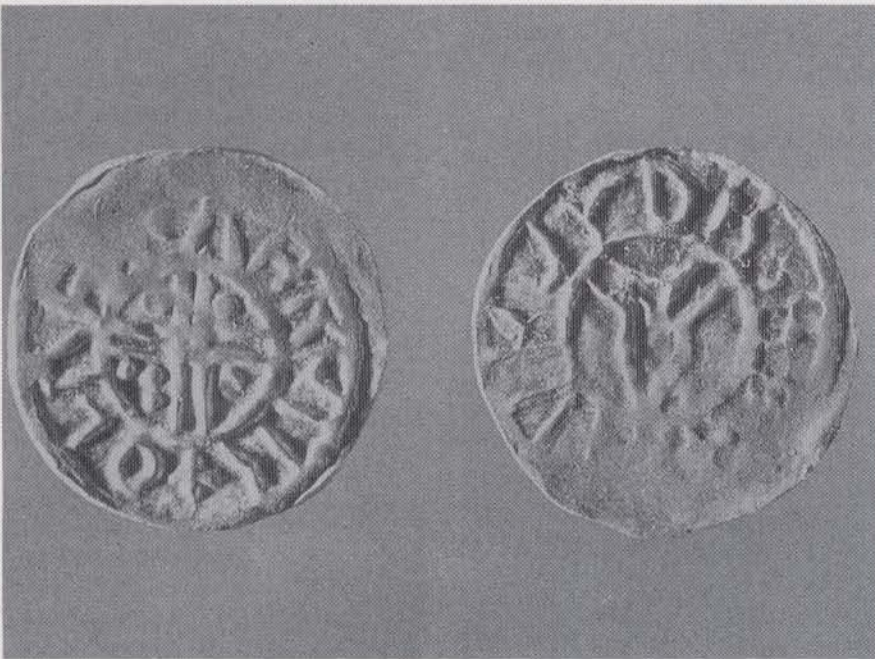
Funnet på Helgelandsmoen er ett av to historisk betydningsfulle myntfunn i Hole fra vikingtida. Det andre myntfunnet ble gjort i 1924 under utgravninger i kirkeruinene på Stein. Funnenes store betydning understrekes ved at utvalgte mynter var med på Europarådets 22. utstilling, den store vikingutstillingen, som ble vist i Paris, Berlin og København 1992 - 93.

En junidag i 1892 drev rekruttene i Ingeniørkorpset på Helgelandsmoen og øvde seg i skansegraving. Slik kom de over en sensasjonell myntskatt fra vikingtida. Blant myntene var det flest Harald Hardråde-penninger fra 1060-åra. På myntene står det på norrønt mål «OLAFR A HAM(RI)» og «OLAFR AHKPIR» som henholdsvis betyr at det

ersen at myntene er dokumentasjon på at Hamarkaupangen har eksistert lengre enn tidligere bevis. I Sverres saga blir Hamar omtalt som Hamarkaupangr. Et annet historisk dokument, pavebullen av 1154 nevner at Hamarkaupangen ble bispesete to år tidligere. Selv om det ikke finnes noen tidligere historisk skriftlig dokumentasjon om Hamarkaupangen, betyr ikke det at stedet ikke har eksistert lengre tid tilbake. Poenget er at myntene som kom for dagen i Hole for vel hundre år siden, er det første bevis på at kaupangen eksisterte på 1000-tallet. Med sin sentrale beliggenhet ved Mjøsa og i hjertet av Hedmarken, var stedet en naturlig møteplass for handelsfolk. «Synes nu altsaa dette paa Forhaand rimeligt, saa

Funnet på Helgelandsmoen utgjør noen betalingsringer og nær 250 sølvpenninger. De fleste var norske. Funnet er ikke av de største, men ifølge professor Kolbjørn Skaare gir myntene viktig informasjon i myntpolitikken til Harald Hardråde.

Stenersen beskriver funnet som betydelig. Sammen med myntene var det en del sølvsmykker. Smykkene er i Oldsaksamlingen og er omtalt av professor O. Rygh i Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers bevarings årsberetning for 1892. Beretningen omtaler også funnstedet. Det var på en tange som løper ut i elva. Under et tynt humuslag lå en halv meter dypt lag av rødsand og under det grov elvegrus. Det antas at funnstedet en gang har vært elvebunn

De viktigste myntene som ble funnet på Helgelandsmoten viser at også Hamar var et myntsted for Harald Hardåde-myntene. (Foto: Universitetets Myntkabinett)

og at mye derfor tyder på at smykkene og myntene en gang ble mistet i elva. Blant smykkene var det flere hele og deler av armbøyler av sølv.

Bortimot 50 mynter ble ikke levert til Universitetet. Det ble bare kartlagt hvor 13 av myntene tok veien.

Foruten de norske myntene, er de øvrige danske og angelsaksiske. Med få unntak er de norske en type som Harald Hardråde innførte og som det fantes få eksemplarer av. Ved siden av at myntenes legeringer eller preg, var både de norske og utenlandske, både sjeldne og ukjente. Fra før kjente man bare til et par titalls mynter, mens Helgelandsfunnet brakte for dagen over 100 mynter «...som igjen opvise en hel Del Varieteter, avvigende dels innbyrdes, dels fra de tidligere kjendte», skriver Stenersen i innledningen hvor han klassifiserer og grupperer myntene.

I 1893 kjøpte Myntkabinettet en samling 25 lignende mynter som var funnet på gården Stavenesodden i Krødherad. Likhetstrekkene mellom funnene er så påfallende, at det er grunn til å tro at funnet i Krødherad er en del av Helgelandskatten. I 1894 ble et lignende funn gjort på gården Nordrum i Hedrum, men de myntene var ikke så godt bevarte.

Helgelandsfunnet er det mest tydelige både i numerisk og vitenskapelig sammenheng. Stavenesodden- og Nordrum-funnene blir karakterisert som supplement til Helgelandsfunnet.

På Myntkabinettet er de tre samlingene holdt atskilt.

Olavsmynter på Stein

Ved den arkeologiske undersøkelsen av av ruinene etter den gamle Olavskirken på Stein gård i Hole, fant man 55 sølvmynter under kirkegulvet i mai 1924. Den første omtalen av funnet er et notat fra 1926 til Britisk museum i London. Adolf Mauritz Fonahn beskriver 46 hele og 26 fragmentariske mynter.

Fonahn mener at de tre norske myntene kan knyttes til Olav Haraldsson. Myntene har påskriftene *Olef rex Norman(n)oru(m)* og *Onlaf r(e)x Norman(n)oru(m)*. Begge påskriftene betyr «Olav, nordmennenes konge». Spørsmålet er hvilken Olav i den norske kongerekka det kan være.

Mulighetene er både Olav Tryggvason (995-1000), Olav den hellige (1016-1030) og Olav Kyrre (1066-1093). Ingen av de identifiserbare myntene kan være datert seinere enn den tyske keiser Henrik den 2. (1002-1024) og den dansk-engelske kong Knut den mektige (1016-1035). Stein-funnet inneholder ingen Harald Hardråde-mynter (1047-1066). Det utelukker Olav Kyrre.

Olav Tryggvason har bare fått prege en mynt som ble funnet i Sverige, men mynten forsvant allerede i 1767. Derfor har vi ingen sikre bevis på at Olav Tryggvason har preget noen mynt.

Dessuten inneholder Stein-funnet mynter fra tida etter Olav Tryggvason. I Norges mynthistorie, drøfter også professor Kolbjørn Skaare motivene og mener at de kan knyttes til Olav den hellige.

På den ene mynttypen er motivet en fugl med utslåtte vinger, mens brystbildet på den andre mynttypen er iført en spissjelm. Skaare framhever disse motivene fordi de angelsaksiske forbildene for dem er etter ca. 1009 og ca. 1023. Det var på den tida Olav Haraldsson var konge.

Foruten de norske myntene, inneholdt Stein-funnet 4 angelsaksiske mynter, 24 tyske og 17 uidentifiserbare mynter.

Veien-funn

Et tredje betydningsfullt myntfunn på Ringerike ble gjort på Veien i august 1893. Der ble det funnet en romersk gullmynt. Den kom først til Universitetets Oldsaksamling i 1921. Samme år ble mynten omtalt av A.W.Brøgger i «Ertog og øre», i serien Videnskapselskapets skrifter II. Mynten har bilde av keiser Konstantin den store 306-37. På den ene side er det bilde av keiseren med omskriften *CONSTANTINVS MAX AVG*, mens den på andre siden Roma? sittende, holder en kule og en Victoriafigur, septer, ved foten av et skjold.

Kilder:

A catalogue of Norwegian finds of coins.

Dr. L. B. Stenersen: *Om et Myntfund fra Helgeland i Hole, Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1895. No. 3.*
Fonahn: *Notes on a Hoard of Medieval Coins found at Stein, Ringerike, Norway. 20. april 1926.*
Kolbjørn Skaare: *Norge Mynthistorie I, Universitetsforlaget (1995).*
A. W. Brøgger: *Ertog og øre, serien Videnskapselskapets skrifter II, (1921).*

Kolbjørn Skaare: *Mynt i Norge, Det Norske Samlaget (1978).*

Sersjanten fra Åsa som ble landskjent myntsamler

Kjerraten i Åsa har de fleste ringerikinger hørt om. Det var et imponerende anlegg som trakk tømmer fra Steinsfjorden og opp i Damtjern for videre transport til Storflåtan og fløtning til sagbrukene nede i vassdraget. Det er tre personer som har mesteparten av æren for at vi i dag vet noe om dette fremragende stykke ingeniørarbeid og om livet rundt kjerraten som var i drift i første halvdel av forrige århundre.

Av BJØRN KNOPH

Den ene av disse er Arve Frydenlund fra Åsa som gjennom år har foretatt studier i marken av det som finnes av minner om kjerraten og har skrevet om den tekniske utforming av kjerraten. Den andre er Ole Chr. Bjørnstad som på sin gamle dager skrev ned en sjarmerende beretning om det han visste om bakgrunnen for byggingen av kjerraten og om driften av den. «Et Værk maaskee blandt de vigtigste og største som af nogen Privatmand inden Skandinaviens Grændser er bleven paabegyndt og fuldført» som det het i en av samtidens få beskrivelser av kjerraten. Bjørnstad reddet det den eldre generasjon hadde fortalt om virksomheten, livet og samfunnet rundt kjerraten. Ringerikes lokalhistorie hadde vært mye fattigere uten at han hadde satt seg til ved skrivebordet på sine gamle dager. Den tredje er Reidar Holtvedt som redigerte Bjørnstads manuskripter og fikk gitt dem ut i bokform 1944, to år etter hans død sommeren 1942.

Ole Chr. Bjørnstad var en av de mange bygdegutter som utstyrt med godt vett og pågangsmot reiste ut og skapte seg en fremtid. Han utmerket seg på flere felter. Han ble mest kjent som myntsamler og var en stor figur i samlermiljøet. Dagens leder av Universite-

Inspektør Ole Chr. Bjørnstad.

tets myntkabinett, professor Kolbjørn Skaare, forteller til Heftet Ringerike at det fortsatt snakkes om hans store samling av norske mynter som omfattet meget sjeldne eksemplarer. Hans portrett, malt av Eivind Engebretsen, henger i myntkabinettet, og han er nevnt flere steder i professor Skaares Norges Mynthistorie som ble fullført i 1995.

Hans portrett pryder også en flott medalje i sølv og bronse som ble preget i sin tid. Restopplaget av denne er overtatt av Norsk Numismatisk Forening. Foreningen bruker den som utmerkelse til høyt fortjente numismatikere. Den er tildelt både nordiske og franske numismatikere, og til flere engelskmenn som har skrevet doktoravhandlinger, bøker eller en rekke artikler om mynter - kanskje spesielt fra Hellas, Rom og Bysants, forteller tegneren Sven Sønsteby som er president i Norsk Numismatisk Forening.

Ole Chr. Bjørnstad ble født 19. september 1862 i Vegårdsfjordingen hvor hans far hadde overtatt gården søndre Bjørnstad. Bestefaren var også fra Vegårdsfjordingen. Han var leilending

på Øvre Jonsrud, forteller Reidar Holtvedt. Både faren og bestefaren hadde vært kjerratarbeidere, så han hørte mye om kjerraten og livet rundt den som barn og ungdom.

På skole som 12-åring

Forholdene og oppfatningene den gang var annerledes enn i dag. Bernt Bjørnstad, broren til Ole Chr., fortalte undertegnede en gang at han var to år eldre enn dåpsattesten viste. - Far og mor var seine med å få meg døpt, så de slo av to år på alderen, avslørte han. Reidar Holtvedt skriver at Ole Chr. Bjørnstad visstnok var hele tolv år før han begynte på Vegård skole. Likevel sto han blant de beste på kirkegolvet (ved konfirmasjonen 8. april 1877).

Det var mer om å gjøre at unga var tel nytte enn at dom leste og utdanna seg, som en gammel mann fra de samme traktene sa. Gutten måtte bli med far sin i skogsdriften, på fiske og jakt. Men på disse turene sammen med folk som kjente skogen ut og inn, ble mye av grunnlaget lagt for Ole Christians kjennskap til Krokskogen og dens historie.

Underoffisersskolen

Veien til utdanning gikk gjennom underoffisersskolen for bygdegutter med oppdrift den gangen. Den ga almenutdanning ved siden av militær opplæring, og underoffiserene fylte mange lederstillinger i samfunnet. Bjørnstad ble uteksaminert som sersjant i Det norske jegerkorps etter tre år i 1883. Han tok tilleggs-kurseksamen i 1884 og rekapitulerte - etter oppfordring - inn til våren 1886 da det var klart at korpsset skulle oppheves. De to siste vintrene tjenestegjorde han blant annet som hjelpelærer i tegning og skrivning samt sommeren 1885 i landmåling ved Jegerkorpssets underbefalsskole. Fra 1882 til i begynnelsen av 1886 gjenomgikk han Den kgl. Kunst- og Håndverksskoles 2nen elementærklasse, konstruksjonsklassen og delvis figurklassen.

Vardesetter for NGO

Somrene 1886 - 1893 (unntatt 1888) arbeidet han for Norges Geografiske Opmåling (NGO) som i dag heter Statens kartverk. Han var såkalt vardesetter og assistent, og det ble i disse årene mange, lange og druge turer rundt om i landet fra Finnmark og sørover. Den gang fantes ikke noe slikt som flyfoto, og kartleggerne og vardesetterne måtte klatre opp på alle de høyeste toppene. Sommeren 1888 var han engasjert ved jernbaneundersøkelsen (Bergensbanen og Nordbanen).

I 1894 ble han ansatt som oppsynsmann ved Christiania Brand- og Ingeniørvesen - brolegningsvesenet. I 1897 gikk han over til gaterenholdet og da det ble overført til Renholdsverket i 1923 ble han beordret dit som inspektør.

Bladet Bytjenestemannen skrev i 1930 at Bjørnstad ble medlem av Bestillingsmennenes Forening i 1895 og gjorde foreningen mange og gode tjenester opp gjennom årene. Han var medlem av landsstyret i flere år og deltok i de fleste landsmøter. Han var også ivrig skytterlagsmann og vant mange premier. Han var valgmann ved stortingsvalget i 1897, men fikk avsmak for det politiske liv.

I 1894 ble han gift med Lina Amalie Knoph - søster av urmaker Hakon Julius Knoph som senere bygget hytte ved Damtjern innenfor Åsa. Ekteparet fikk fem barn: Karl som ble ligningsdirektør i Oslo og Dagny, Ingrid og Liv som emigrerte til USA.

Interesse for antikviteter

Ingen kan i dag fortelle med sikkerhet hva som fikk Ole Chr. Bjørnstad til å samle mynter og bli en av landets mest kjente numismatikere. En rosende omtale av ham i bladet «Bytjenestemannen» i 1930 forteller imidlertid at hans sjef i 1886, kaptein - senere general - Øvergård påvirket ham og fikk ham blant annet interessert i antikviteter. Det førte til at han ydet Oldsaksamlingen, Folkemuseet og Kunstindustrimuseet med flere mange tjenester. På samme tid begynte han å samle gamle mynter, men det var først i 1912 han begynte å samle systematisk. Det var et arbeid som skulle bære rike frukter.

Stor kvalitetssamling

Professor Kolbein Skaare, bestyrer av Universitetets myntkabinett skriver et

sted at det er sagt om Bjørnstads samling at den var den største systematiske kvalitetssamling som noen enkeltperson hadde skaffet til veie av norske mynter. En god del av disse myntene ble solgt på auksjon i København i 1934, men Bjørnstad begynte å samle på ny frisk. Myntkabinettet kunne ellers glede seg over gaver og rimelige kjøp fra Bjørnstad som ved siden av støttet professor Stenersen i flere år. Han ble i 1920 antatt som ulønnet medarbeider ved myntkabinettet og ble overdratt gjen-

Bjørnstads portrett pryder en flott medalje i sølv og bronse.

Norsk Numismatisk Forening bruker medaljen som utmerkelse til høyt fortjente numismatikere.

nomgåelsen og ordningen av skandinaviske mynter og medaljer.

Han ga ut verket Norges Mynter fra 1814 sammen med myntkabinettets bestyrer, dr. Hans Holst og skrev artikler for numismatiske tidsskrifter. Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad kvitterte med en meget rosende omtale i forbindelse med hans 75-årsdag. Der skrev Rolf Falck-Muus at «av nulevende er vel ingen som kjenner norske mynter bedre, eller omfatter dem med større kjærlighet enn inspektør Ole Christian Bjørnstad. Hans navn er kjent av alle dem som kommer i berøringen med mynter, så å si i hele 4 kongeriker. Hans hjelpsomhet og gavmildhet understrekes også. Falck-Muus skriver at han skydde intet offer når det gjaldt å føre hjem et sjeldent stykke I den forbindelse kan det kanskje nevnes at det var

dem i familien som mente at han brukte for mange penger på myntsamlingen sin.

Kongens fortjenestemedalje

Bjørnstad var ellers kjent for stor tjenestevillighet overfor andre mynt-samlere, og han assisterte Islands offentlige myntsamling. Han ble æresmedlem av Norsk Numismatisk Forening, og i 1930 ble han tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull for sitt arbeid for myntkabinettet. I 1932 ble han dekorert med Islands hvite falk for de tjenester han hadde ydet ved opprettelsen av Islands Nasjonalmuseums myntkabinett. Han hadde forbindelse med en mengde andre samlere over hele Skandinavia og ved besøk i Danmark og Sverige fikk han mange venner i disse landene.

Almenningssaken

Han sto til tjeneste for hjembygda også. Godseier Harald Løvenskiold anla vidløftige rettssaker mot flere bønder på Ringerike i 1916. Det ble da nødvendig å foreta omfattende arkivundersøkelser, og sakførere bøndene kontaktet hadde betenkeligheter på grunn av kostnadene. Ole Chr. Bjørnstad påtok seg da å foreta arkivundersøkelser gratis i Oslo, Trondheim og København. Omtalen av ham i «Bytjenestemannen» forteller at han arbeidet med dette i all sin fritid i fem år, og av og til i de senere åtte - ti år. Under et opphold i København for å granske i Riksarkivet, hadde han også oppdrag for Universitetets myntkabinett.

Kjerratt-boken

Ole Chr Bjørnstad eide hytta Jumalas innerst i Damtjern, og her trivdes han godt. Han var plaget av sykdom på sine eldre dager. Han var da noe bevegelseshemmet, men kom seg utrolig godt fram ved hjelp av en lang stokk som han holdt med begge hender, forteller Kaare Stubdal. Som regel besøkte han i feriene Oppkuvtraktene hvor han hadde ligget så mye med faren i barndommen. Det var nok da han «fekk løst tel å undersøke alt detta gamle, og levningene etter kjerraten trur jeg satte fantasien i sving på'n,» sies det kort og godt av folk i Åsa som kjente ham nøye, skrev Reidar Holtvedt som meget fortjenstfullt fikk gitt ut boken om kjerraten i 1944. Boken er senere kommet i opptrykk.

Ivar Aasen og Ringerike

Ivar Aasen hadde ikkje hellet med seg då han gjesta Ringerike på ferda si: Han vart utsett for fyllekjøring på Tyrifjorden og han hadde lagt att plantelæra så han ikkje fekk sjekka plantelivet. Dessutan var han sårføtt og einsam, men det var han ofte.

Av OLAV NORHEIM

Det er Aasen-år i år: 100 år sidan Ivar Aasen døydde. Ivar Aasen er mannen som hadde som prosjekt å skape eit norsk skriftspråk som skulle avspegle talemålet i landet, i motsetning til det danske embetsmanns-språket som var det rådande språket i Norge på 1800-talet. Men Ivar Aasen er også botanikaren, sjøbadaren, diktaren og demokrat. Her skal vi følgje Aasen til fots og til fjords på ferder over Ringerike.

Botaniske interesser

Det er tilfeligheiter at Ivar Aasen ikkje har eit stort namn som botanikar. Han kunne ha vore Norges svar på Linné. Sommaren 1841 drog Ivar Aasen med dampbåten til Bergen for å syne fram plantesamlinga si til biskop Neumann. Men bispen var meir interessert i grammatikken over sunnmørs-målet som Aasen hadde laga. Ved hjelp av gode kontaktar fekk bispen formidla stipend på 150 spesiadalar i året til Aasen, slik at han kunne gjera tilsvarende mål-granskingar andre stader som han alt hadde gjort på Sunnmøre.

Då var det gjort. Aasen kom til reise land og strand rundt i fire år på vitskaplege språk-ferder.

Til Ringerike

Ein mai-dag i 1845 kom han til Ringerike, på veg frå Telemark og til Hallingdal. Han fortel forvitneleg om reisa herover, i sine "Reise-Erindringer". Først tok han feil frå Eiker og oppover. Han kom til å ta ein vestleg veg i staden for over Hokksund. "Næste Dag kom jeg til Braaten i Norderhaug, hvor jeg besluttede at hvile for siden at tiltræde Reisen til Hallingdal.

Veiene paa Eger og Modum var i slet

Forfatning; Leerjorden var saa tør og haard som Steen; Sporene af Hjulredskaberne vare desuden saa dybe og ujævne, at det var en stor Plage at kjøre. Jeg glædede mig derfor ved at komme til Tyrifjorden for at faae reise et stykke tilvands; men denne Tur skulde dessværre ikke blive synderlig behagelig. I Vigersund fik jeg to Roerkarle; de forsynede sig med en Flaske Brændeviin til Reisen, hvilket man ikke kunde have noget imod; i Begyndelsen gik det ogsaa godt, men længere paa veien blev den ene Karl saa flittig med Flasken, at han tilsidst blev overstadig fuld, saa han ikke kunde roe anderledes end paa tvært; det gik saaledes snart i Øst snart i Vest, snart laae man stille, snart satte man paa Land, snart var man paa Vei at vælte Baaden. Til Lykke var dog den anden Karl saa vidt ordentlig, at han søgte at oprette hvad den første fordærvede; og saaledes kom vi da endelig i Land ved Gaarden Egge, hvorfra jeg nu hadde Landevei til Braaten".

Vel framme på Bråten (Veien), der det var skyss-stasjon, blir vår vandrar i ro dagen etter, 25. mai, med dette føremålet: "Hvile og Forberedelse til Hallingdalsreisen". Dagen deretter ber det i veg att. Men han set att tøyet sitt på Bråten, etter som han skal til Kristiania etter Hallingdal. Og han vil helst ikkje bera med seg meir enn at han kan gå, "da jeg ikke havde synderlig Lyst til at tigge efter Skyds og bie halve Dagen paa den, naar samme kunde undgaes". 26. mai 1845 går Ivar Aasen "til fods fra Braaten til Green (i Kryds herred). Stærk varme hvoraf jeg ble baade udmatted og overordentlig saarbenet".

Attende til Ringerike

Etter seks vekers opphald i Hallingdal er Ivar Aasen igjen på veg til Ringerike, les vi av reiseinnberetningen hans. Etter å ha vandra frå Krødsherad, kjem han "over til Sognedalen, der fører nedad til det vennlige Ringerike". Det var ei herleg årstid å reise i, skriv vandraren og botanikaren: "De herlige Enge paa Ringerige stode i fuld Blomstring; ogsaa Udmarkerne og Skovene havde sine Blomsterpartier. Jordbærrerne, hvoraf der paa denne Kant af Landet er en uhyre Mængde, vare allerede modne,

altsaa meget tillokkende for den eenlige Fodgjænger. Paa denne Side af Landet findes mange Planter og Blomster, som man ikke træffer vestenfjelds; uheldigviis havde jeg paa denne Tid ikke Anledning til at bruge nogen Plantelære, og kunde saaledes ikke blive videre klog paa alt det nye, som jeg fandt. Ogsaa adskillige Insekter træffes her, som ere Bergenhusingen ubekjendte; deraf lagde jeg især Mærke til et Slags Græshopper som ere større end de almindelige og give en stærkere Lyd fra sig end disse; deres Spring, hvormed der følger en Surren eller Susen, ere meget lange og ligesom flyvende".

18. juli gjev han seg så i veg til Kristiania, "som jeg nu maatte se førend jeg reiste længere mod Nord": "Denne Vei er henved fem Miile lang, og har meget Seerværdigt for den som reiser den første Gang, saaledes Hønefossen, Nordrehaug og de store Sletter i Syd for samme, den lange Bro ved Sundvollen, Krogkleiven, Krogskovene, og den smukke Dal ved Bærum...."

Ivar Aasen får nokre fine dagar i hovudstaden siste dagane i juli 1845. Han besøker kjende menn og kjende stader. P. C. Asbjørnsen fekk han dessverre ikkje treft denne gongen. Men den ein same vitskapsmannen lyt ut på vandring att: "Opholdet i Hovedstaden medtog flere Dage, saa jeg først den 28de begav mig paa Tilbageveien i en dyb Tungsindighed saaledes som altid, naar jeg har maattet ud fra Venner og Bekjendte til vildfremmede Folk. Efter ankomsten til Braaten hvilede jeg et par Dage for at optegne Adskilligt og for at høre lidt mere om Sproget i denne Egn".

Utvatna dialekt

Eg vil tru Ivar Aasen syntest slik passe om "Sproget i denne Egn". Andre stader frå Austlandet gir han uttrykk for at dei "Ægte Dialekter" finst i fjellbygdene. "I de nederste Dele af Buskeruds Amt have Sprogartene, som før bemærket, megen Lighed med Kjøpstadsproget, saa at der ikke er noget mærkeligt ved samme, undtagen adskillige ord, som trænge til Forklaring, eller kunne berige det nationale Ordforraad". Han nemner om "de nedre Dele af

Vandraren Ivar Aasen, sårføtt, einsam og sveitt, slik Finn Graff ser han.

Bratsbergs og Buskeruds Amter” at “Dialekten ... ikke er af nogen Viktighed, da den omtrent faller sammen med den Mellemart af Norsk og Dansk, som sædvanlig forekommer i Kjøbstæderne og hos konditionerede Folk paa Landet”. På landet på Ringerike budde det mange kondisjonerte, då som no, så noka “ekte dialekt” i forhold til Aasen store prosjekt var nok ikkje Ringeriks-dialekta. Men han nemner at han skriv ned språkprøver herifrå, så han syntest nok det var interessant lell. Det er rimeleg at Ringerike den gongen, for 150 år sidan, stod

i ei språkleg mellomstilling mellom til dømes Hallingdal og nedre Buskerud.

Aasen i dag

Kva så med Aasens verk i dag, nasjonalt og lokalt? Mangesidig, spør du meg. Nynorsken kan vera språkleg vanskeleg, dels fordi den er mindre brukt enn bokmål, og dels fordi ord som “løyve” og “lag” verkar vanskelegare å forstå enn tilsvarande “bevilgning” og “forening”. Dels er det òg eit spørsmål om status. Den gåverike og sjølvvrte bondeguten Ivar Aasen er eit kulturelt og politisk symbol på ei nas-

jonal og sosial reising. Ei slik reising nedanfrå vil uvilkårleg verke trugande for dei med danning og makt. Det kan sjå ut som krafta i ei slik reising heng att lenge etter at dei to språkformene har nærma seg kvarandre slik at alle intelligente menneske kan forstå både bokmål og nynorsk.

Ivar Aasen er såleis ikkje berre ein einsam vandrar og språk-granskar. Han er eit bilde på motsetningar i vår nære historie. Men òg eit menneske som likte å plukke jordbær og kvile auga på det vakre Ringeriks-landskapet.

Eit riss av mannen og prosjektet hans

Ivar Andreas Aasen (1813-1896) var ein gluping med spesielle evner i vitskapeg lei. Men òg ein vanleg bondeson med demokratisk sinnelag, som støtt hugsa kvar han kom frå.

Han var yngst og attpådalt i ein søskenflokk på sju frå garden Åsen i Ørsta på Sunnmøre. Mora døydde då han var tre, faren då han var 13 år. To år etter stod unge Ivar øverst på kyrkjegolviet som konfirmant, i lånt trøye som var alt for stor. Men den vesle guten hadde store evner. “Præcæteris udmerket i Kundskap og Begrep og af meget god Opførsel”, skriv presten om konfirmanten i kyrkjeboka.

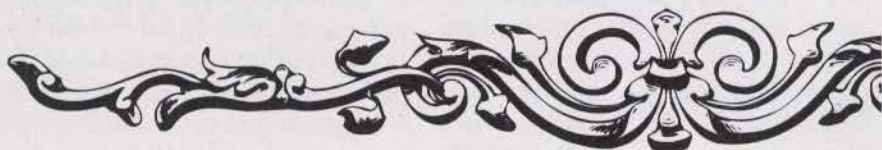
Sjølv om Ivar mista begge foreldra i unge år og laut slite hardt på garden hos bror sin, var han heldig på den måten at han hadde tilgang på bøker. Heime hadde dei nokre bøne- og salmebøker, ein huspostill og “til al Lykke en Bibel, der for mig var det dyrebareste af Alt, hvad jeg kjende, da jeg af

den kunde faae at vide saa meget Mærkeligt”, skreiv han seinare. På granne-garden Ekset var det trykkeri, og eit rikt miljø for lesing og diktning.

18 år gammal var Ivar Aasen omgangsskulelærer i heimbygda, eit par år seinare kom han i huset til prosten H. C. Thoresen i Herøy, også det på Sunnmøre. Der fekk han lære - latin og grammatikk, historie, geografi og øving i skriving og diktning. Prosten skjønnte kva slags evner Ivar hadde, og ville gjerne hjelpe han fram vidare på skulevegen. Men Ivar ville ikkje ha noko slik hjelp. Seinare sa han at det var fordi han ville sjå kor langt han kunne koma med studium på eiga hand og utan å gå på skule. På den måten meinte han at han best kunne gjera noko for å tene og hjelpe

bondestanden, som han sjølv kom frå.

Seinare vart det arbeid som huslærer. Unge Aasen var sterkt vitskapeg interessert. Spesielt botanikk var han interessert i, og bygde opp ei stor blomstersamling. Han likte seg godt i skog og mark, og studerte plantelivet. Den andre store interessa hans var norsk språk og grammatikk. 22 år gammal skreiv han ein artikkel på fire-fem sider “Om vort Skriftsprog”. Der argumenterte han både nasjonalt og sosialt for at vi burde skaffe Norge eit eige skriftspråk ved å samle inn ord og grammatikalske opplysningar om bygdemålet. Det har alltid gjort han vondt å høyre “vort Almuesprog krænkes og beles”, skriv han.

*Ivar Aasen røykte alltid, når han arbeidet.
Det gjorde han da han skapte det yverale
ordboksverket sitt og Mesteparten er skrivem på
utbretta tobakopakkningar frå Tiedemanns Tobaksfabrik*

TIEDEMANN'S TOBAK
fra 1778 til idag det beste av det beste —

Aasens bøker:

"Om vort Skriftsprog" (1836),

*"Om en Ordbog over det norske
Almuesprog samt en dertil hørende
Grammatik" (1846),*

*"Det norske Folkesprogs Gramma-
tik" (1848),*

*"Ordbog over det norske Folke-
sprog" (1850),*

*"Prover af Landsmaalet i Norge"
(1853),*

"Ervingen". Skodespel (1855),

"Norske Ordsprog" (1856),

"Norske Plantenavne" (1860),

"Symra" Songar (1863),

*"Norsk Navnebog" (1878) og Ivar
Aasen:*

*"Reise-erindringer og reise-ind-
beretninger 1842-1847". Ved
Halvdan Koht (1916).*

Kjelder:

*Ivar Aasen: Brev og dagbøker. Ved
Reidar Djupedal. Oslo 1960.*

*Ivar Aasen: Reise-Erindringer og
Reise-Indberetninger 1842-1847.*

*Anders Hovden: Ivar Aasen i
kvardagslaget. Oslo 1978.*

*Kjell Venås: Livssoga åt Ivar Aasen.
Oslo 1996.*

*Ivar Aasen røykte jamt, og det vart
seinare brukt som varekryt frå
Tiedemanns Tobaksfabrik.*

Med Tidemand og Gude på Ringerike

I vår del av verden var romantikken den ledende åndsretningen fra begynnelsen av 1800-tallet. I sum vakte den ikke minst interessen for alt som var gammelt og nasjonalt. En videre følge av det var at tidens malere ofte dro på studieturer innover i landet, for å finne motiver fra gammelt folkeliv og uberørt natur. Mange av malerne, og andre, tok gjerne turen til Krokkleiva, vår fremste naturseverdighet tidlig på 1800-tallet.

Av ARNE CHR. BERG

Først ute av de mest betydelige malerne var den danske hoffmaleren av rang, Erik Paulsen, som kom hit allerede i 1788. I året 1826 kom vår første store maler, J. C. Dahl, dessuten Johs. Flinthe og trolig også Ths. Fearnley, bortom Krokkleiva. De har alle gitt oss interessante skisser og malerier herfra, for øvrig behørig omtalt i heftet «Ringerike» (1971 s. 5) og i boka «Krokskogen» (1977, s. 196).

Tidemand og Gude

Mindre kjent er det vel at også Tidemand og Gude har vært på Ringerike og tegnet og malt. Selv om de nok ruver hver for seg, er det sagt at de oftere er nevnt sammen, enn hver for seg. Adolf Tidemand (1814 - 1876) ble kjent som en fremragende figurmaler, ikke minst med sine mange landsens folk kledd i bunader. Hans Gude (1825 - 1903) ble kjent som en av våre fremste landskapsmalere, kanskje særlig for sine vakre fjordmotiver. Han ble da også tidlig professor i malerkunst blant annet i Berlin. Her ble han dessuten søkt av en rekke norske malere på høyt nivå.

Både Tidemand og Gude bodde i en årrekke i Tyskland, men begge var gjen-

Såvidt vi vet har Adolf Tidemand bare malt ett bilde som er direkte tilknyttet Ringerike. Det er altertavlen han malte til Tyrstrand kirke i 1875. (Foto: Per Kveset).

tatte ganger hjemme i Norge på studiereiser. I flere tilfeller malte de også sammen. Mest kjent for det ble de vel med «Brudeferden i Hardanger». Her malte Tidemand figurene og båten, mens Gude malte landskapet. Begge er høyt aktet den dag i dag av malerisamlere hjemme og ute, og deres kunst er blitt høyt taksert.

Tidemand på Tyristrand

Såvidt vites har Adolf Tidemand bare malt ett bilde som er direkte tilknyttet Ringerike, nærmere bestemt til Tyristrand. Til gjengjeld er det et bilde som ruver, og som er lett å få sett på. Det dreier som om den altertavlen han malte til Tyristrand kirke i 1875 - året før han døde. Den var bestilt og bekostet av den høyt kunstinteresserte fru bergmester Roscher. Altertavlen, som er meget vakker, er etter mønster av Bertel Thorvaldsens kjente skulptur «Kristus». Veme kapell har for øvrig en tro kopi (i mindre format) av Tidemands store altertavle i Bragernes kirke, «Kristi oppstandelse» (se boka «Norderhov» (1914) s. 90).

Nevnes bør også portrettmaleriet «Anne Gulsvik», som finnes i Jørgen Moe-samlingen på Ringerikes Museum. Dette portrettet malte Tidemand under et bryllup i Gulsvik i Hallingdal i 1848. Den samme Anne Gulsvik er for øvrig identisk med damen i Tidemands mer berømte bilde «De ensomme gamle», som ble malt et par år senere, og hvor Rasmus Kårmovigen, husmann til Gulsvik, er mannspersonen. (Avisa «Ukeslutt» 8/3-1990).

Gude på Ask og Tyristrand

Til fru Roschers mange kunstnervenner hørte også Hans Gude. Blant de bildene han skal ha malt som gjest hos fru Roscher, kjenner vi vel nå bare navnet på ett. Det gjelder «Snippebråtan» ved Ertelia. Sammen med et annet bilde ble de to utlånt til en Gudeutstilling i Oslo i 1934. Det ene var da i eie av fru Clara Lund, en etterkommer av fru Roscher («Ringerike» 1934, s. 14). Dessverre har det ikke lyktes å få rede på hvor disse bildene er idag. På Kolbjørnrud, der Roschers bodde på Tyristrand, skal Gude for øvrig ha tegnet mønsteret på spisesstuetapetet, synlig i alle fall for en del år siden («Ringerike» 1986, s. 12).

Imidlertid var Gude også, med frue, gjester hos general Gram på Ask. I boken «Somre og vintre på Ask» (1940, s. 108) forteller en datterdatter av Gram, Ingeborg Motzfeldt Løchen, om Gudes besøk på Ask, «nesten hver sommer». Hun omtaler mest «mormor», fru Fredrikke Gram, gjerne kalt «generalinna», som Gudes vertinne.

Sitt første bilde her på Ask skal Gude ha malt i 1848, «Det gamle Ask», som viser gården slik den var før ombyggingen i 1873. I 1890-årene malte han en akvarell fra samme sted, «Det nye Ask», som viser dagens hovedbygning i Oscarshall-stil. Dessuten malte Gude flere store bilder fra Karlsrudtangen, bilder som allerede i 1940 var uten kjent oppholdssted. Det samme var tilfelle med Gudes store akvarell «Bjerkeskog ved Ask». At denne ble laget, ble i sin tid

stadfestet av den kjente maleren Eilif Peterssen, for øvrig en svigersønn av general Gram. Peterssen har fortalt om den til maleren Harald Vibe, som senere eide Ask gods og er kjent for sine mange tegninger i heftet «Ringerike» (bl. a. 1978 s. 15 og 20).

Illustrerte utgaver av Asbjørnsens «En tiurleik i Holleia» viser at Gude dessuten har bidratt med et par tegninger her. Imidlertid har Eilif Peterssen også gitt uttrykk for at han mente Asbjørnsen var for dårlig til bens til å ha vært oppe i Holleia, og at han har fått stoffet om Holleia fra andre. Gude derimot, var ifølge Peterssen god til bens og fartet rundt i skog og mark, særlig opptatt av bjerkeskogen rundt Ask gods («Ringerike» 1978, s. 20 og 35). Nevnes bør vel også det høyfjells-maleriet som fins i Moe-samlingen på Ringerikes Museum, malt av Gude i 1849.

Gude på utstilling

I oktober 1895 ble det holdt en Gudeutstilling i Kristiania. Her kjøpte Kunstforeningen (ifølge Ringerikes Blad) følgende bilder med motiver fra Ringerike: «Akvarellene», «Hønefos», «Bondegården Ask», «Ved elven Ask» og «Bjerke ved Ask», og det tilføyes: «Det viser sig altsaa at Landskabsmalerierne fra Ringerige nyder stor Beundring». Dessverre vet vi heller ikke hvor disse bilder er idag, så samlet blir det vel da bare et par av Gudes mange malerier fra Ringerike, som vi idag vet hvor befinner seg.

Av Tidemand har vi jo fortsatt altertavlen i Tyristrand kirke, samt portrettmaleriet på Ringerikes Museum. At vi har fått Tidemand og Gude til å gi av sin rike kunst her på Ringerike, kan vi takke fru bergmester Roscher og generalinne Gram for. Disse to fruer er dessuten blitt husket som store velgjørere på respektive Tyristrand og Ask. Om dem kan vi vel godt si med Ibsen («Peer Gynt», 3. akt), at «Her kommer ikke nogen bedre fra bygderne nutildags».

REISEHÅNDBOK FRA 1903:

Fra Kristiania til Ringerike

Ringerike har fått sin sentrale plass i vårt land på grunn av samferdselen mellom øst- og vestland. Fra uminnelige tider har en vesentlig del av ferdsele gått over Ringerike. Fra 1800-tallet eller litt før, da skriveferdigheten gradvis begynte å bli almen, er det ikke så rent få som også har gitt ut reisebeskrivelser om sine turer fra Kristiania til Ringerike.

Av ARNE CHR. BERG

Eldst er de reisenotatene vi har fra Oslo-bispen Jens Nilssøns visitasreise til Ringerike 2. september 1594, omtalt i heftet «Ringerike» seinest i 1994. Notatene havnet i sin tid i det danske Rigsarkiv. I 1885 ble de imidlertid oversatt til samtidens norske språk og utgitt som «Jens Nilssøns Visitasbøger og Reiseoptegnelser.» Det ble foretatt av professor Yngvar Nielsen (1843-1916). Med det var dette oversetterarbeidet lagt i de beste hender.

Yngvar Nielsen

Professor Nielsen var både historisk og geografisk meget vel skolert (tok doktortgraden i 1880). Han er også berømt for å ha gitt ut et usedvanlig stort antall skrifter og avhandlinger. Samtidig rakk han som turist å reise over store deler av landet. Det ga ham grunnlag for å kunne gi ut bokverket «Reisehaandbog over Norge», fordelt på 12 bind i årene 1874-1915. Bokverket er blitt omtalt som lenge å ha vært en klassiker i sitt fag.

I «Tiende Udgave» (1903) fins det en reisebeskrivelse for en tur fra Kristiania til Ringerike. Som i de øvrige turene professor Nielsen omtaler, er framstillingen meget detaljert, sikkert bra for de mange veifarende som var lite lokalkjente på forhånd.

«.. en Perle»

Turen til Ringerike innledes med en hyldest til landskapet: «Ringerike er en Perle blandt alle Østlandets Landskaber.»

Det opplyses at turen til Sandvika også kan tas med Vestbanen, for så å fortsette til Sundvollen eller Hønefoss med «Skyds eller Tilfods.» Professor Nielsen skrev Hønefoss med to s-er, og han skrev Stein og Steinsfjorden til forskjell fra Sten, som var vanlig på den tiden. Samme med Tanberg uten «d». Vi har beholdt professorens skrivemåte. Med karjol kostet det 15 kroner til Hønefoss, med kalesje 30 kroner. Det gis også opplysninger om retninger, bakker og sideveger.

Fra dagens Ringeriksveg kjenner vi igjen Sandvikselva, som hovedvegen gikk langs også den gang. Videre nevnes Nypefoss og Brenna broer, som jo fortsatt er i behold. I 1903 var det allerede en «liden husgruppe» og «nogle Pladser» i Skui-området, og lenger nord får vi vite at «Gaardene opphører efterhaanden.» Det antydes «stærkere Stigning» før man kommer «over Grænsen mellem Akershus og Buskeruds Amter» (vel som idag).

Sollihøgda oppgis med «smaa Bygninger, med 10-12 Senge», samt midt dag. Nedover herfra nevnes «en glim-

rende Udsigt over Holsfjorden.» Skaret omtales som «den i Fjeldet sprængte Port (1859)», og med «glimrende Skue». Litt senere kommer vi til det nå nedlagte «Homledal Turisthotel». Nær ved omtales enda en «Udsigt», som vel må ha vært «Prinsessens Utsikt.» Videre en «storartet Vei, i dristige Slyng, langs det bratte Fjeld», og at vegen nå synker ned «forbi gaardene Nes» (altså i flertall). Igjen antydes en «vakker Udsigt.» Deretter omtales «gaardene Berget» med helleristninger - «5 Skibsfigurer, 1 Spiralfigur.» Fra utsynet videre nevnes øyene i Holsfjorden med dagens navn, bare med endingene «øen» (ikke -a).

Kroksund

Omsider nåes Sundvollen som omtales som «et meget godt Hotel, ved siden af Hønefoss Hovedpunkt for de Reisendes Besøg.» Reiseberetningen fortsetter med en nokså fyldig redegjørelse av «Krokkeleven» og Kongens og Dronningens Utsikt. Kroksund omtales som «den lange, buktede Bro med den yndige Steinsfjord tilh.» Her var det da «Hotel og Landhandleri.» Vik nevnes som «en Korsvei», så opp en bakke og «nedover til Gaarden Stein med kirkeruinen og Halfdanshaugen.» Litt etter kom man «ind i Norderhov Præstegjeld.» Kirken og prestegården nevnes selvsagt, og med anledning til også å få se Anna og Jonas Ramus i sine kister i kirkekjelleren der.

Som idag svingte vegen til Hønefoss forbi «Gaarden Hønen» og litt nedenfor forbi Tanberg (uten «d»), og «Gjennem Hverven - ned en Bakke og ind i Skov» (Hvervenmoen). Så ble det «fladt

En tur med kariol fra Sandvika til Hønefoss kostet 15 kroner. Turen ble dobbelt så dyr dersom det skulle være kariol med kalesje. Her står tre karioler klar for avreise fra Glatved Hotel i Hønefoss. (Bildet fra Hønefossboka)

fremover - paa Bro over Elven og oppgjennom Gaderne i den lille By, til Hønefossen -.» Her omtales straks «Gladtvedts Hotel, meget godt, meget søgt, god Spise, 60 Værelser.» Kortere omtale får Grand Hotel (nyåpnet 1902) og «Jernbanehotellet» (1857).

Til Ringkollen

Det oppgis flere muligheter for «Udflugter fra Hønefoss», som til «Hovsfossen», «Skovveien over Støvdal» (Stubdal) og Gyrihaugen med «stor Udsigt» og nedstigning gjennom «en smal Fjeldrevne eller Skar» (trolig Mørkgånga). Samtiden kunne også tilby «Vogne, Førere, Heste fra Hotellerne.» Til sist her er det føyd til turer, bl. a. til Ringkollen, som antydes å by på den kanskje «smukkeste Udsigt over Ringerike.» Det legges også inn her en anbe-

faling av «Ringkollens Sanatorium ved Øiangen.» Til hver tur oppgis det adkomstveger, avstander, muligheter for «Kariolskyds» m.m.

Kandidat Færden

Professor Yngvar Nielsen har tydeligvis vært en meget våken både iakttager og ikke minst nedskriver. Høyst sannsynlig er det vel at amtsskolebestyrer E. M. Færden, gjerne kalt «Kandidaten», kan ha bidratt med en del stoff. I hvert fall er det fortalt at han var en meget god venn av Nielsen, og at de ofte snakket sammen. Det er nevnt at Færden bl. a. ga opplysninger av interesse for reisehåndboken (heftet «Ringerike» 1938, s. 17).

Sorenskriver Richter

Denne artikkel er skrevet på grunnlag

av en kopi av reisehåndboken, hvis original i sin tid tilhørte sorenskriver Olaf Richter. Richter var i årene 1933-42 en velaktet embetsmann på Ringerike. Som god nordmann ble han under okkupasjonen «beæret» med et opphold på Grini, der han da var den eldste fangen. Sorenskriver Richter fikk for øvrig i oppdrag å holde 17. mai-talen i Hønefoss i 1945, og «skilte seg fra dette verv på en utmerket måte.» (Ringerikes Blad 19. mai 1945).

At det ikke var tilfeldigheter som førte til at han hadde fått denne reisehåndboken i eie, tyder en uttalelse på som han ga i jubileumsboken for 25-års-studentene i 1915. Her kunne han opplyse at han hadde vært en ivrig fotgjenger, som hadde «vandret over store deler av Norge.»

En tradisjonsrik garveribedrift i Hole

Da garveriet på Søndre Vik i Hole ble nedlagt i 1965, var det slutten på over 100 års sammenhengende garverivirksomhet på stedet. Det var Jørgen Ellingsen fra Drammen, en svoger av Jørgen Moe, som startet det hele. Fra 1879 overtok garverimester Mattias Arnesen fra Ringsaker, og familien Arnesen fortsatte garverivirksomheten helt fram til midten av 1960-årene.

Av INGEBJØRG GJESVIK LILJEDAHL

Mattias Arnesen fra Ringsaker på Hedmarken leide garveriet på Søndre Vik fra 1879, og i 1891 kjøpte han bedriften. Her sammen med sin hustru Maren (f. Bakken) fra Hønefoss.

Garveridrift har foregått i uminnelige tider. I Tyskland fantes det garverlaug allerede tidlig på 1300-tallet, og i Frankrike er det like gammelt. Et av de gamle laug i Europa som har lengst historie å se tilbake på, er skomakerlauget. Garverlauget vokste fram gjennom en arbeidsdeling med skomakerne, som i begynnelsen garvet læret sitt selv. Historien kan fortelle om utallige stridigheter mellom skomakernes og garvernes laug.

I Norge fantes ikke egne garverlaug, og de garverne som arbeidet i norske byer tidlig på 1600-tallet, var tilknyttet garverlauget i København. Så endelig i 1635 fikk norske garvere et privilegium som ga dem enerett til å utøve garveryrket, og to år etter, i 1637, fikk de egen laugslisens. Da disse laugslisensene ble fornyet i 1731, hadde vi garverimestre i Christiania, Trondheim, Moss og Fredrikstad.

Jørgen Moes svoger

Josef Arnesen (til venstre) og sønnen Anton, begge garverimestre av den gode, gamle skole. Bildet er fra cirka 1930.

Etter hvert etablerte garverne seg også på landsbygda, og midt på 1800-tallet ble det startet en garveribedrift på Søndre Vik i Hole. Garveren het Jørgen Ellingsen og kom fra Drammen til Hole. Her ble han gift med Else Moe, søster til eventyrsamleren og dikteren Jørgen Moe. Ellingsen var egentlig ikke fagmann, men han mottok huder og skinn til barking. Jørgen Ellingsen ble ingen gammel mann, og de to sønnene viste ingen interesse for garverfaget.

Mattias Arnesen

I midten av 1870-årene fikk garver Mattias Arnesen nyss om at garveriet i Hole var til leie. Arnesen drev da

garveridrift i Skui i Bærum. Han fikk leide garveriet på Vik fra 1879, til han overtok garveriet som eier i 1891. Mattias Arnesen var født i 1833 og kom fra Ringsaker på Hedmarken. Han hadde fagutdannelsen i orden med mesterbrev fra Paulsberg på Hamar. Mattias Arnesen var en driftig mann, og fra en sped begynnelse utvidet han garveriet til etter hvert å beskjeftige en arbeidsstokk på 20 mann.

Etter noen år la han om driften til «hvitgarving» - det vil si tilberedelse av hvitt skinn, og hanskeskinn, noe som var helt nytt på området. En landskjent artikkel på den tiden var også Mathias Arnesens kjøretømmer av skinn. Kundekretsen vokste, og en del av produksjonen gikk til Malmø.

Polferdutstyr

I 1903 gikk bedriften over til sønnen Josef Arnesen, som også foretok utvidelser av garveriet. Den nye produksjonen omfattet pelsberederi og fabrikkasjon av skinnklær. Det var nok mange, særlig leger og veterinærer, som i de dager gikk i skinnklær fra Søndre Vik Garveri. Men mest kjent ble vel garveriet for leveransene av utstyr til Roald Amundsens polarferder, noe polfareren selv har gitt uttrykk for i sine takkebrev, som i dag befinner seg i glass og ramme hos Josefs datter Astrid Fekjær i Hole.

Josef Arnesen var en meget fargerik person. Han kunne mer enn å garve skinn, han kunne trollbinde sine tilhørere med friske historier om mangt og meget.

I 1929 gikk så garveriet over til neste generasjon, sønnen Anton Arnesen, som ble tredje ledd i rekken. Anton begynte i garveriet som 15-åring og gikk gradene, og ble selv en dyktig garver. I hans tid ble det store forandringer. Den gamle driftsbygningen ble revet og en mer tidmessig bygning ble satt opp. Anton Arnesen spesialiserte seg på ullne saueskinn, og reinsdyrskinn. Men i tiårene etter siste krig ble det stadig tyngre å drive garveri på bygda. Konkurransen, særlig fra utlandet, var hard, og i 1965 ble garveriet nedlagt.

Arnesens garveri

Garveriet på Søndre Vik i begynnelsen av dette århundret.

Handelssenter i dag

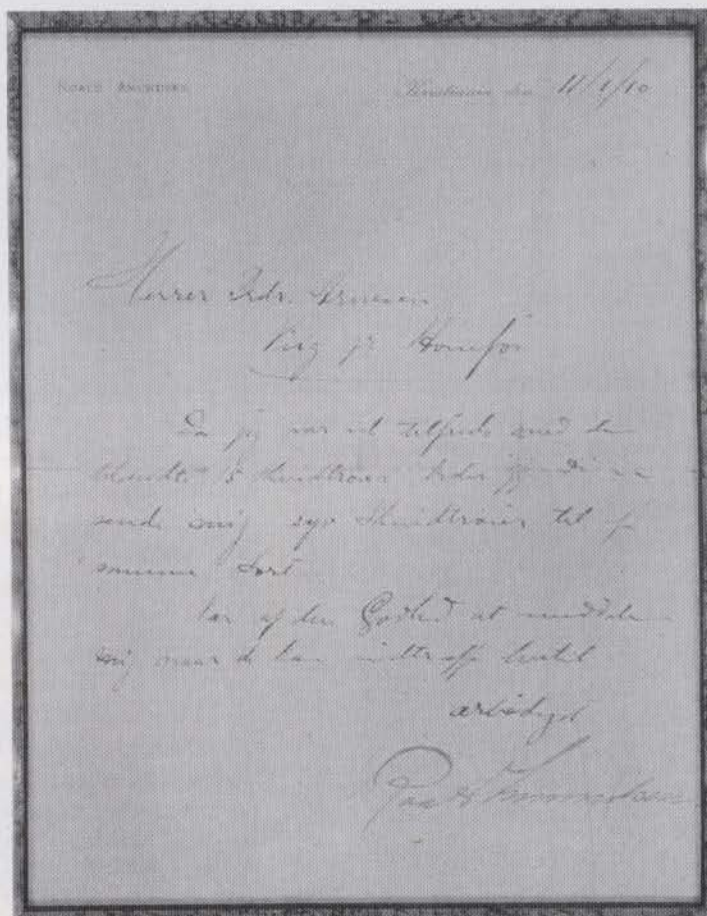
Søndre Vik er nå på nye hender, og det er ingen ting i området idag som minner om at det her har ligget et tradisjonsrikt garveri. Det var stor aktivitet i dette området tidligere. To garverier, landhandel og smie. Smed Jacobsen drev sin virksomhet ved Burevik i en årrekke.

Her ligger nå et stort handelssenter med forskjellige forretninger, bank og legekontorer. Men hos oss som husker det som det en gang var, vil minnene leve videre. Det er bestemt at Vik skal være kommunesenteret i bygda. Vik skal bygges ut til å bli et møtested og et funksjonelt tettsted. Skulle det bli et torv her, hva vil da være mer naturlig enn å kalle det Garvetorvet?

Garveriet på Vik ble kjent for leveransene av utstyr til Roald Amundsens polarferder. Polfareren var så fornøyd at han bestilte flere skinntroyer fra brødrene Arnesen, Viig og Hønefos.

«Da jeg var vel tilfreds med de tilsendte 15 Skinntroyer beder jeg Dem send mig syv Skinntroyer til af samme Sort.

Vær af den Godhet at meddele mig naar de kan indtræffe hertil ærbødigst
Roald Amundsen».

HØKA: Storleverandør til norsk kollektivtrafikk

Hønefoss karosserifabrikk (HØKA) var en bedrift med en intens virksomhet i en kort periode. I årene 1936 - 1968 produserte bedriften hovedsaklig busser, trikker til Oslo og Trondheim og jernbanevogner til Norges Statsbaner. «HØKA-trikken» i Oslo ble bedriftens mest kjente produkt, men de karakteristiske vognene på Fløybanen i Bergen er også et Hønefoss-produkt.

Av LORENTZ JENSEN

HØKA var en betydelig bedrift som førte en beskjeden, tilbaketrukket tilværelse på Ringerike. Bedriften gjorde seg lite bemerket lokalt utover at den betydde mye for distriktet og de ansatte. Bedriften ble av mange betraktet som en interessant og god arbeidsplass. HØKA gjorde seg imidlertid for avhengig av offentlige midler og behov som den gang som nå var temmelig varierende. HØKA hadde fortjent en bedre skjebne. I alle årene bedriften eksisterte måtte den kjempe for sin eksistens. Til slutt ble den offer for en industripolitikk som bar preg av myndighetenes beundring for utlandet og manglende forståelse for industriproblemene her til lands. Det kan også sies at HØKAs ledelse i for stor grad lot seg forlede til å stole på myndighetenes halvkvedede løfter om å prioritere norsk industri under mottoet: «Kjøp norsk - norsk er best». Det ble gjort samtidig som det ble truet om å gå til utlandet når det ble forhandlet om ordrer og det gjaldt å spare noen kroner. Det var liten grobunn for det mest hjertelige forhold mellom arbeidstaker og ledelse. Derfor ble bedriften også for mange en usikker arbeidsplass.

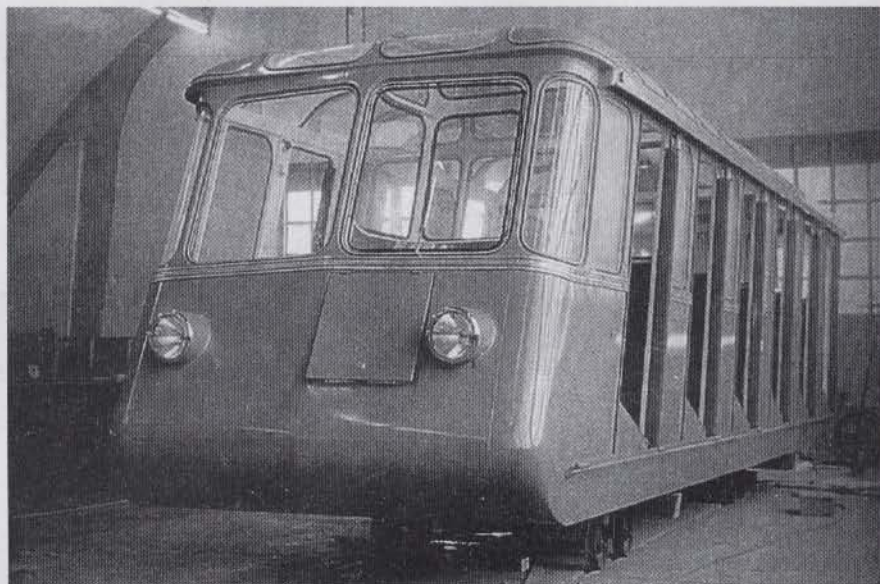
Ensidig satsing

HØKA var en respektert og troverdig fabrikk som ble landskjent for å produsere kvalitet. Produktspekteret var av en slik art at det ble stilt store krav til utførelse og kvalitet. Materiell for persontrafikk ble nødvendigvis underlagt sterk kontroll. HØKA hadde derfor en arbeidsstab som sto faglig høyt.

I ettertid er det lett å se at det som utraderte HØKA var den sterke avhengigheten til sporveiene og NSB. Med

Starten

Hønefoss Karosserifabrikk begynte virksomheten sin i Arnemannsveien i det som nå er byens kulturbygg. Det var kaptein Roald Breien på Ask, sammen med noen andre av distriktets brave menn i 1936 dannet aksjeselskapet HØKA. Arbeidsledigheten var da stor. Alle tiltak som dempet den, ble sett på med velvilje. De første tolv årene ble det produsert kjøretøyer, hovedsaklig busser, men også noen tankbiler. Den legendariske «Ormen Lange» så dagens

Vognene til Fløybanen i Bergen er av de mer spesielle oppdragene HØKA hadde.

utsikter om eventuelle ordrer fra Oslo Sporveier og NSB ble det ofte perioder hvor permitteringspøkelset kastet skygger over tilværelsen. I påvente av bestillinger fra disse storkundene, som også etterhvert følte seg suverene som kunder og til en viss grad styrte balansen i økonomi og produksjon, var bedriften varsom med å ta andre ordres som kunne by seg. Ensidig satsing på bane ble paradoksalt bedriftens bane.

HØKA tok også del i det norske industrieventyret etter krigen. Det ble effektivt ordrer fra blant annet oljeselskapene, Norsk Hydro, Falconbrigde, Norsk Jernverk og Akers Mekaniske verksted.

lys i 1938. Det var en trekkvogn og semitrailer med 60 sitteplasser. Bussen overlevde krigen og ble først tatt ut av trafikken i 1953.

Skinnegående materiell

I 1948 flyttet bedriften inn i nye, tidsmessige fabrikklokaler i Hønefoss. Samme år ble Jacob Mørk direktør. Han var kjent i miljøet og fikk snart kontakt i Oslo Sporveier. Han hadde vært ansatt på Ekebergbanen og hadde sterk interesse for skinnegående kjøretøyer. Fabrikken hadde fire spor tilknyttet jernbanen.

Det var produksjonen for Oslo Sporveier som gjorde HØKA mest kjent. I

perioden 1952-1958 ble det bygd et 80-talls motorvogner og tilhengere. Vognene er fortsatt i trafikk. Produksjonstakten var høy. På det meste ble det bygd to vogner i uka. Vognene ble bygd på linsens og i samarbeid med svenske Hägglund & Sønner. Den bedriften leverte også motorer og en del annet utstyr.

«HØKA-trikken» ble bedriftens mest kjente produkt. Oslo Sporveier la imidlertid i perioder beslag på all produksjonsplass på HØKA. En presset leveringstid med dagsbøter for overskridelser, var en av betingelsene. Det ga liten anledning til å få kontakt med nye forbindelser. Prisene ble presset og lønnsomheten var lav. Det ble satt store krav til effektivitet. Da produksjonen var på det høyeste i slutten av 50-årene, sysselsatte HØKA mellom 100 og 140 personer. Foruten vogner til Oslo, ble

det bygd vogner til Gråkallbanen i Trondheim og til Fløybanen i Bergen. Alle fikk sin spesielle utforming, tilpasset kundens ønske. Fløybanevognene var noe spesielle med sin skrå fasong. Vognene er sammenkoplet slik at den ene går ned når den andre går opp. Når de møtes på halvveie, kan passasjerene vinke til hverandre.

I 50-årene brant sporvognshallen i Trondheim. Byen mistet alle vognene sine. Det resulterte i en storordre som ble fordelt mellom Strømmens Værksted og HØKA. Vognkassene ble laget på Strømmen og boggjene på HØKA. Alt ble levert på rekordtid.

Drøm om personvogner

På begynnelsen av 60-tallet leverte HØKA den største serie busser. 33 busser ble bygd på engelske Leyland og tyske Büssing-chassier. Bussene fra HØKA var noen av de første i landet som gikk på luftputefjærer.

HØKA drømte nok en tid om å bygge personvogner for NSB. Det ble det aldri noe av. Derimot fikk HØKA produsere alle typer godsvogner, åpne og lukkede

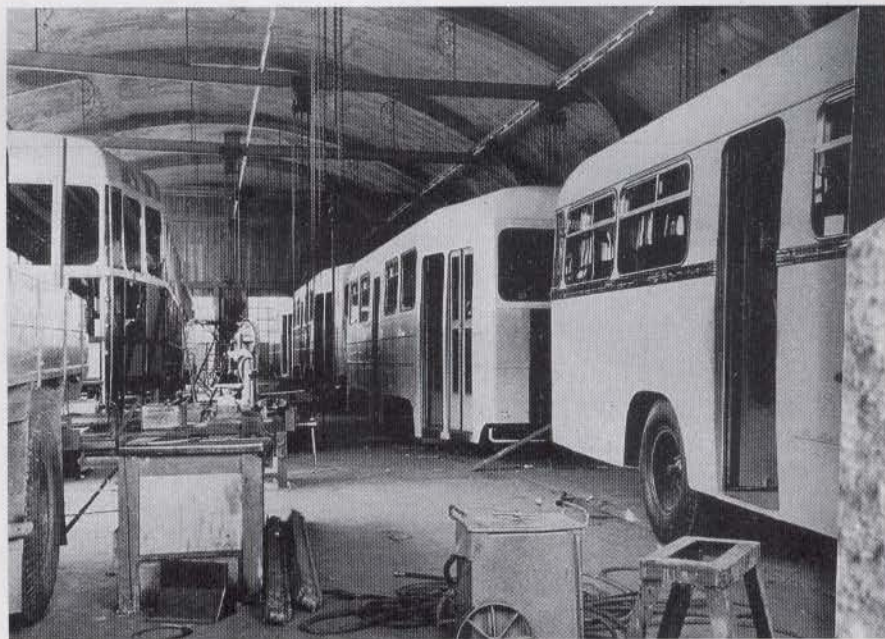
to-akslede og boggivogner.

Når det gjaldt produksjon av sporvogner, hadde HØKA en norsk konkurrent. Det var Strømmen. I konkurransen om å bygge jernbanevogner var det en tredje fabrikk, nemlig det gamle EidsfossVærk, kjent som ovnstøperi. Verket betraktet HØKA som en ubehagelig inntrenger på et presset marked. På Eidsfoss var det blitt produsert godsvogner for NSB i «uminnelige tider», og det med en beliggenhet milevis fra jernbanelinjer. Eidsfoss-produksjonen skjedde ved at alle detaljer ble laget og fraktet med lastebil til Sundland ved Drammen for å bli montert sammen.

Sammen med HØKA og Strømmen oppsto det plutselig et noe uvanlig samarbeid-konkurransforhold mellom de tre fabrikkene. NSB var midt oppe i en moderniseringsprosess av vognparken. Det drysset store serier bestillinger over fabrikkene som selv ble overlatt fordelingen seg i mellom så godt det lot seg

Direktør Jacob Mørk hadde visjoner om å produsere et skiftelok, diesellok for sporskifting av vogner på stasjonsområder. Ideen fikk styrets fulle og helhjertede oppslutning. Mørk oppnådde delvis gehør hos NSB, men Janteloven slo mot ham med full tyngde. Han følte at alle lovens ti bud rammet ham. Åtte skiftelok var det hele som så dagens liv. Teknisk konkurrerte loket med utenlandske lok, men prismessig fikk HØKA aldri anledning til å konkurrere med de store.

Mot slutten av 60-årene ble det etterhvert klart at Strømmen Verksted, fra å være en samarbeidspartner, mer ble «den store stygge ulven», etter først å siklet etter ordrer, slukte hele Hønefoss-bedriften. «Julegaven» de ansatte fikk i 1968 var oppsigelse med beskjed om at HØKA var nedlagt. HØKAs endelikt var beseglet, og HØSVEIS overtok lokalene.

Hønefossbedriften HØKA var storleverandør til kollektivtrafikken de største byene i Norge.

gjøre. Det ble sett stort på det ulovlige forholdet med avtaler mellom konkurrenter. I løpet av en 10-årsperiode ble det produsert et stort antall vogner i serier på 50 og 100. Samarbeidet gikk utmerket og ble et eksempel på at «man kan når man vil».

Spesialisering

HØKA spesialiserte seg på boggier til ulike vogner, blant annet til undergrunnsbanen i Oslo.

Artikkelen er en redaksjonell bearbeiding av et lysbildekåseri Lorentz Jenssen (født 1921) holdt i Ringerike Historielag i mars i år.

Jenssen arbeidet som driftsingeniør 1951-1962 ved HØKA. Han har vært driftsbestyrer ved Flebu og salgssingeniør ved Sandviken Jernverk.

Fotografiene er tatt av Willy Granheim som var kasserer/bokholder ved bedriften. Han var blant de som hadde lengst fartstid ved fabrikk.

Jens Joachim Holmboe

- hans liv og virke på Ringerike

Jens Joachim Holmboe var en sentral person på Ringerike i de 20 årene han virket her. Han slo seg ned som sakfører i Hønefoss i 1855. Da han døde i 1875 hadde han vært ordfører i byen i 14 år.

Av MARGIT HUNGERHOLDT

Jens Joachim Holmboe (1827-1875) var ordfører i Hønefoss 1857-59, 1863-71 og 1873-75. (Bilde fra Hønefoss-boka)

Jens Joachim Holmboe (1827-1875) tilhørte en stor slekt som var spredt over hele landet. Bestefaren, som han var oppkalt etter, var fogd i Senja og Tromsø, og sammen med kona Anna Margrethe Irgens hadde han 12 barn. Jens Holmboes far het Joachim Gotsche Holmboe og var byfogd og postmester i Molde. Han var gift med Anna Johanne Øvre, og de hadde 10 barn.

Da Jens Joachim Holmboe flyttet til Hønefoss i 1855, bodde flere av hans nære slektninger i distriktet. Søsteren Maren Johanne Brotkorp Holmboe (1821-1915) var gift med Elling A. Waagaard fra Ringerike. Han var en tid edsvoren fullmektig hos sin svigerfar i Molde, og de flyttet til Ringerike hvor han overtok slektsgården Vaagaard, sam-

tidig som han praktiserte som underrettssakfører i Norderhov. I tillegg var Holmboes onkel Leonard Christian Borchgrevink Holmboe (gift med Elise Musæus) sogneprest på Jevnaker i 12 år, og en av deres sønner, Carl Fredrik Hombøe, var i flere år kapellan på Jevnaker.

Kanskje var det på grunn av slekta at Jens Joachim Holmboe flyttet til Hønefoss i 1855. Følgende annonse sto 10. mars dette år i Ringeriges Ugeblad, som den gang kom ut en gang i uka: «Undertegnede, der haver taget Bopel i Hønefos, udfører paa Ringerige og i de tilhørende Bygdelag alle til Sagførerefaget henhørende Forretninger. J. J. Holmboe.» Og uka etter: «Gode og helst store Beløb paalydende Panteobligasjoner kjøpes. J.J. Holmboe.»

Det må ha vært en vellykket investering. Sakførervirksomheten vokste raskt. Snart var Holmboe bobestyrer i de fleste tvangsauksjoner i distriktet. Det var også mange frivillige auksjoner som han tok seg av. En av de større sakene han hadde, var som bobestyrer på Stein gård da Anton Fougner gikk konkurs i 1867. Det gikk over to år før boet ble oppgjort. Det var nok vanskelig å få solgt gården og alt dens inventar.

Etter hvert kjøpte Holmboe flere eiendommer. I 1868 anla han sammen med bankchef M. Jensen et teglverk på Riperbakken. Han ble snart en holden mann. I 1856 hadde han en inntekt på 600 spesidaler (en daler tilsvarte fire kroner) og ingen formue. I 1874 var inntekten 2.500 spesidaler og formuen 50.000 spesidaler.

Ordfører

Han kom tidlig med i det politiske liv. Allerede i 1857 ble han ordfører. I løpet av de cirka 20 årene han bodde på Ringerike, var han ordfører i 14 år. Det var på den tiden en sak som overskygget alle andre i lokalpolitikken: Jernbane eller kanal fra Drammen til Randsfjorden. Holmboe gikk varmt inn for kanal. I ettertid må vi vel si at heldigvis tapte Holmboe da det kom til avstemning.

Hans mangeartede virke avspeiles også i at han i 1864 ble formann i Norderhov Sogneselskab, som det ble blåst nytt liv i etter noens års stillstand. Og det synes som at han i tillegg drev en del veldedig virksomhet. Et år ble han takket i avisen for juletrefesten som han hadde holdt for byens barn.

Personalia

Jens Joachim Holmboe var født i 1827 i Molde. 11. august 1861 ble han gift med Elise Lundesgaard (1841-1877), datter av Ole Lundesgaard fra Soknedalen og hustru Karen f. Braathen. Karen og Ole Lundesgaard hadde fem døtre som alle ble gift og bosatt på Ringerike: Helene Oppen, Maren Seilstad, Elise Holmboe, Anne Færden og Bolette Schirmer.

Elise og Jens Joachim Holmboe hadde vært gift i 14 år da han døde. I august 1875 ble han syk. Han var den gang ordfører, så varaordfører Thommesen måtte overta vervet. To måneder senere døde Holmboe, i kirkeboka er «Febersygdum» anført som dødsårsak. Elise Holmboe var da 34 år og hadde sju barn. Den eldste var 12 år, og de yngste et tvillingpar som ble født samme år som faren døde. Heldigvis var hun økonomisk godt sikret, og hadde en stor familie rundt seg.

I mai 1877 bekjentgjorde sagfører Georg Robert Schirmer (Elise Holmboes svoger, gift med Bolette Lundesgaard) i Ringeriges Ugeblad at «Mit Contor er herefter hos Enkefru Holmboe.». En kan undre seg over hvorfor han flyttet dit, det var sikkert ikke på grunn av husnød eller av økonomiske grunner. Men noen måneder senere kommer den triste forklaring i «Ugebladet»: «Bekiendsgjørelse. At min Svigerinde Elise Holmboe, født Lundesgaard, den 14. d.M. avgik ved Døden, medeles Slækt og Venner. Hønefoss 16. August. Schirmer.»

Barna

Schirmer, som senere ble sorenskriver, tok seg av booppjøret. Det var et tid-

ger m. m. Alt udlagt ved Exekutionsforretninger af 16de Martz s. A. og 8de Juni d. A.
Hole Lensmandskontor den 22de Juni 1867.
For Sorenstriveren
Chr. A. Karbo.

Auktion.

Torsdagen den 18de Juli d. A. Kl. 11 Formiddag bliver ifølge Auktion fra Sagfører Holmboe Auktion afholdt paa Vaaserud hos Thor Olsen til Bort salg af Fækreaturer, Heste, Sauer, Vaaraandsredskaber, 1 Kariol, Kjørrer, Slæder, Sæter, Grise, Kalkelovne, Møbler, Sengelæder, Sølvtoi m. m. Alt udlagt ved Exekutionsforretning af 24de Martz 1865 og 2de Do. af 12te Mai 1866.

Hole Lensmandskontor den 22de Juni 1867.
For Sorenstriveren
Chr. A. Karbo.

Auktion.

Mandag den 29de Juli forfikkommende Kl. 11 Formiddag bliver efter Begjering fra Overretssagfører Holmboe som midlertidig Bestyrer i Proprietær Anton Fougner's Konkursbo Auktion afholdt paa Gaarden øvre Sten i Hole over følgende bemeldte Bo tilhørende Eiendomme:

- 1) Gaarden øvre Sten, Matr.-No. 9 Løbe-No. 25 a af Styld 19 Daler.
- 2) Gaardparten Kogrud, Matr.-No. 12 Løbe-No. 38 af Styld 3 Daler 1 Ort.
- 3) Gaardparten Danmark, Matr.-No. 10 Løbe-No. 30 af Styld 3 Ort.
- 4) Skovstykket Sorum, Matr.-No. 10 Løbe-No. 28 e eller aa af Styld 2 Ort 1 Skilling,
- 5) Skovstykket Gunderengen, Matr.-No. 12 Løbe-No. 24 af Styld 1 Ort 5 Skilling i Nordrehov.

De 3 forstnævnte Eiendomme ligge i een sammenhængende Strækning og kunne derfor, som ogsaa hidtil er steet, hensigtsmæssigen drives som et Bruu. Foruden de under No. 4 og 5 nævnte Skovstykker, hører der ogsaa Skov til hver af de øvrige Eiendomme, og ere samtlige Skovstykker særdeles vorterlige, smukke og bekvemt beliggende ved Siden af Stens- og Holtsfjorden; de kunne afgive et ikke ubetydeligt Kvantum Laft tilsalg. Gaarden Sten, der er bekjendt for sin sjelden smukke Beliggenhed, har udmærket Jordbund, er i god Hævd og er særdeles vel bebygget for en konditioneret Familie; den har Sæter paa Krogsloven; ikke ubetydelig Hjenhavn, fordelagtig Fiskeri i den nærliggende fiskerige Stensfjord; paa Gaardens Grund findes smukke Oldtidslevninger. En meget kraftig Svovelkilde findes i Gaardens Næthed.

Ringeriges Sorenstriveri den 22de Juni 1867.
M. N. v. e.

Auktion.

Tirsdag den 30te Juli forfikkommende Kl. 4 Eftermiddag bliver efter Begjering fra Sagfører Holmboe som Udlægshaver grundet paa Exekutionsforretning af 19de September 1866 for resterende Beregningssum 4 Eyd. 95 s. Auktion afholdt hos Nads Ellingsen Gagnumseie paa Møbler, 1 Kalkelov, 1 Bæstol, 2 Gryder, 1 Ko, 1 Kiste og 1 Stuebygning.

Nordrehovs Lensmandskontor den 23de Juni 1867.
For Sorenstriveren
K. Stub.

Auktion.

Onsdag den 31te Juli forfikkommende Kl. 4 Eftermiddag bliver efter Begjering fra Sagfører Holmboe som Udlægshaver grundet paa Exekutionsforretning af 18de Juni 1864 for resterende Beregningssum 5 Eyd. 99 s. Auktion afholdt hos Kristian Jensen Hængslebæraaten paa Hængslebæraaten eller hans nuværende Bopæl over 1 Ko, 4 Sauer, 1 Dragkørrer, 2 Bagtegnge, 1 Høvelbænk, Smederredskab, 2 Stuebr, 1 Dragkørrer, 1 Bæstol, Møbler, Træbænk, 1 Seng med Sengelæder, Kjøkkentoi m. m. A.

Nordrehovs Lensmandskontor den 23de Juni 1867.
For Sorenstriveren
K. Stub.

Auktion.

Mandag den 5te August forfikkommende Kl. 4 Eftermiddag og følgende Dage bliver efter Begjering fra Sagfører Holmboe som Bestyrer i E. J. Sulfestads Konkursbo Auktion afholdt paa Boets Gaard Gihle over dets Løbere, hvoriblandt Heste, Fækreaturer, Faar, Svin, Indbo af alle Slags, Sengelæder, Kalkelovne, Kjøkkentoi, Træbænk, Gardiner, Gaards- og Vaaraandsredskaber samt Voiturer, Kjørrer og Arbeidsredskaber.

Nordrehovs Lensmandskontor den 24de Juni 1867.
For Sorenstriveren
K. Stub.

Auktion.

Tirsdag den 6te August forfikkommende Kl. 4 Eftermiddag bliver efter Begjering fra Overretssagfører Holmboe som Bestyrer i Inkassator E. J. Sulfestads Konkursbo, Auktion afholdt paa og over Boets Gaard Gihlsaug Matr.-No. 6 Løbe-No. 10 af Styld 4 Daler 4 Ort 15 Skilling i Nordrehovs Thinglag.

Rekvirenten har forlangt bemærket, at Eiendommen er smukt beliggende, vel dyrket, har god Jord, og at til Samme hører en vorterlig Skov med let Drift, der afgiver det fornødne til Husbrug og desuden Noget til Salg.

Ringeriges Sorenstriveri den 22de Juni 1867.
M. N. v. e.

Tilfalg.

Kaffe

i forskellige Kvaliteter selges i Partier billig hos Kjøsterud & Dnsrud.

Sukker og Sirup,

Raffinade & Kandis og bambusst Sirup hos Kjøsterud & Dnsrud.

Hvedemeel,

nytt Altona, i Sække hos Kjøsterud & Dnsrud.

Mis,

fleere Sorter, billig hos Kjøsterud & Dnsrud.

Spiger,

3 & 4te. svensk Patent Bygnings-Spiger, hos Kjøsterud & Dnsrud.

Hampelærred,

1ma. engelsk i Stykkeris, billig hos Kjøsterud & Dnsrud.

Patentstivelse,

Solner, hos Kjøsterud & Dnsrud.

Gaarden Braat i Nordrehov er tilfalg for billig Pris og paa meget fordelagtige Betalingsvilkår. Man henvende sig til Eieren.

En vinterfærd Galtegris af engelsk Race er tilfalg hos P. F. E. Fjeld i Hole.

Ringeriges Ugeblad 27. juni hvor det bekjendtgjøres seks auksjoner. Samtlige er «efter Begjering fra Overretssagfører Holmboe». Den mest omfattende er auksjonen hos Anton Fougner på Øvre Stein.

krevede arbeid som tok flere år. Det ble blant annet solgt to leiegårder i Hønefoss, tomt på Nakkerud, et skogstykke, og andeler i teglverket. Jens Joachim Holmboe fikk utrettet mye og samlet seg en betydelig formue i de 20 årene han bodde på Ringerike. De sju barna til Elise og Jens Joachim Holmboe, som ble foreldreløse i så ung alder, var følgende:

Anna Johanne Holmboe (f. 1863), gift med Harald Olstad (1854-1920), fra 1880 personalkapellan hos sogne-

presten i Norderhov, siden sogneprest i Sør-Odal.

Olga Anette Holmboe (1867-1910), gift med kandidat Johan Fredrik Kjernaas (f. 1864 i Norderhov, død 1910). Eide gården Krokeng i Vinger.

Joachim Gotsche Holmboe (1869-1923). Han var medeier i «Havnens teglverk og sag», og bodde på Solbakken i Vestre Aker. Var gift med Julie Næss (1867-1927).

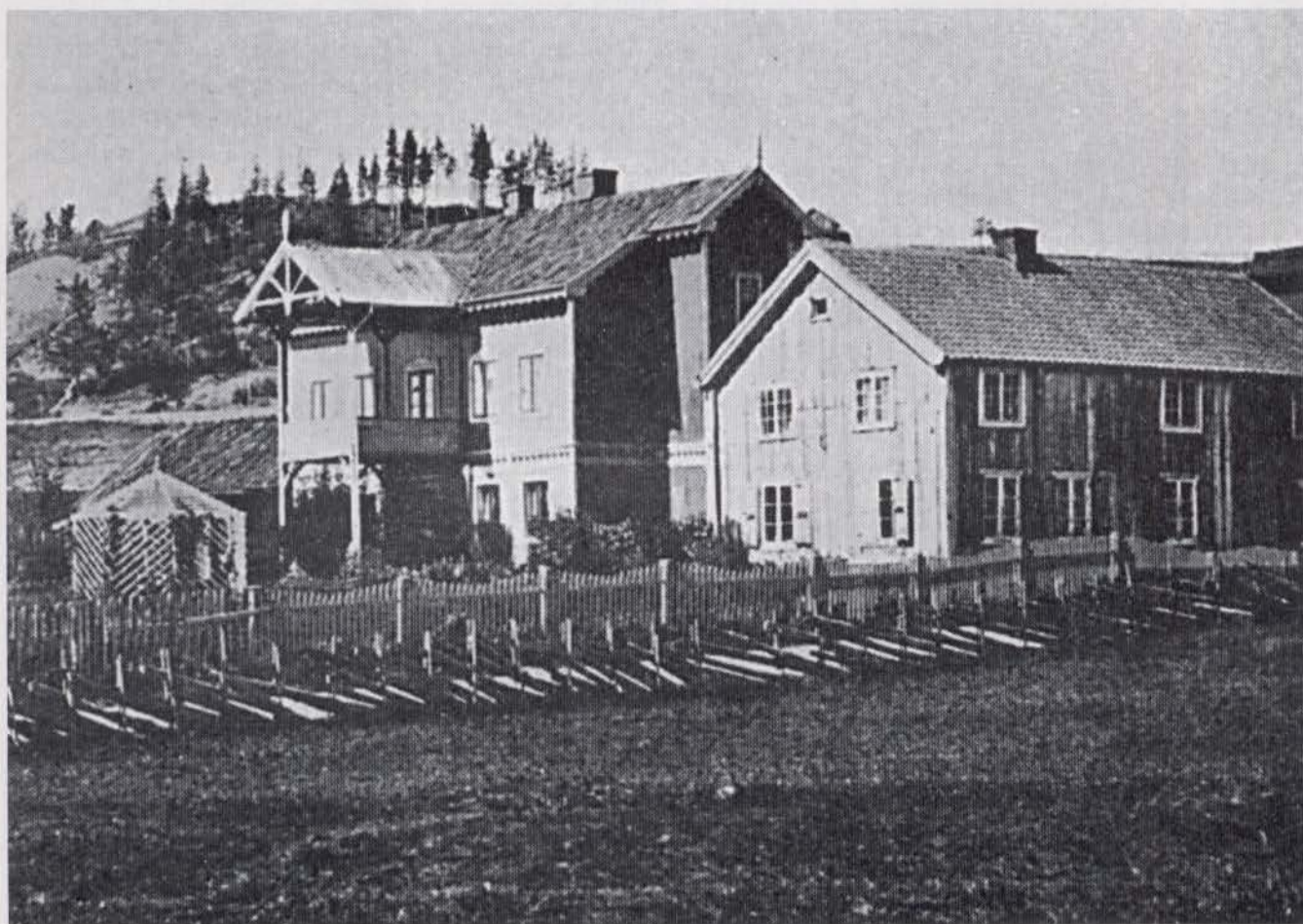
Erika Jensine Holmboe (f. 1871), gift med Iver Peter Einar Lie (1872-1937),

sønn av overrettssagfører Olaf Thorvald Lie og Julie f. Rønnerud. Iver var først på Fjøsøyen i Ådal og senere på Vang i Jevnaker.

Anna Helga Margrethe Holmboe (1873-1903), gift med sagfører Harald Sørensen i Iowa, U.S.A.

Jens Holmboe, født 1875, død 1893 i Hønefoss.

Elise Holmboe, født 1875, død 1900, tvilling med Jens. Studerte medisiner i Paris.

Holmboe-gården i Hønefoss cirka 1875, det året Jens Joachim Holmboe døde. Storgata gikk mellom stakittgjerdet og skigården i forgrunnen. Sakfører Holmboe eide det meste av grunnen på øvre (vestre) side av Storgata, og hans hus (det var forbindelse mellom de to byggene på bildet) var lenge det eneste på de kanter. Huset til høyre ble revet i 1914, mens huset til venstre (i de senere år kalt Onsagergården) sto helt til 1963. (Bilde fra Hønefoss-boka av Andreas Ropeid).

Villmarkas hilsen til Mikkjel Fønhus

Da forfatteren Mikkjel Fønhus ble stedt til hvile ved Bagn kirke en vakker høstdag i 1973, hendte dette:

Jordfestelsen var over og Mikkjel Fønhus' sambygding, presten Mikael Gladhaug, føyde noen personlige ord til sin preken. Båren sto fortsatt på senkepallen. Det hersket en høytidelig stillhet ved graven. Da kom det ute fra dalen et grågåstog i rolig flukt. Det rare var at gåsetoget kom sørfra, selv om det nå var langt på høsten. Først tok det en rolig sving innover mot Tonsåsen, for så å komme tilbake, lavere og i enda finere formasjon, like over Vangen og kirkegården. Etter dette satte de atter kursen mot sør. Den monotone kaklingen ble svakere og svakere, og til slutt forsvant hele flokken i horisonten. Det var en vakker hendelse som vi, som så det, ikke vil glemme. Det inntrufne inspirerte meg til å skrive dette lille diktet:

På senkepallen i sin grav
står villmarkssønnens vakre bære.
Gravferdsfolk tar hatten av
og stryker bort en tåre.

Prestens siste ord er sagt,
det er blitt stilt ved graven.
Folket minnes mangt om ham
som la ned vandringsstaven.

Da kommer sakte sør fra dalen
et villgåstog på rolig flukt
i formasjon fra spiss til halen -
en ordnet plog - et reip i bukt.

Med undring stirrer gravferdsfolket
på toget som glir stilt forbi.
Hver på sitt eget vis vil tolke
det syn som kverv mot fjell og sky.

Snart høres atter brus av vinger
i rolig flukt mot kirkegården.
Flokken bøyer av og svinger
som vil den hilse ham på båren.

Det er som flokken nu ved kveld,
vil takke ham og si farvel
til ham som var en venn så stor
og nu skal bli til mold og jord.

Odd Willumsen.

Familien Gram på Ask i det forrige århundre

Eiendommen Ask, som sorenskriver Jens Gram kjøpte i 1816, er mye av gården og skogen som idag utgjør Ask Gods, selv om arealet var noe annerledes dengang. Sorenskriverens far, som også bar navnet Jens Gram, var assessor og eide Ullern i Vestre Aker.

Av KJELL LUNDSTAD

Ingeborg Motzfeldt Løchen, som var sorenskriverens oldebarn, skriver i boken «Somre og vintre på Ask» (1940) at assessoren var ungkar hele livet, og hvem som var mor til hans sønn var omgitt med hemmelighet. Det er kjent at sønnen vokste opp hos moren i København, og at han ofte var på besøk hos sin far på Ullern. I familieopptegnelser berettes om hvordan assessoren etter hvert lot seg overtale til

å anerkjenne sønnen, og deretter lyse ham «i kull og kjønn», som det het.

Sorenskriver Jens Gram

Sorenskriver Jens Gram (1780-1824), som kjøpte Ask i 1816.

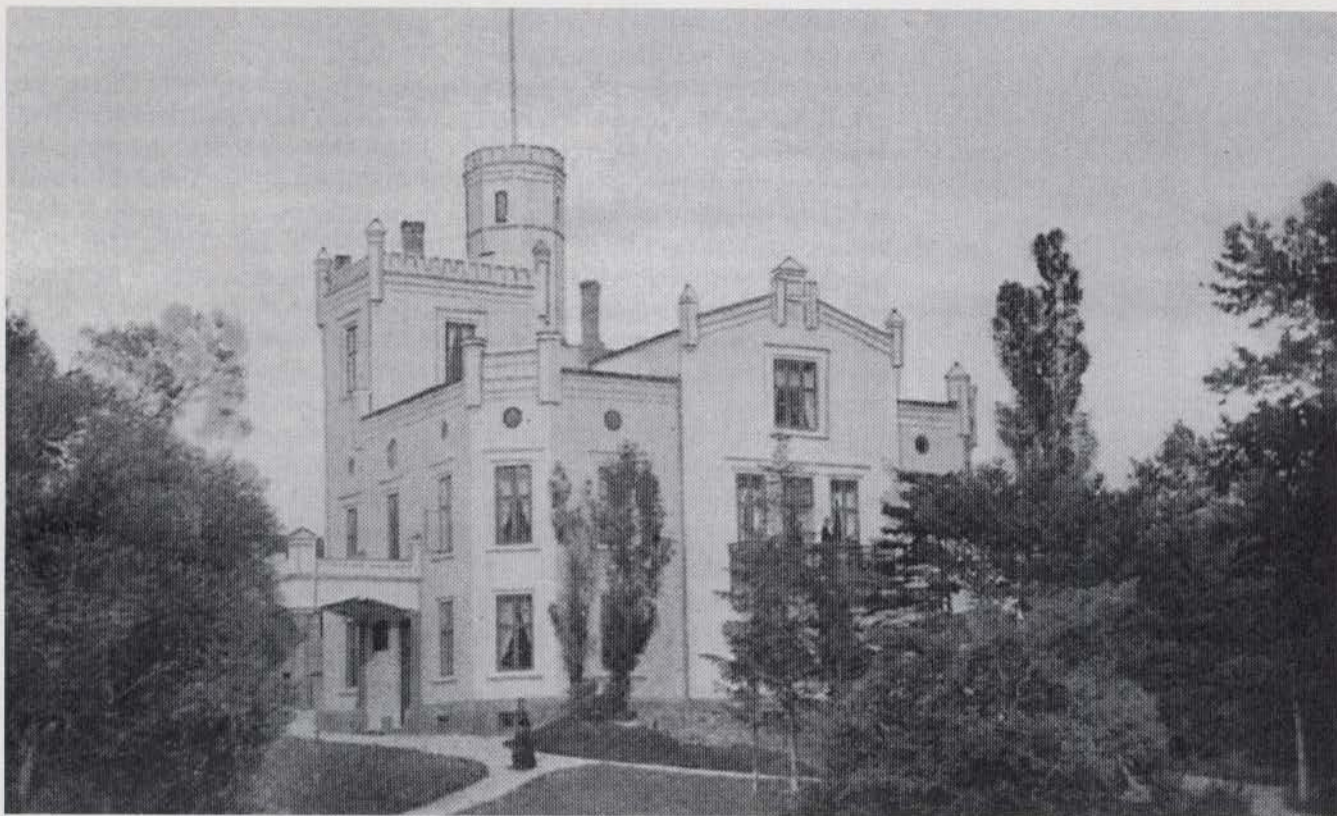
Den yngre Jens Gram (1780-1824) var en begavet og dyktig embetsmann. I 1806 ble han gift med datter av den danske justisråd og sorenskriver Peter Georg Boll, som eide Veisten i Norderhov. Samme år ble han ansatt som cancellisekretær i København. Her var han i ett år, og da han kom hjem ble han medhjelper for sin svigerfar i sorenskriverembetet som omfattet Ringerike og Hallingdal. Senere ble embetet delt og Gram overtok som sorenskriver i Hallingdal. Da svigerfaren døde i 1814 ble han utnevnt til sorenskriver i hele embetet.

Da Gram kjøpte eiendommen på Ask, lå husene på gården lenger mot vest, mellom Øvre Ask og Vangen. Dette fant Gram uhensiktsmessig for folk som skulle søke sorenskriverkontoret, derfor flyttet han bygningene ned hvor de nå ligger. Her satte han opp en stor hovedbygning i en stilart som ble nevnt som sorenskriverstil.

Det gamle Ask, cirka 1816.

(Alle fotografier til denne artikkelen er hentet fra boka «Somre og vintre på Ask», Oslo 1940, av Ingeborg Motzfeldt Løchen).

Den nye Oscarhall-lignende bygningen på Ask sto ferdig i 1873.

Stortingsmann

I 1818 møtte Gram som representant for Buskerud Amt på Stortinget. Han representerte amtet i en økonomisk vanskelig tid, særlig på grunn av de nye forhold som oppsto etter 1814. I bokverket «Vårt folks historie», bind VI (1964), er det sitat fra en tale som Gram holdt i Odelstinget 20. februar 1818. Han gikk her til angrep på den såkalte «sølvskatten» som Stortinget vedtok å pålegge folket for å finansiere grunnfondet til den nyopprettede Norges Bank. Gram mente blant annet at han «ikke for all verdens gull ville være oppbørselsbetjent for å inndrive beger, søljer, brystspenner og deslige prydelser, som ikke hadde synderlig annet verd enn at de var kjære avminnelser fra fortidens blide dager.»

Både som tingmann og sorenskriver var Gram mye hjemmefra. Det førte et stort ansvar over på fru Reinholdine hjemme på Ask. Om henne ble det sagt at hun styrte sitt nye store hus med sikker dyktighet, hun var handlekraftig og avholdt av folkene på gården. Mye av brevvekslingen mellom Gram og hans kone er bevart, og her går det fram at mange hverdagsproblemer ble drøftet. Flere pussige ting nevner han

også. Spesielt fra hans tid som sorenskriver med lange reiser til ting i Haltingdal, hvor noe av hvert kunne skje. Rundt på slike samlinger ble det ofte livlig, med både handel og dans. Det forekom til og med slagsmål, beretter sorenskriveren. Ved overnatting på et pensjonat merket han stor aktivitet av mus i det mørke rommet, og etter hvert slik støy «at jeg troede Fanden havde sluppet sit lette Cavalrie løs paa en gang.»

«..behandles som Skoledrenge»

I 1821 møtte Gram igjen på tinget. Den norske økonomien var fortsatt preget av oppgjørssaken med Danmark, og i disse årene oppsto det mange forhold som det ble vanskelig å ordne opp i. Gram var medlem av komiteen vedrørende oppgjøret. Samtidig fungerte han i perioder som president i odelstinget. I tillegg kom Carl Johans holdning ovenfor tingets representanter, hvor kongen stilte krav om hvordan disse skulle forholde seg i saken. Det er en oppgitt Gram som den 20. juni 1821 skriver hjem til sin kone og blant annet hevder at både kongen og regjeringen har krenket, ja nærmest hånet

tingets representanter, og videre:

«... vi behandles nu jævnlig som Skoledrenge, og at lade dette gaee upaatalt ville med Rette paadrage os Nationens forakt.»

Det er rimelig å tro at Gram i denne tiden var under så stort ansvar og arbeidspress at da han noe senere ble rammet av slag, så kan mye av årsaken føres tilbake til arbeidsforholdene. I de siste tre årene av sitt liv var han sterkt preget av sykdom, idet hans helse også på andre måter ble svekket. Dette gikk fram av brevene hjem til Ask. I november 1824 døde han, bare 44 år gammel. Sorenskriver Gram var ridder av Nordstjerneordenen.

Generalen

Johan Georg Boll Gram var eldst av tre søsken, og bare 15 år gammel da faren døde. Hans mor levde som enke i 35 år, hvorav 27 år på Ask. De siste åtte årene av sitt liv tilbrakte hun hos sin datter og svigersønn på Lillehammer. Hun døde i 1859, 80 år gammel.

Som nevnt var fru Gram en dyktig dame, og i mange år var det hun som sto for driften av eiendommene. Johan tok artium i 1827 og gjennomgikk deretter krigsskolen. Han søkte seg tidlig

General Johan Georg Boll Gram (1809-1873).

over i Numedals bataljon, hvor han lettere kunne holde forbindelsen med Ask og dermed bistå sin mor med gårds- og skogsdriften. Dette førte til at hans muligheter for militært avansement var mindre, og han ble stående som løytnant i 22 år, selv om han var i militærtjeneste hvert år.

Johan tok over Ask etter sin mor i 1854 for 7.200 spesiedaler. I 1839 var han blitt gift med Fredrikke Stabell, datter av sorenskriver Stabell og Else Ridder. Johan Boll Gram og hans kone kom etter hvert til å få et noe symbolsk lys over seg ute på Ask, og da Gram i 1866 ble utnevnt til generalmajor, ble de i resten av sine leveår alltid navngitt som generalen og generalinna.

Jeger og skiløper

Gram var friluftsmann og en god jeger og skiløper. På Holleia finner vi fortsatt «løytnantsløypa» som ble kjent etter ham. I løytnantens unge år var det mye vilt i skogene, og ulveinnavdringene i 1840-årene er spesielt nevnt. Dette førte til at ulvene ble svært nærgående, og jegerne var utrygge for hundene sine. Selv mistet Gram to harehunder som ble drept like ved uthusene på Ask. Hans jaktkamerater var for det meste bygdefolk med god jegererfaring, og mange av familienavnene som er nevnt fra den tiden, er fortsatt kjente i bygda. Beretningene om Grams tilknytning til bygdefolket og om den gjensidige respekt som rådet, lever fort-

satt. En gang Gram hadde vært på lang tids befaring i Ådalsskogene og kom hjem, ble det fortalt at en liten gutt var savnet på Holleia. Gram var straks villig til å forsøke å finne gutten, og spurte sine menn om de ville være med. Ole Ask, som var med i letingen, har fortalt at løytnanten om natten «lot budstikken gå over hele området», og neste morgen møtte flere hundre mann som ville delta. Gram organiserte søket, og om kvelden ble gutten funnet svært utmattet.

J. S. Welhaven

I Johan Grams tid hadde Ask besøk av mange kulturpersoner. Under et av sine besøk var J. S. Welhaven med Gram på en inspeksjonstur over skogene i Ådal og Valdres. Turen har Welhaven skil-

dret i «Vasdrag og Skovmarker» fra 1850. På samme tid besøkte P. Chr. Asbjørnsen ofte bygda, og «En tiurleik på Holleia» skrev han omkring 1845. Både Gram selv og etter hvert hans åtte barn ble i skole- og studietiden kjent med mange personer som kom til å sette merker etter seg i kulturlivet. Blant disse kan nevnes maleren Eilif Petersen, som ble gift med generalens datter Nicoline. Ekteskapet ble kortvarig, idet Nicoline døde alt i 1882, etter bare to års ekteskap. Etter dette opprettet Petersen et legat til minne om sin hustru. Legatet skulle benyttes ved innkjøp av undervisningsutstyr til sløyden ved Stranden skole. Legatpengene var honorar for alterbildet han malte til Nordervov kirke, og maleriet var en gave fra fru Gram til kirken.

«Generalinna», Fredrikke Gram født Stabell (1811-1896).

Johan Gram var i mange år fløytningsinspektør i Sogna og Ådalselva, og han opparbeidet seg etter hvert gode kunnskaper om skog og skogsdrift. I 1848 ble han tilbudt kjøp av de såkalte «Greveskogene» i Land og Valdres. Gram svarte først at han ikke hadde penger til kjøpet, men da konsul Bache i Drammen bisto med midler, ble skogen kjøpt. Kjøpet viste seg å være svært fordelaktig, og Bache og Gram kjøpte i disse årene ytterligere store skogstrekninger i Land. Senere kjøpte de også skog i Sverige med tilhørende sagbruk, og Gram fikk her bruk for sine lederegenskaper ved driften av skogene og sagbruket.

Det ser ut som hans økonomi bedrer seg betydelig i disse årene, og til tross for sykdom var han svært aktiv. I 1850 ble han rammet av et lettere slagtilfelle, men dette kan ikke sees å ha satt ham noe særlig tilbake, for etter et kortere rekreasjonsopphold sammen med familien i Danmark, begynte han også militært å avansere. I 1858 ble han oberstløytnant, og i 1861 ble han kommandant ved Odderøens festning, og familien flyttet da til Kristiansand hvor de bodde i sju år. I 1866 ble Gram utnevnt til general og sjef for 1. Akershus brigade. Denne stillingen hadde han fram til han døde i 1873, 64 år gammel. General Gram var Ridder av St. Olavsordenen, Commandør av Sverdordenen og av Danebrog.

Generalinna overtar

Det var i de siste år av sitt liv at generalen bygde ny hovedbygning på Ask. Denne Oscarhall-lignende bygningen sto ferdig samme år som han døde, og han opplevde derfor ikke selv å bo i den. Etter mannens død flyttet fru Gram tilbake til Ask, og bortsett fra en tids opphold i Tyskland, ble hun boende her resten av sitt liv.

Eiendommen drev hun selv med en

av sine betrodde menn, Fredrik Gulbrandsen, som bestyrer. Det er fra denne tiden hun ble best kjent for sin omtanke og hjelpsomhet. Dette omfattet ikke bare gårdens folk, men hele bygdelaget. Hun var god å ty til, både i sorg og glede. Av de mange skildringer som fortsatt er kjent om generalinna, var de mange skolebarna som hver dag spiste frokost hos henne før de gikk til skolen. Hun kjente de økonomiske vanskelighetene det ofte var i hjemmene, så hun ba dem komme tilbake for å spise middag før de gikk hjem etter skoletid.

Fru Gram var kristelig interessert og var ofte til gudstjeneste i Norderhov kirke. Hun ble da kjørt med hest og ferden gikk over fergestedet ved Busund. Etter generalens død satt hun i uskiftet bo og økonomien var god. Så seint som i 1880-årene eide hun fortsatt store skogeiendommer i Land, men etter hvert gikk det økonomisk noe tilbake. Mye av grunnen til dette var nok hennes hjelpsomme sinnelag. Den 25. januar 1896 døde hun, 85 år gammel, og ble begravet på familiegravstedet ved Norderhov kirke. Etter begravelsen var mange samlet til minnesamvær i Svenskestua, og her ble det blant annet sagt at fru Gram var en sjelden personlighet, av naturen rikt begavet og av Herren rikt velsignet. Ved sin levende interesse for alt godt og sin hjertelige deltagelse mot all nød, knyttet hun unge og eldre til seg. Hun var vinters sol og sommers skygge. Ved hennes bortgang var slekten Grams 80-årige eiertid på Ask over, idet boet etter henne solgte eiendommene til et konsortium i 1898.

Malerier

Minner om generalen og generalinna lever videre ute på Ask, og historier som er gjenfortalt i både to og tre generasjoner høres fortsatt på folkemunne. I 1928 oppsto et ønske i skolekretsen om å få opp et maleri av general Gram.

Etter en henvendelse fra lærer Bjarne Vidar, som var lærer ved Stranden skole, malte Eilif Peterssen et portrett av sin svigerfar. Peterssen var selv til stede på skolen da maleriet ble avduket i juni samme år. Da bildet var på plass i skolestua, kom det fra en eldre arbeidsmann som var til stede og selv hadde opplevd fru Gram: «Dere må skaffe bilde av generalinna åsså,» og han la til «for aldri har vøri og aldri kommer det noen gong et slikt kvinnfolk på Ringerike.» Etter en ny henvendelse fra lærer Vidar, malte Peterssen samme høst et portrett av generalinna. Også dette bildet fikk sin plass på skolen.

Den 29. desember 1928 døde Eilif Peterssen, og maleriet av sin svigermor var antagelig det siste arbeidet den kjente kunstneren utførte. Begge maleriene gikk dessverre tapt da undervisningsbygningen ved Stranden skole brant ned i 1982.

Om artikkelforfatteren:

Kjell Lundstad (1923) er bonde på Bjørke gård på Ask. Gården grenser inntil Ask gods og elva Sogna. Lundstad er sterkt interessert i hjembygdas historie. Familien har sittet på Bjørke siden 1889.

Kilder:

Ingeborg Motzfeldt Løchen: Somre og vintre på Ask.

Axel Lovenskiold: Landmannsliv - 25 år på Ask.

Ringerikes Blad.

Samtaler med eldre folk i bygda.

Runesteinen i Åsbygda

På gården Haugerud i Åsbygda går sommeren 1938 sin vante gang. Høsten kommer, og det skal høstpløyes. Lauritz Dølingen, brukeren på Gjørud, tar på seg å pløye for Henrik Engen.

Han kjører att og fram i åkeren. Henrik har antakelig kjøpt ny plog, vendeplog kanskje, som gikk djupere. Utpå dagen skjærer ploegen plutselig ned i noen steiner. Det skulle vise seg å være Knestanghella, arkivert som Knestang IV i Oldsaksamlingen.

Av OLE SKAUG

Det var altså ikke vanlige, runde steiner ploegen støtte på. Det var noen flate, firkantede steiner. Lauritz slenger dem til side og fortsetter pløyinga. Ploegen er heldigvis ikke blitt skadd. Steinene er flate og ville bli fine å ha som heller foran inngangsdøra.

Ved middagsbordet ble disse steinene samtaleemne. Min eldste bror John var nettopp fylt 15 år. Han hadde i flere år vært «gårdsgutt» hos bestefar Gustav Engen innimellom skoledagene. Nå husker han fra historieboka noe om flate runesteiner. Jeg som var 10 år, ble sendt hjem etter historieboka. Og riktig nok, der står det bilde av en runestein. John tok trillebåra og fikk steinene opp på gården. I middagshvila skrubbet han med skurekost og vann, og smått om senn kom noen tegn til syne på en av steinene.

Avis-interesse

Ringerikes Blad omtalte steinen i flere artikler: «Runesten funnet i Haugsbygda», «Runestener på Ringerike», «Runestenen fra Haugsbygda er fra omkring 1150». Arbeiderbladet brakte en lengre artikkel om steinen og skrev: «Oppsøksvekkende runefunn i Haugsbygda. Budskapet fra vikingene granskes i Arbeiderbladet i dag. På gården Haugerud i Haugsbygda på Ringerike er det i disse dager gjort et oppsøksvekkende runefunn. Under pløying støtte en av gårdens folk på en helle som viste seg å bære på en lang og uvanlig tydelig rad av runer, ikke mindre enn 60 - 65. Det er 10- 15 år siden Oldsaksamlingen har fått en så fin tilvekst til runeskriftene sine. Funnet vil nå bli gransket av eksperten, professor Magnus Olsen. Runene stammer fra den tidlige middelalder.

Det var tidlig på morgenkvisten i dag at runene vandret inn i Arbeiderbladets redaksjon - sammen med den øvrige posten. Budskapet fra vikingene veide omlag 10 kg, og mannen som har sin del av æren for at skatten er brakt i havn var den kjente folkeminnesamleren Jon Guldal fra Hole i Ringerike. Han hadde sjøl fraktet den svære hellen under armen i buss og til fots og la den på bordet foran oss, med vissheten om å ha gjort et godt stykke arbeid i

granskings tjeneste.

Guldal forteller

Jeg ble ringt opp av en arbeidsmann som heter Lauritz Dølingen, forteller Guldal. På gården Haugerud - eller Skriverødgården - som den blir kalt i daglig tale, hadde de omtrent i daglig tale, hadde de omtrent i plogdybde funnet 4 heller. De var blanke, men den fjerde hadde fine tegninger, ble det sagt. Gudskjelov at jeg ble varslet - ellers hadde det vel kanskje gått som det har hendt før på Ringerike, at verdifulle saker er blitt ødelagt eller forsvunnet.

Hellene lå ute på et jorde som kalles «Hundelandet», og de er av Ringeriks-sandstein.

Min teori, forteller Guldal, er at en her står overfor en av de gravene som ofte er funnet ved allfarveiene. Gården Haugerud ligger like opp mot grensen til Hadeland, og i gamle dager gikk her den store allfarveien - en landevei - fra Viken til Oplandene. En har spor etter den både på Ringeriks - og Hadelandssiden.

Oldsaksamlingen varslet

Vi varslet straks Oldsaksamlingen, og konservator Marstrander var på pletten i Arbeiderbladets redaksjon i formiddag. Han kunne straks slå fast at det her var gjort et uvanlig fint funn. 65 runer på ett Brett hører til sjeldenhetene. Konservatoren kunne slå fast at runene stammer fra den tidlige middelalder.

De fleste runeinnskriftene er gravskriftene, sier han, men det kan også tenkes at det dreier seg om en helle som forteller at det her er bygd en «bru» - en fylling.

Runene er som nevnt uvanlig tydelige, alle sammen er bevart uten synderlig slitasje og vil vel by på en interessant oppgave for professor Magnus Olsen, som nettopp arbeider med sitt verk om «de yngre runer», etter at Sophus Bugge tidligere har tatt seg av de eldre. Den nye hellen har - som det går fram av bildet - en del skarpe tegninger som også skal tydes.

Konservator Marstrander mener å kunne si at Oldsaksamlingen ikke har fått en så svær runeinnskrift på 10 - 15 år. Den største samling av runer vi har på ett Brett er for øvrig «Dynnastein-

en» fra Hadeland. Denne steinen som nå er plassert i Universitetshagen har ikke mindre enn 300 runer.»

Så langt Arbeiderbladet.

Andre tider

Det er vel ikke mange som husker funnet av denne runesteinen nå nærmere 60 år etter. I etterkrigstida har folk vært opptatt av andre ting. Gjenreisning og utbygging har gjort oss mer moderne, og vi har kvittet oss med gamle ting og lever ganske annerledes enn vi gjorde før krigen. Dette er ikke spesielt norsk. Men etter hvert begynner man å søke «røttene». For noen år siden hadde vi besøk av en norskamerikaner i femte ledd. Han fortalte at da han var ung skulle alle være amerikanere. Han lærte ikke norsk slik det tidligere var vanlig. Dette var han lei seg for nå. Han var lykkelig over å ha besøkt «fedrelandet», og tok med seg en liter jord fra «hjemstedet» til sine foreldre da han reiste tilbake til Amerika.

1978:Hvor er steinen?

På denne tida snakket John og jeg om det gamle runefunnet og jeg gikk til Oldsaksamlingen for å forhøre meg. Der fikk jeg beskjed om at den lå i en kjeller et eller annet sted på Bygdøy på grunn av plassmangel. Jeg fikk kopier fra «Norges Innskrifter med de yngre runer» hvor denne runesteinen er omtalt. Etter å ha lest 23 A-4-ark slo det meg at den som egentlig oppdaget disse runene, min bror John, ikke var nevnt med et ord.

Selvfølgerig var John for ung. Det burde ha stått, synes jeg, noe slikt:» Den 15 år gamle gårdsgutten John Skaug, som haddet jobbet på gården hos sin bestefar innimellom skoledagene, husket et bilde av en runestein da han hørte om funnet ved middagsbordet. Bildet sto i skolens historiebok. Han fattet mistanke om at dette kanskje kunne være slike runesteiner. Takket være hans fantasi og nysgjerrighet og hans skrubbing og vasking av steinene, kom det fram en bekreftelse på hvor «Vikingveien» mellom Randsfjorden og Tyrifjorden gikk gjennom Haugsbygda.»

I god behold

I Heftet Ringerike for 1993-94 hadde

professor James E. Knirk en artikkel om «Runesteinen på Eggemoen». Knirk har ansvaret for Runearkivet i Oldsaksamlingen. Artikkelen får meg til å fatte ny interesse for Haugerudsteinen. Jeg oppsøker professor Knirk. Når han hører mitt ærend, går han bort til arkivhyllen og griper fatt i «Knestanghellen» som den er registrert under.

Han kjenner godt til denne runesteinen, og er velvilligheten sjøl. Han tar meg med til Vikingeskiphuset på Bygdøy, og der ligger steinen gjemt, men godt bevart. Det er artig å se den igjen, få ta på den og lette på den. Det er omtrent 55 år siden jeg var med på å skrubbe den rein.

Hva er det innskriften forteller? Ifølge «Norges Innskrifter med de yngre runer» står det: «Simeon ristet runer da de for, Balle og Kolbjørn. De har nok «nådd» (innhentet, truffet,) Torbjørn sendemann» Det er gjort oppmerksom på steder hvor lesningen ikke er sikker.

Pilegrimsleden

I Ringerikes Blad 13.11 1995 sier prosjektleder Hilde Bendz at det planlegges en «Pilegrimsled» gjennom Ringrike. I store trekk er leden klar, men det mangler detaljer fra Honerud opp til Åsbygda skole og videre til Jevnakerdelet. Runesteinen fra Haugerud skulle kanskje kunne vise noe av veien. Jeg håper at opplysninger hun fikk av meg har vært til nytte. Kanskje skal vi også kunne ta en vandretur på samme vei som vikingene gikk for 1000 år siden? Blir vi flinke nok til å vandre langs denne leden når den blir klarlagt, kommer det sikkert noen vandrere som har fantasi, interesse og nysgjerrighet nok til nye oppdagelser og nye funn.

Det skal bli interessant å følge «Pilegrimsleden» når den er klarlagt.

Om forfatteren

Ole Skaug er født og oppvokst i Åsbygda. Dagen etter at han hadde tatt realskoleeksamen i Hønefoss i 1946 begynte han som snekker hos sin far. Lønnen var kr. 1,25 i timen. Han gjorde militærtjeneste i 1948-49 og var vel sju måneder i den norske brigaden i Tyskland. Vel hjemme igjen begynte han som snekker påny og var sammen med en gjeng fra Åsbygda som drev med litt idrett sommer som vinter. Men han ville til Oslo, blant annet for å kunne gå i teateret. Han fikk en tre måneders jobb der, og ble i 16 år på samme sted. Han tok voksengymnaset på kveldstid og gikk så tre år på lærerskole og fikk stilling som lærer. Han arbeidet som lærer til han passerte 65 år, men fortsatte som vikar på sløyden. I pensjonisttilværelsen har han fått bedre tid til å reise, studere lokalhistorie og til å stelle med en innholdsrik kjøkkenhage. Han dyrker opptil 16 forskjellige grønnsaker på friland og i drivhus slik man kanskje er forpliktet til når man bor i Gartnerveien?

Haugerud - mer enn en vanlig gård

Haugerud i Åsbygda var en gård litt utenom det vanlige. Gården skilte seg litt ut med den virksomheten som ble drevet. Folk kom og gikk. Selve gårdsbruket ble drevet som gårdsbruk flest, og i fjøset var det fast sveiser. Høyet, kornet, potetene og rotfruktene kom i hus. Det ene året var likt det andre. Men høsten 1938 ble annerledes da noen flate fine heller kom for dagen under høystpløyinga.

Av OLE SKAUG

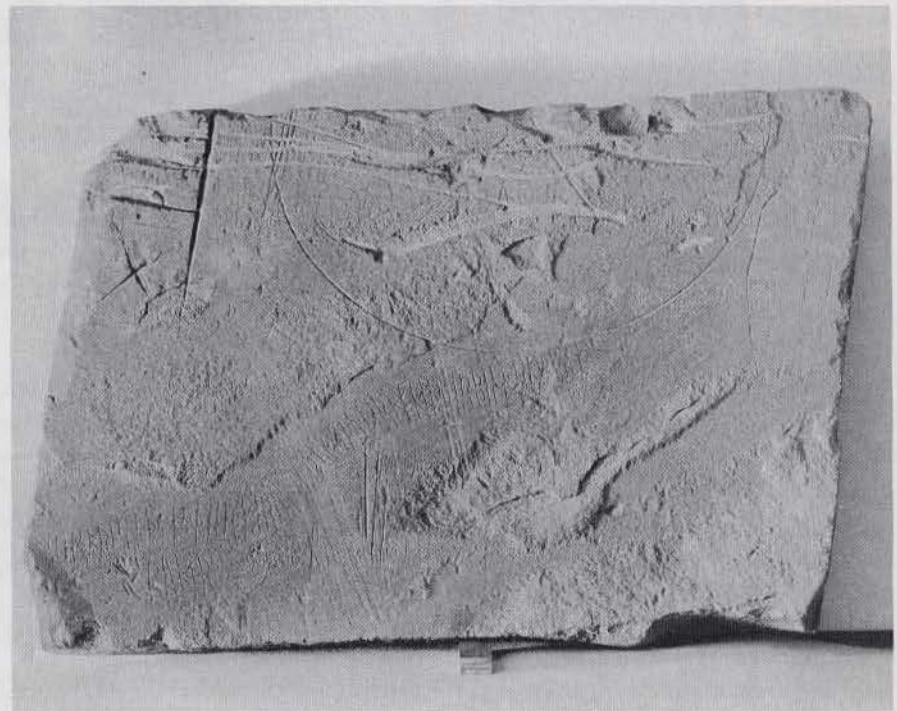
Min bestefar Gustav Engen hadde kjøpt gården i 1919. Han drev også slakteri på gården, og det ble laget kjøttdeig, pølser av alle slag, lungemos og spekemat som ble solgt fra eget utsalg på gården. Bestefar hadde også faste kjøreruter med kjøttvarer med Svarten som drivkraft. Han var dessuten bygdeslakter, og høsten var en travel tid. Han hadde stor hage med mange bikuber også, og honningen ble slynget og solgt på gården.

Sønnen Henrik var hans høyre hånd og vel så det i alle år til han sjøl overtok gården. Han gjorde seg tidlig bemerket ved at han så at ting kunne gjøres enklere og lettere. Han ble en lokal Petter Smart. I låver, fjøs og grisehus var rotter og mus ikke uvanlig. Med slakteri i tillegg, ble det ikke mindre av den slags. Å legge ut rottegift var

ikke nok heller, og ikke hjalp det så mye å skyte på dem. Det tok for mye tid. Henrik lagde da ei rottefelle hvor fangsten i løpet av ei natt kunne komme opp i 30 rotter. Dette vakte oppsikt og ble omtalt i Ringerikes Blad.

For å lette utkjøringen av kjøttvarer og for å kunne nå flere kunder, kjøpte Henrik to utrangerte Ford'er, satte de brukelige delene sammen og bygde egenhendig en varebil. Den hadde dører på sidene og dører bak, og ble utstyrt med hyller og skap. Han banket plater, loddet og spikret. For at kjøttvarene skulle holde seg friske lengst mulig, bygde han like godt et solid kjølelager. Det var også noe nytt den gangen.

Etter krigen ble varebilen laget om til traktor. Den vakte oppsikt i likhet med varebilen før den - og hestene fikk avlastning.

Knestanghella med 65 runer er et uvanlig fint funn. (Foto: Oldsaksamlingen)

Rekrutt på Hvalsmoen sommeren 1938

Sommeren 1938 avtjente jeg min verneplikt ved Ingeniørregimentet på Hvalsmoen ved Hønefoss. Vi hadde 84 dagers rekruttskole i en varm sommer, fra 9. juni til 31. august. Hvalsmoen er en fin plass som ligger inne i en sving av Randselva. Mektige kastanjer og bjerker luner og skygger store deler av området, og elva byr på fine badeplasser.

Av GUNNAR F. KVÆRK

stolper og trær langs veien. Som regel greide vi oss med noen lange båtshaker, men av og til måtte vi klatre opp ved hjelp av stolpesko, når ledningen skulle strammes og gjøres fast.

De første turene i Haugsbygds bakkete landskap var slitsomme opplevelser, men etter hvert kom vi i god form og greide å strekke både 6 og 8 kilometer ledning i timen. Da fikk vi vel fortjent skryt av sersjanten.

Plau var et forbilde av en befalingsmann, som lærte oss militær plikt og disiplin, men som også unte oss en god hvil etter en hard økt. Det hendte av og til at kompanisjefen, kaptein Gard,

Sersjant Plau gjorde så gode soldater av oss som det lar seg gjøre i løpet av en kort sommer. Det var ikke mye å stille opp med mot de tyske soldater, med to års militærtjeneste og tildels med kamperfaring. Men det viste seg å være mer enn man hadde rett til å vente, takket være folk som sersjant Plau. Han var nå forresten ikke sersjant så lenge. Han fortsatte i Forsvaret og avanserte til oberst før han nådde pensjonsalderen.

Siden vår tropp hadde hester, ble vi snart fortrolige med disse fine dyrene. Vi måtte også ha noen få ridetimer. Det foregikk uten bruk av sadel, og et par timers «stomperidning» i sol og varme hadde sin virkning på kroppens edlere deler. Når vi etter avsluttet øvelse førte hestene ned til elva for å drikke, benyttet vi anledningen til å kjøle våre hete og såre ender. Det var et syn som jentene i kantina hadde sin store, årvisse glede av.

Ved elvebredden renset vi også vognens karbidlykter. Karbiden utvikler en gass når den blandes med vann, og denne gassen brenner med sterkt lys. Når vi tømte restene av karbiden i elven, ble endel ørret forgiftet og fløt opp med buken i været. Det var et stygt syn, men det falt ingen inn å legge om den rutinen.

Det oppsto et godt kameratskap i troppen, og både i brakka og i kantina var det mye munterhet. Det var nå ikke hver dag vi hadde råd til

å ta en kopp kaffe i kantina, selv om den ikke kostet mer enn 10 øre. Daglønnen var 20 øre, og noe brukte vi til å kjøpe sirup for. Det var nemlig ikke så mye pålegg på bordet i de dager. Det hendte vi fikk et spann med eplemos, men som regel måtte vi nøye oss med margarin på stompen. Sirup var billig og drøyt.

Et par timers «stomperidning» i sol og varme hadde sin virkning på kroppens edlere deler. Når vi etter avsluttet øvelse førte hestene ned til elva for å drikke, benyttet vi anledningen til å kjøle våre hete og såre ender. (Begge illustrasjonene: Edvin Bæver)

Vi hadde glade, men strevsomme dager under ledelse av sersjant Plau som sørget for at vi temmelig fort kom i form. Jeg var i telefонтroppen, et sambandskompani. Vi bygget linjer til felttelefonen. Telefonledningene var rullet opp på tromler som hang i et stativ på en vogn, trukket av to store hester. Vi løp etter vognen og hengte ledningen opp i

eller nestkommanderende, løytnant Nielsen, kom på inspeksjon når vi nettopp hadde lagt oss ned på ved elvebredden. Sersjant Plau satte alltid ut en vaktpost som varslet når «stjerner» var i anmarsj, og når offiserene var innen hørevidde, men stadig utenfor synsvidde, ropte han: «Det er bra gutter - ta fem minutter!»

Middagsmaten var av ujevn kvalitet, for å si det slik. Det skyldtes nå like mye kokkenes manglende innsikt som råvarenes kvalitet, Kokkene var rekrutter som oss andre og hadde ikke andre kunnskaper om gastronomi enn det de hadde lært i speiderpatruljen. Jeg husker en episode da kokekunsten ikke strakk til: Vi hadde fått noe saltet kjøtt fra Argentina. Det var nokså mørkt, og derfor kalte vi det «neger». Det var sikker både fint og godt, men det skulle vannes i noen timer og kokes like lenge, Vår kjøkkensjef kan ikke ha vært klar over det for han slengte kjøttstykkene rett i gryten og kokte dem en halv times tid. Det er mulig man kunne ha brukt det til å halvsåle marsjstøvlene med, men som menneskeføde var det ikke særlig egnet.

Vi fant ut at vi måtte klage på det og sa til kompaniets eneste nordlending, Hartvig Sverdrup, at han fikk fremføre klagen. Hartvig var sønn av en rik væreier og godt vant, men som mange som er godt vant, klaget han sjelden. Vi mente derfor at hans ord ville ha stor vekt. Det skulle vise seg å holde stikk.

Det var slik at på ettermiddagsopstillingen kunne soldatene fremføre klager og ønskemål, og da kaptein Gard den ettermiddagen spurte om noen hadde noe å fremføre, trådte Sverdrup tre skritt frem og sa: «Javel, kaptein.» «Nå Sverdrup», sa kapteinen, «hva har så De å fremføre?». «Det gjelder en klage på maten, kaptein». «Hva med den, Sverdrup». - «Jo, det er denne negeren som er for seig, kaptein». - «Negeren? Hva er det for noe?» - «Det er saltkjøttet, kaptein.» - «Så, hvor seigt er det da, Sverdrup?» - «Æ får sei det slik, kaptein, at har vi hadd neger til middag, og vi går på latrina neste morra, så røsker'n i håltanna!»

Det ble sørget for både vanning og ny koketid. Det hjalp.

Vi lå på halmmadrasser, hvilket medførte betydelig brannfare, og det var strengt forbudt å røyke på senga. Men en av gutta, som vi av en eller annen grunn kalte Franco, satte så stor pris på kveldsrøyken at han stappet pipa ferdig og la den i vinduskarmen til vi andre hadde sovnet, Da tente han den og røykte den tom før han sovnet. Vi besluttet å gi ham en lærepenge. En kveld da han som vanlig hadde gjort pipa ferdig, ruslet han en tur ut i leiren før han la seg. Da tok vi andre og

skrapte tennsatsen av en 5 - 6 fyrstikker og la det i bunnen av pipa hans og la tobakken tilbake igjen på toppen. Så krøyp vi til sengs og lot som vi sov.

Franco kom inn og la seg og lå en god stund, til han følte seg sikker på at alle var sovnet, Endelig rev han av en fyrstikk og trakk flammen godt ned i tobakken, Det varte en god stund før det endelig smalt. Men da smalt det også skikkelig. Ildspruten sto høyt, Franco satte i et gaul, kastet pipa fra seg, hoppet ut av køya og forsvant, Han forsto hintet og røykte aldri mer på senga.

En annen av karene snorket aldeles forferdelig. Etter en lang utmarsj en dag ble det spesielt ille, og vi tok køya med gutten og bar ut. Der lå han og snorket ufortrødent videre. Men om natten kom det et voldsomt regnvær, og han var ikke direkte blid da han langt om lenge

våknet i vannseng. Han trodde det var jeg som sto bak ideen - det var ikke så dårlig gjettet - og tok bajonetten sin og kastet etter meg. Den ble sittende i veggene bak meg. De andre fikk roet ham ned igjen etter en stund. Det er enkelte som ikke forstår en spøk.

Jeg måtte spandere en porsjon jordbær og fløte (en daglønn) i kantina for å få ham blid igjen. Alt i alt var rekruttskolen på Hvalsmoen en hyggelig og nyttig tid. For mitt eget vedkommende gikk jeg virkelig inn for å bli en god soldat. Det jeg hadde sett i Tyskland sommeren før (da forfatteren var på en lang sykkeltur i Tyskland og besøkte en onkel bosatt i München. Reds anmerkning) hadde gitt meg en forutannelse om at det kanskje kunne komme til nytte.

Ved elvebredden ble også karbidlyktene rensket. Karbiden utvikler en gass når den blandes med vann, og denne gassen brenner med sterkt lys. Når restene av karbiden ble tomt i elven ble endel ørret forgiftet og flot opp med buken i været. Det var et stygt syn, men det falt ingen inn å legge om den rutinen.

Om forfatteren

Gunnar Fredrik Kværk er født i Drammen i 1917. Faren var arbeidsformann i bedriften National Industri som samme år ble flyttet til Sandefjord. I 1928 flyttet National Industri tilbake til Drammen og familien Kværk fulgte med. Han tok examen artium på Latinskolen i Drammen i 1936, og studerte siden filologi ved Det kongelige Fredriks universitet i Oslo, som det så høytidelig het den gang. Sommeren 1937 tok han en ni ukers sykkeltur i Tyskland og fikk levende inntrykk av nazismen og den tyske opprustning. Han deltok i felttoget i 1940, og sommeren 1942 ble han med i etterretningsorganisasjonen XU. Den siste del av krigen var han organisasjonens nettsjef med base i Oslo med oppgave å holde kontakt med organisasjonens distrikter og delta i formidlingen av etterretningsmaterialet til Forsvarets Overkommandos avdeling i Stockholm. Gunnar Kværk har etter krigen arbeidet som lektor, og har i den senere tid undervist ved Næringsakademiets avdeling i Hønefoss.

De harde 30-åra

De som opplevde 1920-og 1930-åra og husker de krisene som var da, har et annet perspektiv enn etterkrigsgenerasjonen. Barndommen i disse "nødsårene" er for mange en beretning om de kummerlige kår, en tilværelse generasjonene etterpå neppe kan forestille seg.

Av OTTO FRYDENLUND

At det er pensjonistene som er mest fornøyd med tilværelsen i våre dager, kan vel ha sin grunn i at de har opplevd harde tider som senere generasjoner ikke kan forestille seg. Det er vel bare et spørsmål om den yngre generasjon forstår hvor bra materielt de har det i dag. Jeg skal her gi et riss av hvordan hverdagen var for folk flest.

Krisen kom

På slutten av den første verdenskrigen hadde vi "jobbetia", også populært kalt "gærnetia". Det var mye penger blant folk, men ikke så mye å få kjøpt. Dette kunne jo ikke vare, så i 1921 kom det første krakket med innskrenkninger og arbeidsløshet. Noe bedring i årene deretter, men i 1926-27 var det igjen krietider og arbeidsløsheten økte.

Det ble manko på arbeidsplasser. Arbeidet som var, måtte deles på de som hadde familier å forsørge. Dette satte ungdommen utenfor konkurransen. Mange unge måtte bo hjemme og ligge familien til byrde når det ikke fantes noe arbeide for dem. Før var det en utvei å emigrere til Amerika, men i 1924 ble det satt i verk strenge restriksjoner for innvandring til Statene, så da var den veien stengt. Til Kanada var det ennå muligheter å komme til. En del kommuner gav endog støtte og lån til ungdom som ville emigrere dit.

Krakket

De verste kriseårene kom etter det store krakket i USA i 1929. Denne slo til for fullt alvor her i landet i 1931. Arbeidsløsheten som samfunnet hadde slitt med fra første av 20-åra, økte nå voldsomt. På det verste var mer enn 200.000 uten arbeide. Da må en ta i betraktning

Det var velstand hvis en hadde sykkel. (Buskerud Fylkesfotoarkiv)

Aasa Landhandleri.

at i de fleste tilfeller var dette mannlige familieforsørgere. Kvinner ute i arbeidslivet var den gang den gang svært lite i forhold til i dag.

En god del banker gikk konkurs. Først var det de fleste privat-og forretningsbanker som hadde startet opp under "jobbetia". Siden var det mange av de eldre bankene som ikke klarte sine forpliktelser. Dette forplantet seg til industrien og andre deler av samfunnet som kom i store vanskeligheter.

Sult og savn

Tømmerprisene sank helt ned til kr.10.50 per kubikkmeter. Da var det naturlig at det ikke ble noe drift i skogen. I Ringerikesbygdene, hvor så mange var avhengig av skogsarbeid, ble det nå virkelig krise. Det fantes så og si ikke penger blant vanlige folk. Det ble sult og savn for mange. Spesielt for de barnerike familiene som det den gang var mange av. Det var jo ikke noe trykkesystem eller støtteordninger etter dagens mønster som en kunne henvende seg til. Det var heller ikke alderstrygd. Den kom først i 1936. Det eneste alternativ var forsorgen, eller "fattigkassa",

som ble redningen for ikke å gå helt til grunne. Folk som ikke hadde drømt om at de måtte gå den tunge veien til "fjerdingmannen", måtte nå bite i seg stoltheta å be om hjelp når sulten stod for døra.

Vi fikk også det omstridte matlapp-systemet. Det vil si at vedkommende fikk en liste over varer som en kunne få hos kjøpmannen istedenfor pengebidrag.

Rundt 1930 fikk en person i en uke på matlapp følgende:

Sammalt rug 1,75 kg, Poteter 4 kg.
Hvetemel 1,75. Sukker 0,30.
Havregryn 0,30. Margarin 0,35.
Flesk 0,25. Skummet melk 4 l.
Sild 0,25. + 60 øre i kontanter.

Ektepar kunne få kr. 7,00 i uka; derav halvparten i matlapp og kr. 2.00 per barn. I dag er det uforståelig at folk kunne eksistere på dette.

Sammenlignet med dagens trykkesystem, kan det være interessant å referere til et sirkulære som Justisdepartementet sendte ut i de "harde 30-åra". Der het det:

"Departementet vil sterkt under-

streke at det bare er i nødstilfelle- når en person er helt blottet for eksistensmidler og alle utveier er stengt- at kommunen plikter å tre støttende til. Og kommunens plikt etter loven går ikke lengre en at hindre at vedkommende forekommer. Det kan på ingen måte kreves, og det må heller ikke skje, at vedkommende får understøttelse i sådan utstrekning at han lever på omtrent på like fot med en som klarer å forsørge seg selv."

Nødsarbeid

For å hjelpe på den vanskelige situasjonen, satte kommunen igang det som ble kalt nødsarbeide. Vi fikk fortløpende i utbedring av mange veier rundt om i distriktet, og jernbanen Hen - Finnsand ble også bygd som en form for nødsarbeide. Det ble satt i gang en god del skogsarbeide som nødsarbeide for å avhjelpe arbeidsledigheten.

Men det som huskes best fra disse trengselsåra, var all steinpukkinga som foregikk. Hvor det var steinbrudd eller plasser hvor en kunne finne stein, satt det unge og gamle og slo steinen små. Målet var at steinen skulle kunne

Sixpensen satt den gang på alle mannfolkholder. (Buskerud Fylkesfotoarkiv)

gå gjennom en ring med diameter fire cm. Men det hendte vel at ikke alt holdt mål. Betalingen var verken å leve eller dø av, men det var arbeide, det var en tilfredstillelse at en gjorde noe for de pengene en fikk.

Fra steinbruddene ble det også kjørt kultstein til plasser langs veien, hvor

det da kunne settes i gang pukking. Det var en dugelig kald jobb å sitte på steinhaugen og pukke. Dette foregikk jo i den kalde årstida. Særlig gikk det utover beina. Derfor hadde mange laget seg såkalte "lødder". Det kunne f.eks. være raggsokker som det var sydd lag på lag med stoff utenpå, da helst

noe tykt noe. Ytterst var det en fordel å ha et solid stoff og under sålene var det helst noe skinn som var sydd fast til å gå på. Og ikke å forglemme lovtene, som en måtte ha på hendene. Ellers var det å balle på seg det de hadde av hverdagsklær for å holde kulda og nordavinden ute.

Pukken ble brukt på veiene for å ha et slitelag å kjøre på. Den ble dekket med et gruslag og trafikken kjørte det hele til.

Folk var vant med sesongarbeide i skogen. Fast arbeide var ikke vanlig utover bygdene. Så dette med å "suge på labben", var ikke ukjent for mange. De fleste ute på bygda hadde en jordlapp og i det minste en gris å fø opp til jul, så det hanglet gjennom på et vis. I byer og tettbebygde strøk var det verre. Der hadde de ikke noen jordlapp eller muligheter for å ha dyr.

Når en tar i betraktning det ofte dårlige husvære som mange hadde på de små plassene, med lita inntekt og stor barneflokk, var det ikke noen dans på roser akkurat. Unga hadde jobb med å bære vann og skaffe tilveie fyringsved. Det var ofte kvist de fikk gjøre opp når det var hugget et sted.

Skaffe klær til en stor ungeflokke på den tida, var virkelig et problem. Det var å slite klærne etter hverandre. Men det ble jo utslitt hvor mye det enn ble lappet på det gamle. Det var ofte kjærkomment at Ringerikes Blads julelotteri delte ut midler til de som satt trangest i det. Det var steder hvor det var mangel på støvler, slik at de som skulle på skolen hadde førsteretten til å bruke fottøyet. De andre fikk bruke "lødder" eller holde seg inne.

Sanitetsforeningen gjorde en god jobb med å skaffe melk til skolen for de barna som var funnet i det letteste laget ved legeundersøkelsen. Det var et bra tilskudd til et kanskje skralt kosthold ellers.

Det er vel mulig at den dårlige tida var en av grunnene til all sykdommen som herjet i disse årene. Vi hadde jo hatt Spanskesyken i 1918-1919. Den tok livet av ca. 10.000 personer her i landet. Så hadde vi den fryktede tuberkulosen, eller "tæringen" som den ble kalt, i 1920- og første av 1930 årene. Det var ungdommen som var mest utsatt, men det hendte at hele familier gikk med av denne sykdommen.

Men folk var oppfinnsomme i disse krisetider til å skaffe seg noen sårt tiltrengte kroner til livets opphold. Det gikk i bærpelling, fiske og jakting, særlig var jakting på ekorn noe som skaffet ekstra inntekter. Unga plukket blomster og solgte. I Åsa ble det mange steder tatt ut steinheller i hellebrudd. Disse hellene ble for en stor del fraktet med bil til Sandvika for videre salg.

Ennå kan en finne rester etter bruddene ute i havner eller i utmarka.

Låntakerne fikk svi

I de såkalte "gode tider" i slutten av krigen 1914-18 var det lett å få lånt penger. Bankene var like slepphendte med pengene da som i 1980-åra. Folk tok opp lån, fikset på gården og husene sine, og noen lånte vel også for å spekulere på børsen. Men så kom de magre årene deretter. Prisene på varer og tjenester sank til det halve av hva de var i 1920. Men det var noe som ikke gikk ned, og det var pantegjeld og annen gjeld. Det måtte bli en katastrofe at krona ble dobbelt så mye verd, når en tar i betraktning de store lånene folk satt med og inntektene ble borte. Det ble et ras av tvangsauksjoner, og banker gikk over ende. Kommuner ble satt under administrasjon og det hele var bare elendigheta. Mange måtte gå fra gård og grunn.

I tida 1920 -1935 var det rundt 50.000 bruk hvor det ble auksjon. Nå hendte det at auksjoner ble boikottet, slik at eieren kunne få kjøpt tilbake bruket etter takst. Vanskelighetene i industrien, som satt med store lagre og liten drift i skogen, førte til reduserte lønninger og mange oppsigelser. Dette skapte en del arbeidskonflikter, streiker og lockouter. Den mest kjente streiken her i distriktet, var vel Randsfjordstreiken som varte i flere år.

Lønninga til en gårdsgutt var i 1935 ca. tredjeparten av hva den var i 1920. Slike "ulvetider" skapte stor uro i det politiske liv. De vanskelige forholdene i Tyskland hjalp Hitler til makten i første av 1930-åra.

Klærne

Når inntektene sviktet, kunne det være vanskelig å skaffe klær til ofte store familier i. Klærne ble stort sett hjemmelaget til ungeflokken. Det var å sy om og slite etter hverandre. Skotøyet skapte problemer. Mange fikk bena ødelagt ved å gå med for trange sko eller støvler. Var det muligheter til å kjøpe noe nytt, var det til å vokse i. Det gikk mye i ullklær. Vadmel eller vømmel, var mye brukt til arbeidsklær. Slike klær holdt godt på varmen om de var blitt våte. Vindtøy var ukjent for folk flest, noe en fikk merke når en var på skitur om vinteren og nordasnoa avkjølte svette kropp gjennom genseren.

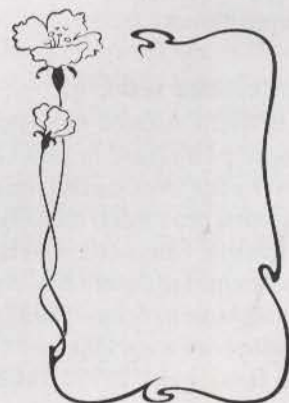
Klesmoter var det også den tida, om det var få som hadde muligheter til å kjøpe nytt til stadighet. Ballongbukser og puttis var moten. Det var vel etter de engelske soldatene som hadde dette utstyret under første verdenskrig. Puttiser var noen ca. ti centimeter brede band av tykt, kakifarget stoff. Det ble surret rundt leggene fra støvlene og opp til knærne. Til og med vi unga brukte slike, og det var jo ikke så greit når disse løstnet når vi løp. Leggings var også brukt en del. De var laget av stoff eller skinn, svært lik de snøsokkene som nå brukes av skiløperne. Lua, sixpensen, satt den gang på alle mannfolkholder. En gikk ikke barhodet den gang. Og så sneipen i munnvika. En var ikke voksen før en tok en røyk.

Sekkekjolene og de rare klokkehatene til damene var også moten. I den kalde årstida var det pluggstøvla som var i bruk. Gummistøvler var noe nytt, så de var ikke i bruk blant folk flest. Til 17. mai fikk unga et par nye turnsko og kanskje en ny kjole eller bluse. For gutta var det en ny kortbukse. Lange bukser var ikke aktuelt før til konfirmasjon. Sommeren var også sesong for å løpe barbeint.

Hårfrisuren

Det skjedde en revolusjon i kvinne-moten da dette med å klippe håret ble vanlig i 1920-30-årene. Cutting ble mote. Før var det å gå med fletter til en skulle "sette det opp". Det var til og med damer som begynte å røyke. Noe som var en vedderstyggelighet for den eldre generasjon. Det ble også sterkt kritisert at damene begynte å gå i buksedrakt. Mote var også kjødfargede strømper og slippner som var en skotype.

Hårsveisen til gutta var piggsveis til 12-13 års alderen. Da kunne de legge seg til voksen sveis. Frisøren var nok å finne hjemme i husene den gangen.

Kastesteder på Skauen

Vi har mange kastesteiner på Skauen. De markerer steder der det har hendt en ulykke eller skjedd en forbrytelse. For å minnes de døde og samtidig verne seg mot samme skjebne, kastet gjerne ferdafolk småstein på steinen eller en kvist på kvisthaugen. «Kast» eller «varp» kalles gjerne disse stedene.

Av SVERRE GRIMSTAD

Ett av kastestedene ligger på Ingjerdsbrenna på Krokskogen. Langs den blåmerkede stien fra Fjellseterveien til Kampevadsdammen står en gammel furu like under toppen. Her døde Ingjerd under en vinterstorm julen 1812. Hun var på vei hjem sammen med den lille sønnen sin som overlevde i ly av furua. De hadde besøkt faren som drev ei kullmile inne på Skauen. Etter tragedien begynte forbipasserende å kaste kvister, slik at det bygget seg opp en haug mellom furua og stien.

Det er sjelden vi vet så mye om et kastested som dette her oppe på Ingjerdsbrenna. Oftest vet vi bare at det har skjedd en ulykke der hvor steinene eller kvisthaugen ligger. Vi vet ikke om mange, men det ligger to i Lillomarka; ved Stig nord for Årvoll og i Bispedalen syd for Lilloseter. Dessuten er det en stein ved Hauken på Krokskogen og en ved Røstjern vest for Ringkollen. Også i Bærumsmarka er det en kastestein ved den blåmerkede stien over Blekkjernsåsen. I skogen, nord for Korsvoll langs «Svenskegjerdet» ligger to kastehauger med skilt som forteller om en mor som her drepte barnet sitt.

Kastesteinene ved Ølja

Nå er et nytt kastested oppdaget ved Ølja, nord på Skauen. Et fåtall lokale skautravere fra Jevnaker og Lunner har kanskje visst om stedet, men ikke fortalt det videre. Det eneste som hittil er kommet frem skriftlig er i Bukiers bok, «Paa Asbjørnsens Stier» (1937). Der står «kastesteina» ved Ølja nevnt og «2 hadde frysi hjæl der». Ikke noe

nærmere stedsbeskrivelse eller beretning.

I dag vet vi mer. Kirkeboka for Jevnaker og Lunner ga svaret på hva som hadde skjedd. På datoen 20/11-1785 står det at følgende ble begravet: «Mari Syversdatter, 34 og hennes uekte barn Erich Olsen 5 aar, begge fra Haagenstadeie i Lunner». Under merknader står det: «Begge var fundet døde i sneen et stykke fra hverandre, da de hadde forsøgt at komme sig fra den ene plads paa skoven til den andre og uveir med snefog var overkommet dem». Faren het Ole og var «en geværmand fra Gardermoen». På den tiden var det stor skam å ha barn utenfor ekteskap og det er ikke utenkelig at de holdt til mye inne på Skauen for å unngå andre mennesker.

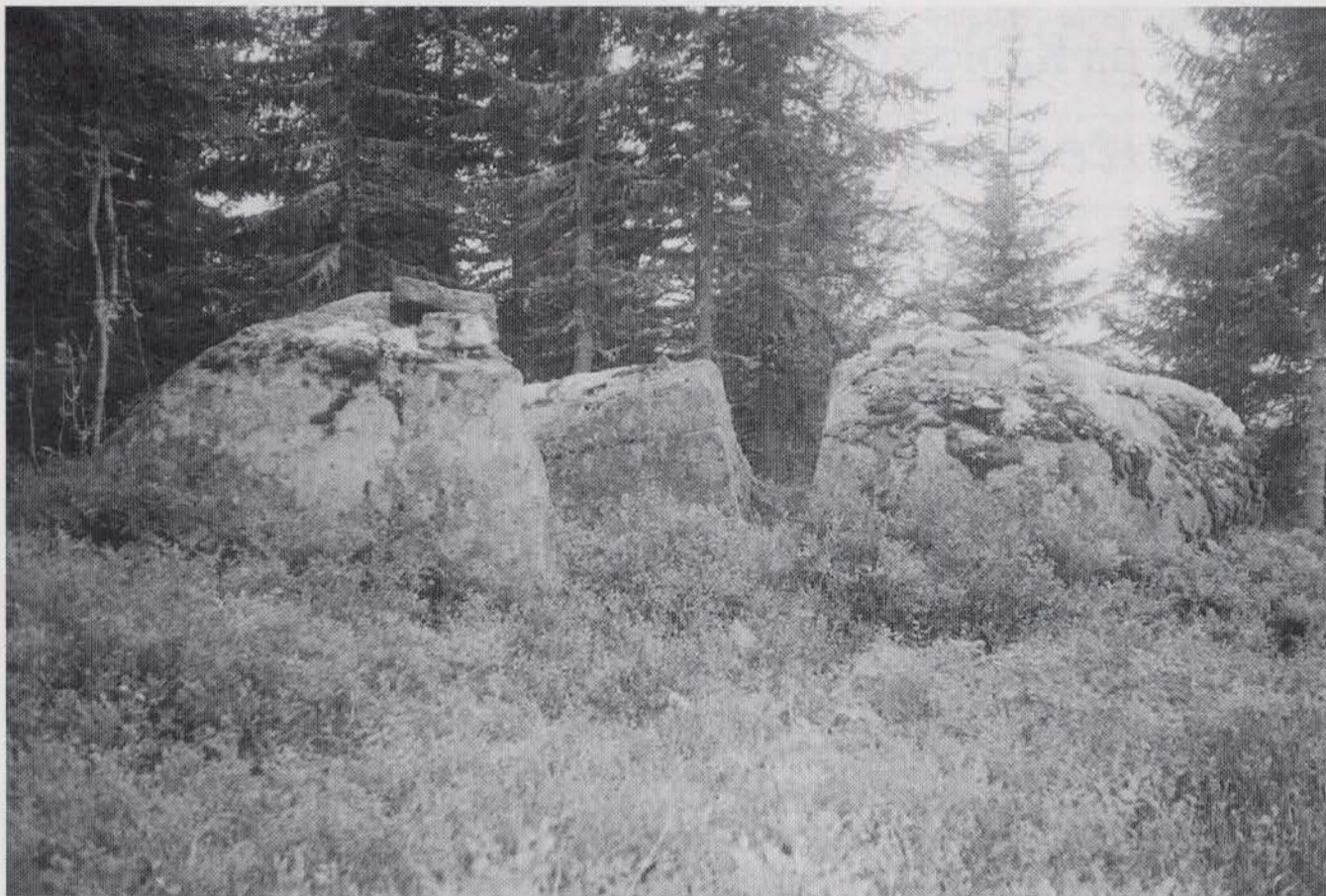
Så var det å finne stedet. Løsningen kom da bygdefolk fortalte at de visste om en liten høyde inne ved Ølja som de kalte Kastet. Hvorfor visste de ikke. Med dette som ledetråd bestemte vi oss for å dra en tur innover og lete. Vi starter fra Tverrsjøstallen og sykler til Kalvedalskrysset og så nordover mot Ølja. Til høyre ser vi snart Spinnermyra. Historien forteller at om høsten gikk fisken opp Kalvedalsbekken fra Gjerdingen i så store mengder at det «kokte og spant i myra». Idag er den gjen-grodd. Der bekken fra Gunnartjern

krysser veien i fin stikkrenne i stein stopper vi. Ned til venstre ser vi tydelig rester etter en stor steinpeis. Det kan ha stått en gapahytte her i gamle dager. Kanskje for høggerer eller veiarbeidere? Bekken er tørrlagt denne høsten (1995). Men vi følger bekkeleiet snaue 100 meter oppover og tar deretter rundt 30 meter nordover opp på en høyde. Her ser vi en liten flate med steiner rundt. Også her kan det ha stått et husvære. Kanskje Gunnar bodde her? Litt nordfor står en spiss stein og etter noen meter går skauen over i et stort hogstfelt. Akkurat i delet mellom trær og åpent lende finner vi den første kastesteinen. Egentlig er det to store steiner, hvorav den ene er sprukket i to.

Oppå alle tre ligger det småstein så gamle at mosen nesten dekker dem. Det er tydelig at ingen har brydd seg om kastesteinen på lang tid. Så, 25 meter lenger nordover finner vi enda en kastestein. Det kan ikke være tvil. Dette må være stedet de to døde «et stykke fra hverandre». På et gammelt kart laget av Løitnant Lund i 1827 er Bygata fra Jevnaker til Kristiania tegnet inn. Sommerveien passerte her over høgda mens vinterveien gikk over isen på Ølja. De nærmeste plassene på den tiden var i syd Elgstøen og i nord finneplassen «Rampestokk» ved Trantjern. Her må Mari ha kommet med veslegutten sin og blitt overrasket av snøstorm. Sann-

Kastesteinene ved Ølja.

*De søndre kastesteinene. I sprekken søkte mor og barn ly mot kulde og vind. Moren døde her.
(Begge foto: Sverre Grimstad)*

synligvis har de kommet sydfra og søkt ly mellom de søndre kastesteinene. Moren døde først og Erich har forsøkt å gå videre, men ikke kommet lenger enn til den neste kastesteinen 25 meter borte. Det var nok snauhøgd her også i 1785 og steinene ga ikke god nok ly mot kulde og vind her oppe på høgda. Vi er på en høyde mellom Ølja og Gunnartjern. Gunnarsjøen står det på gamle kart. Vannet er grunt og gror igjen etter hvert. Snart vil det hete Gunnarkulp, så putt og om noen hundre år kanskje Gunnarmyra.

Vi vandrer ned til tjernet og minnes en historie vi har hørt:

«Gunnarsjøen er full av fisk, men en må være musestille for å få tak i'n. En kar sto her og fisket med sønnen sin en gang. Da så de en varme oppe på et brattberg i lia på andre sida og en del folk som gikk rundt varmen. Gutten gikk rundt vannet og begynte å fiske på andre sida. Så skreik'n til far sin at han måtte komme for her var det mye fisk. Da forsvant varmen og de fikk ikke

en fisk mer»

Tilbake til kastesteinene tar vi oss en hvil. Vi ser for oss den vanskelige situasjonen mor og barn kom ut for i uværet. Her oppe på høydedraget har de lett etter ly for den skarpe snoen. De har sannsynligvis ikke sett noen ting og bare famlet seg frem til de store steinene. De må ha lagt seg i den to meter lange sprekken i delesteinen. Den er ikke mer enn en meter høy og en halv meter bred. Tett sammen har de ligget og Mari har nok forsøkt å beskytte sønnen sin mest mulig mot kulden. Hun lå øverst og lot lille Erich få nytte av kroppsvarmen sin. Litt av klærne sine pakket hun nok også rundt ham. Dermed ble hun mest utsatt selv. Utover kvelden begynte kulda å sige inn i kroppen hennes og i løpet av natten sovnet hun hen. Vi ser for oss fortvilelsen hos den lille gutten når han ikke lenger får kontakt med moren og han kjenner at kroppen hennes gradvis blir kald. På morgensiden reiser 5-åringen seg opp og forsøker å stavre videre i det forfer-

delige uværet. Han må snart gi opp og segner om ved neste kastestein, bare 25 meter fra moren. Steinen er en meter høy, flat på toppen og formet som en trekant. Den ga liten beskyttelse og gutten døde i kulden.

Straks etter at de to ble funnet begynte forbigående å kaste småstein i sprekken hvor de hadde ligget. Bunnen ble snart dekket av et steinlag og etter hvert som tiden gikk ble det også laget smårøyser oppå de store steinene. Kastet kalte de stedet, og de fleste gikk fort videre. De syntes det lå uhygge over plassen. Vi sitter her imidlertid fortsatt og har en underlig og vemodig følelse i oss over å vite hvilken ulykke som skjedde nettopp her en novemberdag for 210 år siden. Idag er imidlertid tradisjonen slutt og hendelsen glemt. Småsteinene er dekket av jord og mose og veien er lagt om. Ingen hverken bryr seg eller passerer her lenger. Synd, for dette bør være et fredet sted som vi fortsatt tar vare på.

Sørvest på Krokskogen: *Stilt utenfor allfarvei*

Før var det stor trafikk sørvest på Krokskogen med finnebosetting og omfattende seterdrift. En postvei gikk også gjennom området i gamle dager. Den gikk fra Sylling til Hornstua på vestsiden av Holsfjorden. Der krysset den over til Fjulsrud, gikk opp Nordlandsdalen til Høgås, videre til Nesseter, Byflakseter og ned Manaskaret til Sundvollen. Den fraktet post til og fra Drammensområdet og nordover. Dessuten var kulltrafikken til Bærums Verk stor i en periode fra 1770 til 1872 da masovnen slukket for godt. Det vanskelige terrenget, særlig skråningen opp fra Tyrifjorden, førte til en betydelig veibygging som vi fortsatt ser rester av.

Av SVERRE GRIMSTAD

Med fare for å bli upopulær blant de få som allerede har oppdaget dette, ønsker vi å yte vårt bidrag til økt bruk med å beskrive en rundtur i et terreng som har den flotteste utsikten i hele Osloområdet. Dette er området for deg som søker ensomhet, stillhet og ro. Det er bare å bevege seg vest for en linje fra Sundvollen til Sollihøgda. Da er du i et område som er nesten fritt for røde og blå merker. En enslig rødmerket skiløype passerer; blå sommerstier mangler fullstendig. Dermed blir området noe av det mest isolerte og ukjente i hele Osloområdet, til tross for sin sentrale beliggenhet.

Tilgjengeligheten er nemlig til stede, med skogsbilveier og korte avstander. Men - når merkingen mangler, uteblir turistene. De trives nemlig best der grunnen er gått opp på forhånd. Dermed blir denne marka overlatt til jegere på jakt, grunneiere på hogst og hyttefolk som sjelden viser seg. Dessuten noen få skautravere som trives

alene og har nok med seg selv. Synd og skam, for dette området som ikke engang kom med på litt eldre turistkart, inneholder attraktivt terreng og spennende kulturhistorie.

Vi velger å starte fra Homledal, nord for Sollihøgda. Derfra går en skogsbilvei oppover lia fra E16. Men vi må kjøre gamleveien fra Skaret for å få parkert ved bommen. Midt i motbakkene, hvor det tar av en ny traktorvei, stopper vi. Over oss ser vi en utstikkende berghammer mot horisonten. For lenge siden så de fra Sønsterud gård en kvinne i hvit, lang, flagrende kjole som danset her en St.Hansnatt. Hvorfor vet vi ikke, men Menuetten har de senere kalt berghammeren.

Snart smalner det til og vi ser Sønsterudelva i juvet under oss. Veien er sprengt ut på en berghylle idet den passerer en bratt fjellvegg. Dette har alltid vært et vanskelig sted, og tidligere, da veien gikk høyere opp, passerte den fjellveggen på en trebru som var boltet utenpå berget. Altanen ble stedet kalt. Nyveien ble bygget i 1960 og nå flater den ut og vi krysser Sønsterudelva. Det står noen varder til venstre. De markerer at her kommer det opp en gammel tømmervei fra Holsfjorden, forbi Sønsterud gård og oppover langs elva. Den er lett synlig i det vanskelige terrenget med steinoppbygginger og utgravinger i skråbakkene.

De var flotte anlegg og verd å følge. For oss må det bli en annen gang. Vi fortsetter bilveien og ser restene etter With-hytta, en hoggerhytte med stall som sto på hver side av veien. Nå flyttet lenger ned i lia.

Hittil har vi gått i skygge i den vestvendte lia. Her oppe i Sønsteruddalen får vi imidlertid kontakt med solen for første gang hvis vi er tidlig ute en morgen. Det blir fort varmt, lyst og trivelig.

Sønsterudsetra

200 meter etter With-hytta skal vi ta en traktorvei oppover til venstre fra veien. Vi skal opp til Sønsterudsetra og det står en varde der vi tar av. Det er bratt, men kort, høyden 300 meter.

Dessuten vet vi at så langt vi ser, så langt skal vi. Ingen skjulte bakker bak horisonten. Vel oppe aner vi et luftig utsyn på den andre siden av haugen og blir ikke skuffet. Sønsterudsetra ligger usedvanlig flott til og det er bare å sette seg ende ned og nyte utsikten. Seterdrift har det ikke vært her siden 1860, og vollen er nå preget av stor bjørk og kjempegran i nord.

Et av de to nederste husene er en plankehytte fra krigens dager kalt «Etcetera». Da sto den et stykke syd for setra. Gå 100 meter på høydetraget nedover og ta 20 meter til venstre. På et flaberg finner vi metallskilt på 60 cm høy stang med tekst:

HS-CELLE O.14.24	ETCETERA 1944/45
---------------------	---------------------

Dette var en av flere Milorg.celler i området og det pussige navnet kom av at beskrivelsen av beliggenheten alltid var diffus og ble avsluttet med etcetera, etcetera.

Går vi enda 100 meter kommer vi til Signalplassen. Er en luftig fjellskrent med tre store steiner og markeringsvarde. Herfra hadde Milorg.-gutta blinklyskontakt med Homledal og kunne gi og motta beskjeder til bestemte tider.

Etter krigen ble altså Etcetera flyttet opp på setervollen. Den er fire meter bred og seks meter lang. Typisk plankehytte, umalt nå som dengang. Har to vinduer og overbygget dør. Taket er dekket med tjærepapp. Dårlig isolert. Krevde kraftig vedfyring. Bør bevares for ettertiden. I dag er det familien Langballe fra Oslo som eier Sønsterudsetra.

Skarpsnoåsen

Ingen har lyst til å miste høyde og gå ned til bilveien igjen. Det er mere fristende å fortsette oppover lia, med stor utsikt og fristende terreng. Vi passerer kjempegrana og måler omkretsen til 2,55 meter. Stor, men ikke så stor som Midtskoggrana ved Gamle Ringeriksvei som måler hele 3,70 meter. Vi går

til venstre for brønnen, over hogstfelt og oppover lia mot Wesselhytta som vi kan se nedenfra. Det går sti, men terrenget er vennlig og vi klarer oss godt uten. Vi kommer opp på traktorvei men velger å følge brautet som det heter på Hole-målet. Over en kløft og legger merke til den gamle varden på den andre siden. Vi går i stigende terreng mot en ny hytte. Det går en slags sti ytterst på brautet og utsikten over Tyrifjorden og landet omkring er fantastisk. Vi kommer opp til Røhr-hytta som ble bygget av direktør Røhr ved Frydenlunds Bryggeri. Han anla privat bilvei fra Nesseter, og den ene kilometeren heter selvfølgelig «Røhrgata»! Vi følger veien 100 meter og kommer til Hellehaugen med utsikt også innover i Marka. Vi ser fra Gyrihaugen til Løvliå, videre til Midtskogen, Tryvannsmastene og Kolsås med Oslofjorden. Ikke noe dårlig rundskue. Her oppe på haugen står to fine varder, bygget av Ringeriksheller.

Traktorveien fra Wesselhytta kommer på og vi går 200 meter nordover til høyresving og fin utsikt vestover igjen. Stå litt stille og hold øye med hogstflaten nedenfor. Det går et kjent elgtrekk her, og sjansen for kontakt er stor. Området heter Skarpsnoåsen, av enkelte kalt Bjørnstadmarka, og ble flit-

tig brukt under krigen. På toppen ligger Radiohytta, idag falleferdig, men under krigen svært viktig når det gjaldt å opprettholde forbindelsen med omverdenen. Eies av Hesselberg-Meyer på Sollihøgda.

Ned skråningen til venstre for veien finner vi Harbitzhytta, bygget av Vilhelm Harbitz fra Nes i Hole, aktiv motstandsmann under krigen. Klengeavn Villredet. Hytta sto avmerket på kartet og ble derfor ikke brukt som bosted. På flata nedenfor ble det imidlertid dyrket poteter og i ura hadde Milorg et våpendepot.

Nesseter

Vi går ned til bommen og tar til venstre 50 meter opp til snuplassen. Herfra går det god sti sydover, tømmervei vestover og ikke minst en liten stikkvei nordover til selve Nesseter som ligger godt gjemt bare 50 meter fra snuplassen. Opprinnelig lå setra et stykke nede i Nesseterdalen, men der spøkte det stygt og budeiene forlangte den flyttet til et tryggere sted. Nå er det bare fjøset igjen som har stått på den opprinnelige plassen. Husene har i dag to eiere. Selve setra tilhører familien Larsen på Nes gård, mens de innerste husene eies av Georg Harbitz fra Nes i Hole. Laftehuset var tidligere stall på

«Villredet», mens plankehytta under krigen var celle nede i Nesseterdalen under navnet «Nyhus». Begge husene er altså flyttet til Nesseter etter krigen, mens seterdriften ble nedlagt før krigen, i 1930.

Postveien passerte Nesseter og vi skal nå følge den til Byflak og Manaskaret. Tar av nord på vollen og treffer snart en moderne traktorvei som går i det gamle stifaret. Vi har Kroktjern ned til høyre og på vei opp en stigning stopper vi. Til høyre, 40 - 50 meter fra veien lå Pakkhuset, et proviantlager med tørrmat under krigen. Ble satt opp en vinter med tømmerstokker på rot som «grunnmur». Reisverk dekket med papp. Lå godt skjult fra stien selvsagt og var et beredskapslager for alle cellene omkring. Nå finner vi ikke rester av det.

Så krysser vi Steindalen som er starten på Manaskaret, et av våre mål for turen. I stigningen opp fra dalen ligger en hoggerhytte med stall som tilhører Hundstad gård i Hole. Skogsmarka i dette området eies stort sett av Holebønder og Staten.

Byflakseter

Like før Byflakseter går vi 100 meter over hogstfelt til toppen av Tømmerås 522 meter, det høyeste punktet her vest.

Byflakseter.

Merket med bolt. Tidligere sto et brann-tårn her, likeså på Skarpsnoåsen. Så går vi ned til Byflakseter og blir imponert over den vide setervollen. Vi setter oss på stenene ved inngangsdøra til størhuset. Her lå en gang en jernplate med den norske løve og posthornet utstanset

vollen, spiser matpakken vår og vandrer videre mot nye opplevelser.

Gjertrussen

Stien går nemlig ut mot brautet hvor Solkollen og Gjertrussen ligger som Østlandets beste utsiktspunkter. Dette

regn, sa dom". I dag kaller vi den svartspett, og her oppe på utsiktsskollen kan den ha et fint utgangspunkt for å spå været. Er dette riktig het den nok Gjertrudskollen i gamle dager.

Manaskaret

Detalj fra kullveien ved Manaskaret.

samt teksten «Fire mile fra Christiania og Drammen». Den er forsvunnet og sterkt savnet. Jernplaten burde selvsagt stått på vollen som et kulturminne over postvei og gammel tid.

Det er Bye på Vestre By gård på Røyse som eier husene og setervollen på nærmere 30 mål. Størhuset ser ut som for 100 år siden, men er noe restaurert og nymalt sommeren 1994. Det var omfattende seterdrift her i mange hundre år. Familien Linderud fra Åsa leide seterretten de siste årene, og slutt ble det først i 1955. Bare Retthella nord for Krokkleiva holdt på lenger. Vollen ligger bare en liten kilometer fra flaket fra fjorden og var et naturlig stoppested for skogstravere og postløpere. Det gamle fjøset brant opp i 70-årene og ble erstattet med et nytt uthus. Vi nyter stillheten og roen som i dag hersker over

er det eneste stedet hvor man ser både Holsfjorden, Tyrifjorden og Steinsfjorden. Stein gård eier skogstykket her. Snauhogsten har gjort stien luftig. Et underlig fenomen kan oppstå her ved vestavind nede på Tyrifjorden. Den trefter brautet, følger det oppover og lager et dypt, spesielt sus øverst. Trærne ytterst står som i storm, mens det 50 meter innenfor er vindstille. Stien går rett under Gjertrussen med trekantpunkt på toppen. Merkelig navn, og ingen kan si sikkert hva det kommer av. Kanskje ei budeie på Byflak het Gjertrud og gikk hit og nøt utsikten i ledige kveldstunder? Herfra kunne hun også se hjem til setra. Eller er det Gjertrudsfuglen som er opphavet til navnet? Den er stor som en kråke, helt svart med rød hette. Det sies at den er rene værprofeten. «Når Gjertrussen skriker, da blir det

Vi nærmer oss Manaskaret, turens høydepunkt. Stedet hvor all trafikk til og fra denne delen av Skauen passerte. Navnet kommer av at terrenget kan ha utseende som mana på en hest eller at dette er Almannaskaret, et sted der ferd-selen gikk. Vi holder oss til den siste teorien.

Stien synker gjennom løvskog og ute på et hogstfelt ser vi en bautalignende stein, en meter høy og en meter bred, en meter til venstre for stien. Vi står foran Krokskogens kanskje største, uløste gåte. Det er nemlig meislet inn følgende tekst på steinen: «Anno 1775 BLEU» Vi finner også noen streker og bokstavene: «ERHIAIO» Årstallet forteller høyst sannsynlig når veien gjennom Manaskaret ble ferdigbygget. Conrad Clausen, som på denne tiden var eier av Bærums Verk, bygget nemlig

mange kullveier forskjellige steder opp skråningen i 1775-80 eller forbedret de gamle. Ordet «bleu» er imidlertid vanskeligere å tolke. Kanskje er det navnet på en tysk eller fransk ingeniør som ledet veiarbeidet. Uansett, en spennende stein som gjør Manaskaret mystisk og tiltrekkende. Og det inntrykket forsterker seg etterhvert som vi beveger oss videre nedover. Det er fortsatt bratt, og på ett punkt nesten vanskelig å passere. Stien deler seg i to på hver side av en utoverhengende helle med kasterøys på toppen. I uvær kan skogsfolk søke ly under Hella som kan ligne på ansiktet til en delfin!

Få meter nedenfor hella tar vi til venstre gjennom kronglekratt som etter hvert blir til høye graner og tørt terreng. Stien synker raskt og kommer ut i en stor småsteinur, hvor den er gravd ut i innerkant og bygget opp på en stor steinmur i ytterkant. Av enkelte kalt Krokskogens «Stavhella» Stort og vanskelig arbeide. Etter ura svinger stien til høyre og ut på en slette med spesiell varde på flat stein til venstre. Det er høyst sannsynlig at denne sletta ble brukt som bosted for arbeiderne som bygget veien.

Litt nedenfor sletta kommer vi til et stikryss. Manaskaret fortsetter nedover til venstre mens det også går sti opp til høyre langs Manaskarbekken.

Det står to høyreiste slanke steiner her og skaper inntrykk av et viktig og strategisk sted. Stien videre nedover er temmelig udramatisk og lett å følge. Krysser bekken på fin steinklopp. Går ut i et hogstfelt og nedenfor forsvinner den for godt i en traktorvei som går ned til Klokkebråten.

Vår rundtur består bare av den øverste bratta av Manaskaret, og fra krysset går vi derfor oppover igjen langs bekken. Stien er bratt, rett og opp til to meter bred. Vi forstår imidlertid ikke hvorfor det går to opparbeidede traseer her øverst i skaret før vi kommer nesten opp bratta. Da går bekk og sti i hverandre og vi kan tenke oss at vårflommen har ødelagt veien kanskje mange år på rad. Etterhvert ble brukerne sikkert lei av å reparere den og så bestemte de seg for å legge veien gjennom ura, selv om det ville koste mye arbeide. Etter noen år var den ferdig, og en permanent vei var bygget, vekk fra bekken. Om årstallet 1775 på Bleu-steinen markerer ferdigstillingen av veien langs bekken eller gjennom ura er usikkert. Sannsynligvis den siste.

Tidligere gikk tømmertransporten med hest ned Manaskaret. Først ble stokkene samlet i velter ved bekken ytterst på brautet. Så ble de tatt videre ned bratta langs bekken. Det ble brukt grove lekker for å bremse farten. Riktig en hesteplage denne øverste bakken. Verre enn Krokkleiva fordi den var smalere.

Kullveien

Her, øverst i Manaskaret deler veien seg. Opp til høyre går Postveien til Hella og Bleu-steinen. Over bekken og innover dalen går en gammel kullvei. Vi ser steinmurer på begge sider av bekken der veien krysser. På tilbaketuren følger vi kullveien langs bekken og etter 100 meter tar vi opp til venstre og forbi varde som viser hvor stien opp på Tyrihjellen tar av. Vi fortsetter imidlertid kullveien 100 m til og da stiger

den bratt opp lia til venstre på en stor steinmur. Bratt og rundt 30 meter lang, 2 meter bred. Oppbyggingen er imponerende og ett av Markas beste eksempler på hvilket arbeide som ble lagt ned i de gamle kullveiene på vanskelige partier. Vel oppe bratta blir veien borte i terrenget og steinmuren ligger i dag nærmest helt isolert og ute av bruk. Muren har så vidt begynt å rase ut og voksende vegetasjon kan gjøre den vanskelig å finne. Veimuren burde få en helt annen skjebne enn glemsel og forfall. I stedet burde den restaureres, fredes og vegetasjonen fjernes slik at dette kulturminnet kan komme til sin fulle rett! Noe for Ringerike Turistforening? Vi krysser dalen og går opp på Tyrihjellen. Igjen et merkelig navn. Er et høydedrag innover i dalen med kronglete myrlende på begge sider. Sannsynligvis har flotte malmfurer blitt brent til kullved her og fraktet til Verket. Vi finner stien og fortsetter mot Kroktjern. Vi tar det med ro for stien er lite brukt og vanskelig å følge noen steder. Et sted har en elg ligget død midt i stien. Bare hår og benrester igjen. Kraniet med gevir befant seg en stund på Hella i Manaskaret. Passerer enda en hoggerhytte med stall. Det var stort behov for dem tidligere. I dag er hyttene mobile og flyttes dit hogstfeltene er. Dessuten har skogsbilveiene gjort avstanden til bygda kortere. De gamle og faste hyttene er derfor lite i bruk nå og mange forfaller. Denne her på Tyrihjellen og skogen omkring eies av familien Bye. Stien krysser et par smådaler og kommer til slutt ut på et hogstfelt med varde øverst. Vi er i Statens skog og denne kalles Prestestykket siden Hole Prestegård i sin tid sto for driften.

Langs stien gjennom Manaskaret står det bautalignende stein. På den er det meislet inn «Anno 1775 BLEU». Dette er kanskje Krokskogens største, uløste gåte. (Alle foto: Sverre Grimstad)

Finneflakseter.

Finneflakseter

Stien ender på snuplassen for skogsbilveien forbi Kroktjern. Vi nærmer oss nå et nytt høydepunkt. Vi skal besøke Finneflakseter, den mest navngjetne finneboplassen i hele Marka. På kart fra 1800-tallet står det Østre Flakseter og tydelig avmerket sti fra "Krokkleven Over Gjetstigen". Finnene gjorde mye skade på skauen og var ikke velsette blant bygdefolket. Først på 1900-tallet ble navnet Finneflakseter mer og mer brukt og akseptert. Stien om Manaskaret ble nok også mest brukt av finnene på 1600-1700-tallet. Vi følger bilveien til utoset på Kroktjern. Det er bygget opp en lav betongsåle her slik at det grunne vannet ikke skal bli helt tørrlagt. Det er mye hengemyr allerede og lett å plumpe igjennom. Skogen omkring eies av Frøhaug gård, den nordre. Vi finner en sti til venstre ved varde og inn i skogen. Det har nylig vært skogsdrift på østsiden. Igjen får vi tegn på hvor lite brukt denne delen av Marka er i våre dager. Før var dette viktig og velbrukt sti. Nå er den nesten gjen-grodd og lett å miste. Her kan folk gå seg bort uten å finne noen å spørre om veien.

Stien kommer opp til Søndre Finneflakseter hvor den møter stien fra Nylandsmyra. Gjesvold Nordre eide opp-

rinnelig setra hvor driften ble nedlagt i 1905 og husene solgt til familien Bertelsen, Bærum i 1942. Like før stien fra Kroktjern flater ut, ser vi en stor stein til venstre, 3 meter høy og 6 meter lang. Ser ut som en hval. Småsteiner på toppen. Dette kan være offersteinen i Flakfinnesnes hedentro. Vi vet om en lignende stein ved Langlia. Det er forresten to steiner her. Kanskje Anne dyrket den mindre, Samuel den store. Så vandrer vi stien nordover, krysser et bekkefar og kommer inn i plantet gran-skog og aner at vi er på den tidligere Finneflakvollen. Ser Finnevarde i skogkanten og så har vi husene foran oss til venstre.

Vi blir nesten høytidsstemte når vi endelig står på den sagnomsuste vollen. Før var den en av Markas største, nå er den tilplantet og liten. Setra ligger høyt og uten trærne ville det vært vid utsikt.

Her har det vært finner siden 1600-tallet. Dette var plassen til Samuel og Anne, Markas mest berømte finnepar. Her vandret de omkring og fant levebrød til seg og sine. Huset deres sto på bergskrenten nede på vollen, vest for det nåværende størhuset og det nedfalne fjøset. Historiene om dem er mange og fortalt av Reidar Holtvedt i «Historier fra Krokstogen» (1953). Hvordan Anne gikk på «truer» til Manaskaret og

hvordan hun sto på ski ned selve skaret slik at ungen hennes mistet hodet. Eller hva Anne svarte da hun ble spurt hvordan Samuel hadde det på slutten. «Å, han lei så fælt atte» sa hun «han bare lå der og lå der. Men til slutt satte je kneet i brystet på'n og finga i hølamotoet (strupen) og da kom den hellige Gud Fader og slokte pina». Anne var glad i mannfolk, og etter Samuels død fikk ingen passere uten en tur innom stua. Og ville de ikke, brukte hun «trolldomskonsta» sine.

Dette var 300 år siden. Senere ble det seterdrift til slutten av 1940-tallet. I dag eies vollen og skogen omkring av Frøhaug gård, den søndre. Gården har satt opp en hytte rett over høgda, like ved den rødmerkede skiløypa. Vi går tilbake til den åpne vollen og tar en pause ved den store Bålsteinen øverst. Seterhusene er like nedenfor. Det sies at forskjellen på en bygdeseter og en finneplass var at finnene alltid bygget våningshuset 15 m fra det nordøstre hjørnet på uthuset. Det kan stemme her på Finneflak. I tømmerstokkene i størhuset er gamle bokstaver ripet inn. Vi ser MM - MB - SJ. Lar vi blikket hvile over vollen, føler vi gufset fra gammel finnefortid selv om brennesle og forfall nå dominerer. Men flabergene er der, nå som dengang. De

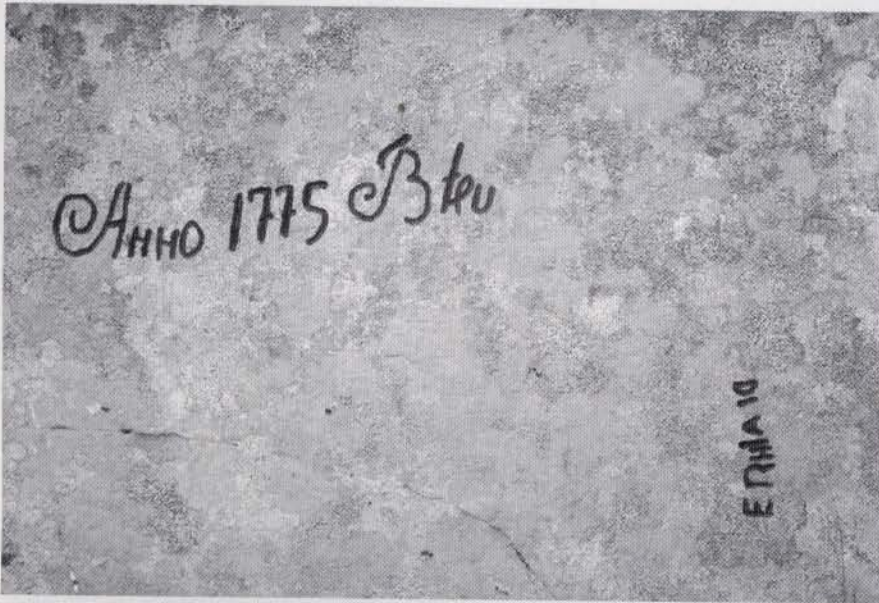

Foto: Sverre Grimstad

kan ingen forandre der de ligger med mose og bratte skrenter. Vi ser for oss finnehuset der det sto nede på vollen til høyre med en bergskrent under seg. Det er som vi fortsatt føler finnes nærhet. Og visst er de her! Samuel og Anne går nemlig igjen på vollen. I gryingen kommer de ut av skogen øverst, stopper her ved Bålsteinen, før de langsomt og lydløst beveger seg nedover, passerer husene og forsvinner nede i myra ved de store steinene. Der har de sitt tilhold og kan fortsatt dyrke sin hedendom, nå som dengang. Det sies forresten at legger vi en liten stein på Bålsteinen er den borte neste morgen.

Uksemyr

Hjemover følger vi skiløypa til skiltkrysset og tar til venstre ned til Uksemyr. Vi ser rydningsrøyser langs stien og innover i skogen. Stykket her heter Flakseterhagan og har god jord som nok ble dyrket tidligere. Vi kommer ned på bilvei og har Uksemyr til venstre, Sandvikselvens kilde. Stor og bløt. Dyr har forsvunnet her. Det er et pussig vannskille her oppe. Ut av Uksemyr renner Dalebekken og vannet ender til slutt i Oslofjorden ved Sandvika. Sydover langs bilveien treffer vi på Krokstjensbekken som blir til Sønsterudelva som renner ut i Holsfjorden og videre til Drammensfjorden. Veien er flat og vi kommer til den bjørkekledd Nylandsmyra. Her kommer den rødmerkede skiløypa såvidt innom før den forsvinner videre mot Høgås og Sollihøgda. En ny traktorvei går over til Sørsetra her. Kan sykles. Så

stiger veien og i en høyresving kommer sti innpå fra Mølbakk og Høgås. Postveien har gått her. Vi kommer opp til veikryss hvor vi kan gå ned til Homledal igjen og avslutte turen. Eller vi kan gå opp til høyre, retning Nesseter og få med oss en detalj til.

HQ

Vi går opp en bakke og etter en høyresving ser vi to varder til venstre, drøyt 500 m fra veikrysset. Vi følger et vassøkk oppover lia og svinger til venstre opp på Søndre Dølanhaug. Varde på toppen. Under en bergskrent på nordsiden 150 m fra veien finner vi en viktig celle fra krigen kalt HQ. Noen sa Stabburet (stabsburet). Metallskilt på stang som er boret ned i en stein tett ved hytta forteller følgende:

HS-CELLE HQ (HEADQUARTERS)
OMRÅDESTAB 14.24 1944/45

I tillegg står det et infoskilt på døra. Hytta er 4 x 5 m. Plankehytte kledd med papp. Taket er bølgeblikk. God sengeplass til 8. Ovn og doble vinduer. Milorg-guttene som brukte hytta holder den fortsatt i hevd og møtes her av og til. «Selvskudd utlagt» står det på døra. Spøk selvsagt, men viser at det fortsatt er gnist i gamlekara.

På andre siden av veien ligger Nordre Dølanhaug. Snauhogst og flott utsikt.

Dessuten ligger det en solid laftehytte her oppe. Satt opp av Haakon Lindrud i 1953 mens hans fremdeles setret på Byflak. Eies av en av Milorg-karene

og han kan fortelle om stor aktivitet her oppe under krigen.. Det var 5 celler spredd omkring med HQ som det samlende sted. Vi har sett 3 av disse cellene. I tillegg står «Baklia» nede i Nesseterdalen og «Rolighet» nord for Krokstjern. Det kom ingen slipp i området, men forsyninger kom regelmessig opp fra Homledal og Nes hvor Rustand- og Harbitz-familie sørget for hjelp og informasjon.

Hjemturen er valgfri. Enten opp til bommen ved Nesseter og samme utsiktssti ned til Sønsterudsetra igjen. Eller vi kan gå bilveien.

Når vi kommer ned til Homledal igjen har vi vandret 16 km. Vi treffer Arne Rustand, frivillig oppsynsmann og kjentmann ved bommen. Han ser nærmest undrende på oss, forbauset over å se fremmedfolk. «Det er ikke ofte slikt slag går innover her» sier han. «Og de få du treffer vil være i fred og stikker seg bort hvis du møter dem». Nei denne marka er ikke oppdaget av turistene enda, men hverken Arne eller grunneierne har noe i mot større trafikk. Derfor, ta gjerne en tur. Du vil ikke bli skuffet.

Kildehenvisninger:

Peder Blix (red.)
Oslomarka, Bind II (1939)
Reidar Holtvedt
Historier fra Krokstjensbekken (1953)
H.O. Christophersen
På gamle veier og nye stier i Oslomarka (1956)
H.O. Christophersen
Eventyr i dagslys (1962)
Reidar Holtvedt (red.)
Krokstjensbekken (1977)
Hans A. Eriksen
Dager og netter på skogen (1980)

Dessuten samtaler med kjentfolk som:

Ole With (70)
Trygve Frøhaug (76)
Arne Fjeldstad (73)
Mads Bye (77)
Arne Rustand (56)
Per Lundberg (80)
Bjørn Breien (54)

Sigurd Syr - Purke-Sigurd?

Det har sikkert vært et tankekor for mange at ringerikskongen Sigurd Syr figurerer i kongesagaen med et tilnavn som vitterlig betyr purke på gammelnorsk. Det ville være rimelig å anta at rangspersonen Sigurd Halvdansson ikke ville sette særlig pris på et slikt tilnavn, som han utvilsomt måtte føle som respektløst og vanærende. Det kan derfor være grunn til å tro at tilnavnet Syr hadde en annen betydning i fjern fortid og et annet opphav enn det norrøne *sýr*, «purke».

Av KRISTIAN DYRDAL

Syr er i den norrøne litteraturen ellers bare brukt som navn på Frøya, denne frodige fruktbarhetsgudinna som rir på en galte, har sex med sin bror og for øvrig beskyldes av Loke for å ha hatt

alle æsene til elskere. Noen vil trolig mene at i hennes tilfelle var et slikt tilnavn ikke helt av veien.

Mistanken om at *sýr*, «purke», og tilnavnet Syr opprinnelig er to forskjellige ord, styrkes ved at de flekteres ulikt i norrønt. Førstnevnte bøyes i genitiv *sýr*, i dativ og akkusativ *sý*, mens det derimot heter Sigurdar *sýrs* i genitiv og Sigurdi *sýr* i dativ, når det gjelder tilnavnet. Frøya sitt navn er ellers skrevet *Sýrar* i genitiv, som jo kan få oss til å tro at det også her fra først av dreier seg om et annet ord enn det *sýr* som betyr purke.

Neppe nedsettende

Når det forhistoriske tilnavnet til Sigurd tradisjonelt blir assosiert med det norrøne ordet for purke, kan det muligens skyldes Snorres framstilling av småkongen. Snorre legger vekt på å vise at Sigurd er en rik og driftig bonde som sjøl tar del i onnene, og når han er så opptatt av gardsdrifta, faller det naturlig for folk flest å tro at han gjorde det

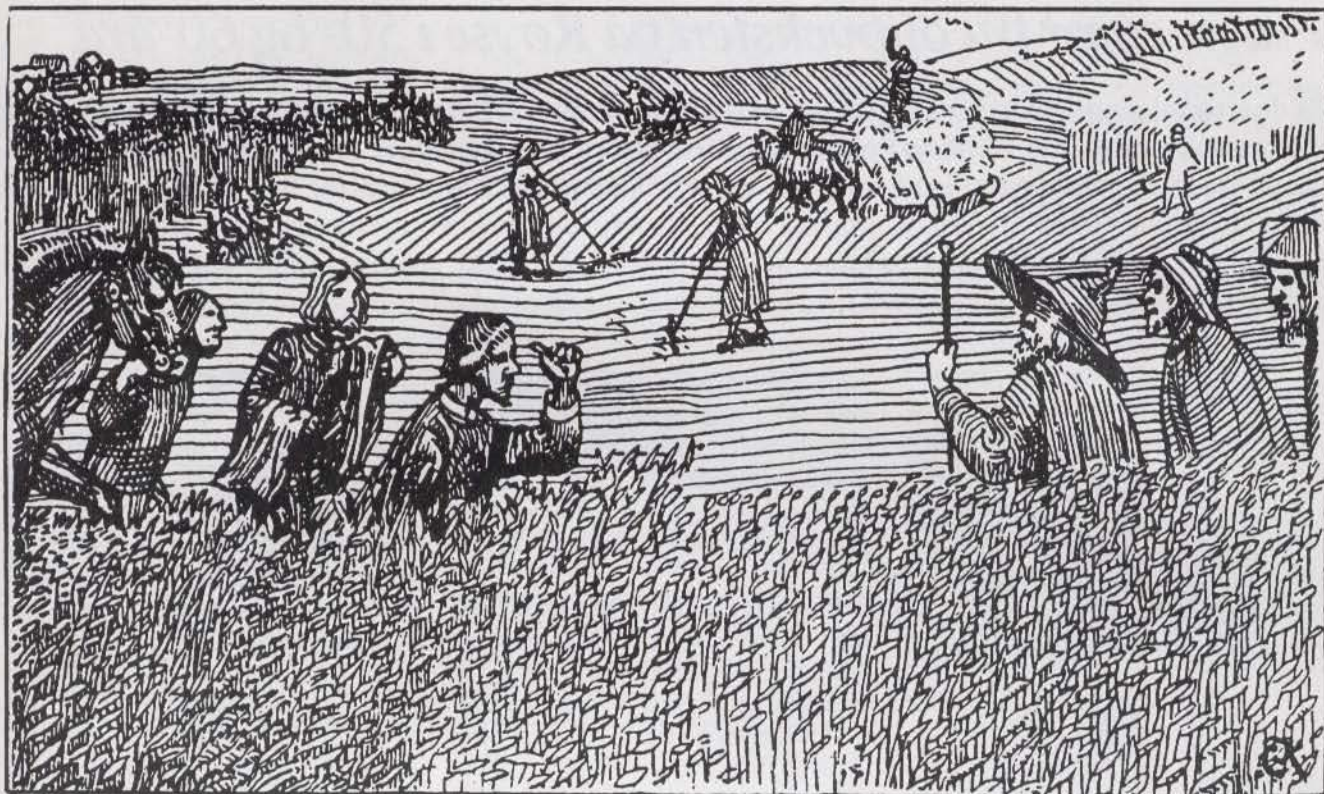
spesielt godt innen svineavl også, og av den grunn ga ham det navnet. I så fall ville det kanskje ikke hefte noe nedsettende ved tilnavnet, det kunne vel så gjerne bli oppfattet som rosende. Men historikeren P. A. Munch mente i sin tid at Sigurd hadde ervervet tilnavnet sitt ved at han som den ihuga bonden han var, grov og rotet i jorda liksom grisen. H. Koht derimot tenkte seg at etternavnet skyldtes at småkongen var velnært og feit som ei sugge.

Navn fra ættesamfunnet

I boka si «Fra Ågedal til Setre» (1987) tolker Ottar Grønvik en del runeinskripter fra 6. hundreåret e. Kr. På Nolebysteinen fra Västergötland leser han ut et ord *syhyr*, som representerer en yngre urnordisk språkform. Det må være et substantivert adjektiv med betydning «som hører til svigerfar», dvs. til «svigerfars ætt», og oversettes med «svigerfarætling». *Syhyr*, som helt regelrett må bli til *sýr(r)* i gammelnorsk, er avledet av urnordisk *swehuraR*, et

Sigurd Sýr, Ásta, Olav og Rane. (Begge illustrasjonene fra Snorres kongesagaer, Den norske bokklubben)

Åstas sendebud kommer til Sigurd Sýr på åkeren.

ord som er belagt i de fleste gamle indoeuropeiske skriftspråk, lett kjennelig til eksempel i latin *socor* og gammelhøgtysk *swehur*, såvel som i moderne svensk *svär-* eller russisk *svekor*, «svigerfar». Dette *swehuraR* er ifølge de etymologiske ordbøkene laget av pronominalstammen (*) *swe-*, «tilhørende», «egen» (som er grunnelementet i pronomene *seg*, *sin*, *selv* og i andre ord som betegner familietilhørighet som *søster*, *svenn* og *svoger*). Den opphavlige betydning skal visstnok ha vært (svigerdatter) «egentlige herre».

Når en kvinne giftet seg, ble hun tatt opp i ektemannens ætt, der den vordende svigerfaren hennes var storfamiliens ubestridte overhode og dermed nå også hennes egentlige herre, mens ektemannen og hans brødre var *syhyr*, «svigerfarætlinger». Bakgrunnen for navnet Sigurd Syr finner vi altså i det gamle ættesamfunnet med sitt strenge, agnatiske system, som er velkjent fra den klassiske litteraturen om germanerne. Det er storfamilien i folkevandringstida vi minnes om med *swehuraR* som pater-familias og hans *syhyr*, gammelnorsk *sýr-*.

Helgenkongens støttespiller

Når Sigurd Syr er viet så stor oppmerksomhet i Heimskringla, skyldes det ikke at han spilte noen sjølstendig rikspolitisk rolle. Det må helst tilskrives den betydning han fikk som kong Olavs støtte og medhjelper i kristningsarbeidet. Ikke minst må det nære og spesielle slektskapsforholdet mellom dem ha hatt mye å si. Ottar Grønvik peker på at kong Olav kunne se på Sigurd som sønn av sin mors svigerfar (Halvdan Sigurds-son, far til Sigurd) og følgelig kalle ham *Sýr(r)*, svigerfarætling. Syr som navn på Frøya kan vel forklares ved at Njord i grunnen også skulle vært hennes svigerfar etter det forholdet hun hadde til Frey, sønn til Njord.

Det etterstilte tilnavnet Syr kunne trolig sidestilles med tilsvarende og ofte forekommende vendinger av typen: Arne kongsmåg, Kåre kongsbror, Håkon Adalsteinsfostre etc., som fortalte om tilhørighet, slektskapsforhold eller nær tilknytning til samfunnstoppene. For Sigurd måtte det sikkert føles gjævere å bli omtalt som «kongeslektning» enn bare å bli betraktet som

kongens stefar. Vi kan heller ikke se bort fra at det kan ha hatt en viss betydning å få markert at Sigurd, i tillegg til å være av kongelig herkomst, jo også var far til Harald Hardråde, og følgelig ble stamfar til en ny grein av Hårfagreætta på tronen etter Olavs fall i 1030.

Ingen Purke-Sigurd

Rent umiddelbart skjønner vi at Syr ikke kan ha vært noe vanlig kjennennavn, kan neppe ha vært det i før-litterær tid heller, og da språkutviklingen i gammel-norsk førte til lydlig sammenfall med ordet for purke, ble dermed Syr ubrukelig som tilnavn. Den opprinnelige betydning ble glømt da ordet gikk av bruk. Men ennå så seint som ved slutten av vikingtida kunne tilnavnet sannsynligvis assosieres med det gamle ordet for «svigerfar», som jo var bakgrunnen for Syr. Og at det ordet fremdeles var levende og kjent i Norden på den tid, riktignok i en ikke belagt og enklere språkform enn urnordisk, det kan vi slutte oss til av gammelsvensk *sver* og dagens *svär-*. Kor som er, noen Purke-Sigurd har småkongen på Ringrike aldri vært.

* Pronominalstamme betyr «stammen som de forskjellige pronomer dannes av», altså «grunnordet» eller «roten».

Fragmenter fra oppveksten på Røyse i 50- og 60-åra

På de etterfølgende sidene er det gjengitt en del skisser som jeg har tegnet etter hukommelsen. Det er interessant å se hvordan bildene kommer fram etterhvert som jeg tegner. Det er som å skrelle en løk - lag på lag med gjenstander, detaljer og hendelser dukker opp. På oppfordring fra redaksjonen har jeg supplert skissene med utfyllende minner. Både skissene og kommentarene er nok av størst interesse for min nærmeste familie, men jeg håper at de kan bidra til å vekke positive minner for andre også, og at flere gjør som jeg - setter seg ned med blyant og papir og gjenkaller den nære historien i bilder.

Av SVERRE MOE

1

Mitt barndomshjem - opprinnelig et hus med rik «sveitserstaffasje». Mye av denne ble rasjonalisert bort i 60-åra - samarbeide med Bøndenes Bygningskontor. Alle handlinger er tidsbestemt.

2

I storstua var det en stor ovn, krapp-lakkrode vegger og en stor, gammel lysekroner med istapper av glass. Stua ble bare benyttet i høytidene og ved spesielle anledninger. Ellers egnet den seg som kjøleskap og fryseboks.

3

Røyse 44a. Vi delte telefonlinje med bestemor i «villan» - et ring til oss og to ring til bestemor. På tross av en fantasieggende innmat er den gamle telefonen faktisk fortsatt intakt. Samtaler etter klokken 9 om kvelden måtte være svært viktige. På tømmerveggene i trappa var det to store glassikringer på telefonledningene. De ble tatt ut i tordenvær. En gang slo lynet ned mens naboen snakket i telefonen ... Jeg vet ikke om hun har snakket i telefonen etter det.

4

Kjøkkenet ble også modernisert i slutten av 50-åra etter tegninger fra Bøndenes Bygningskontor. Det ble montert en solid kjøkkeninnredning. Taket ble kledd med hard Huntonit. Belysningen var hvite glasskuper som hang i lange rør. De gamle fyllingsdørene ble slipt ned og kledd med finer. Det kom et Beha kjøleskap med solide vegger og runde former. Mor fikk husmorstolen Ero - en sinnrik konstruksjon i stål og finer. Den ble benyttet ved sittende arbeid ved kjøkkenbenken. Med enkle håndgrep ble stolen en

trapp opp til de øverste skapene. Alt dette var synlige tegn på den nye tid. Her var det en emaljert utslagsvask. I ubevoktede øyeblikk hendte det at en travelt opptatt ung mann strakk seg på tå her for å slippe å gå helt opp i 2. etasje.

På kjøkkenet var det en ekstra høytaler fra radioen i dagligstua. Dens hovedoppgave var å formidle de siste værmeldingene. På stikkordet «.. kysten fra Lindesnes til Stavern...» ble det forlangt full stillhet rundt et stort kjøkkenbord med mor og far, fire søsken, sveiser, gårdskar, melkekontrollør .....

5

Far hadde en skoeseke med frisørsaker. To hånddrevne klippemaskiner, kam og saks. Vi ble plassert på husmorstolen med et forkle rundt halsen. Gutta ble snauklipt og jentene fikk bolleklipp. Jeg likte ikke å bli klipt. Maskinen var iskald og det håret som på tross av forkleet kom under skjorta, klødde.

6

Etter 2. verdenskrig kom Marshallhjelpen fra USA til Europa. På mange gårder kom det nye amerikanske traktorer. Hjemme kom det en Case i 1948. Den hadde håndclutch som gjorde den velegnet for førere fra 8 år og oppover. Den hadde to drivstofftanker. Den ble startet på bensin og skrudd over på parafin når motoren ble varm.

7

I skrivebordet til far var det mye interessant. På veggen over skrivebordet hang det en klype med regnskapsbilag. Jeg påtok meg tidlig systematiseringsoppgaven å sortere alle bilagene etter dato før regnskapsføreren kom med sin hånddrevne regnemaskin som produserte metervis med tallrekker.

8

Ved stallen var det utedo med to avdelinger - en «innedo» og en for sveiser og gårdskar. Vår avdeling hadde plass til to voksne og to barn. Før vannklosettet kom i midten av 50-åra ble det benyttet en egen dospark over gårdsplassen om vinteren.

9

Under låvebrua var det et rom som ble benyttet til slaktebu. Under slaktinga på seinhøsten var det stor ståhei med god hjelp, hålkeføre, skollevann i bryggepanna, trynetau og grisehyl, slaktemaske med 9mm ammunisjon, skarpe kniver, store kjeler til blod og tvarer til å røre det med. Når dyret var skutt, ble vi kalt ut for å røre i blodet. Det måtte røres til det ble kaldt for at det ikke skulle stivne. Etter slaget var det blodspor og grisebust på gårdsplassen helt til neste snøfall, og i møkkakoken lå vommene som vintermat for kattene, reven og kråkene.

Slaktinga ga god innsikt i anatomi. Jeg ble tidlig fortalt at menneskene er generende lik grisen - i alle fall innvendig. En gang ble det av en eller annen grunn slaktet ei ku som gikk med kalv. Vi fant fosteret blant vommene bak låven. Det var hårløst, men så langt utviklet at det var et funn for en realistisk rolleleik for to 10-åringer. Vi fikk hengt det opp i selvbinderhyssing i gammeldassen til herredsagronomen og vomma ut kalven før mor oppdaget «slakterne». Deretter ble vi grundig vasket og slaktet ble fjernet.

10

I fjøset som ble bygd i 1934, var det grønnmalt treinnredning. Over hver bås hang det svarte tavler med kuas navn, fødselsdato, bedkningsdato og andre vitale opplysninger. På baksiden var kuas kraftformengde skrevet på. Kraft-

foret ble dosert etter fortjeneste - mye melk ga mye kraftfor. I båsene var det 2" plank. Osp var velegnet til båsplank. Osp tåler mye fuktighet uten å råtne.

11

I stallen var det rappede tømmervegger. Rapp er en sementpuss eller leire som er pusset på tømmervegger. Pusset er forsterket med et rutenett av tynne lekter eller netting. Vannet i stallen frøys ofte om vinteren. Det var hestemøkk rundt vannrøret i stallen. Det finnes knapt noe mer beroligende enn å høre kveldslydene i en stall - knusning på nattmaten, rasling i kjetting og hestebein som bytter vekt.

12

Grisehuset var fra 1932. Det var betongvegger rundt bingene og plank på gulvet. Griser er renslige dersom de har mulighet til det. Vi hadde ofte jobben med å legge nyfødte grisunger til patene. Det var av de hyggelige jobbene. Det hendte at purker spiste ungene sine. Purka døde ofte av det.

Det måtte være greiest å bli født som purke dersom en ikke var så heldig å være blant de få rånene som ble valgt ut til å føre slekten videre. Alle de små rånene som skulle rett på slaktebenken så snart de var tunge nok, ble gjellet. Far sto for gjellingen. Utstyret besto av en boks med tretjære og et barberblad hvor den ene eggen var polstret med tjæreband. Barberbladet var skalpellen og tjæren var dyrlege Bihlis foreskrevne desinfeksjonsmiddel - enkelt og effektivt. Da jeg ble stor nok, måtte jeg holde grisen mens far foretok inngrepet. Håndtlanger ved gjelling var av de mindre hyggelige jobbene. Grisehylene var forferdelig og jeg hadde en betydelig medfølelse med stakkaren, men det var utrolig å se at så snart grisungen var ferdig løp han tilsynelatende uberørt rundt i bingen.

Det var som oftest en riråne hjemme. Det var et digert beist med store tenner. Den fikk stadig besøk fra nabogårdene. Det kom purker i gris-kasser helt fra østbygda og fra Nes. Dette var anskuelighetsundervisning for unge menn - både selve bedekningen og de voksnes kommentarer.

13

Det var mye epletrær på Røyse før. Far var i yngre år meget engasjert med poding, okkulering og fremming av frukt- dyrking. Plukking av epler var en oppgave for epleplukkere i alle aldre. De minste startet med å plukke nedfallsfrukt. Etterhvert som vi ble større avanserte vi til å plukke fra de nederste greinene og rett i kasse. Toppen var å stå på stige med «epleplukker» på magen. Det var bedre å plukke epler enn poteter. Vi ble ikke så klinete eller tørre på fingrene, og epleplukkingen foregikk oftest i godvær.

Inne i frukthuset sto mor og flere andre damer ved pakkebenken med brun stillongs og frakkeforkle. De pakket eplene i trekasser - originalkasser som rommet ca 20kg. Det ble brukt standardiserte merkelapper på kassene. På merkelappene sto produsentens navn, eplesort, kvalitet og vekt. Siden kassene ble brukt om igjen, fikk vi tilbake kasser med merkelapper fra fruktdyrkere i Lier og fruktlagre i Hardanger. Det var vår oppgave å fjerne gamle merkelapper. Merkelappene ble samlereobjekt. De fineste eplene ble svøpt i silkepapir og ble blant annet sendt med Oslobussen til en dame som hadde fruktbutikk i Bygdø Allé. Hun skulle alltid ha «store pene». Oppkjøper Lyngstad kom med stor grønn Mercedes lastebil og hentet lass med epler på gården. Jeg tror at de ble solgt på Møre.

14

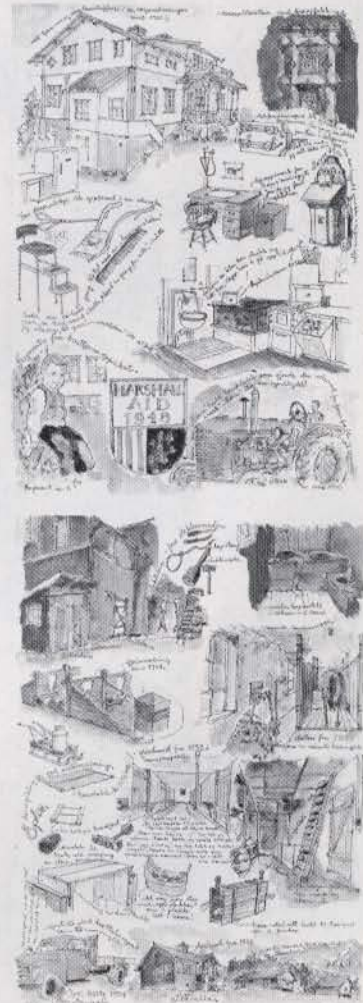
I 1954 fikk vi ny lastebil. Det var en Opel Blitz - med lasteevne 1.750 tonn? Det var greit med farvevalget på de bilene. Alle var blå med rød støtfanger og svart understell. Det var mange bønder som hadde slike biler. Derav navnet «bondeglis». Det var begrensninger på bilsalget i Norge helt fram til begynnelsen av 60-tallet. Opelen ble derfor brukt til så mangt fra krøttertransport og julebesøk. Med høye lemmer og presenning over var den også en utmerket campingbil. Medbrakt en vaskerikasse med mat, primus og sengetøy foretok familien ekskursjoner rundt i Sør-Norge. Synet av ljåslått og steinete smålapper i dalsidene virket nok motiverende på «præriebøndene» fra Ringerike.

15

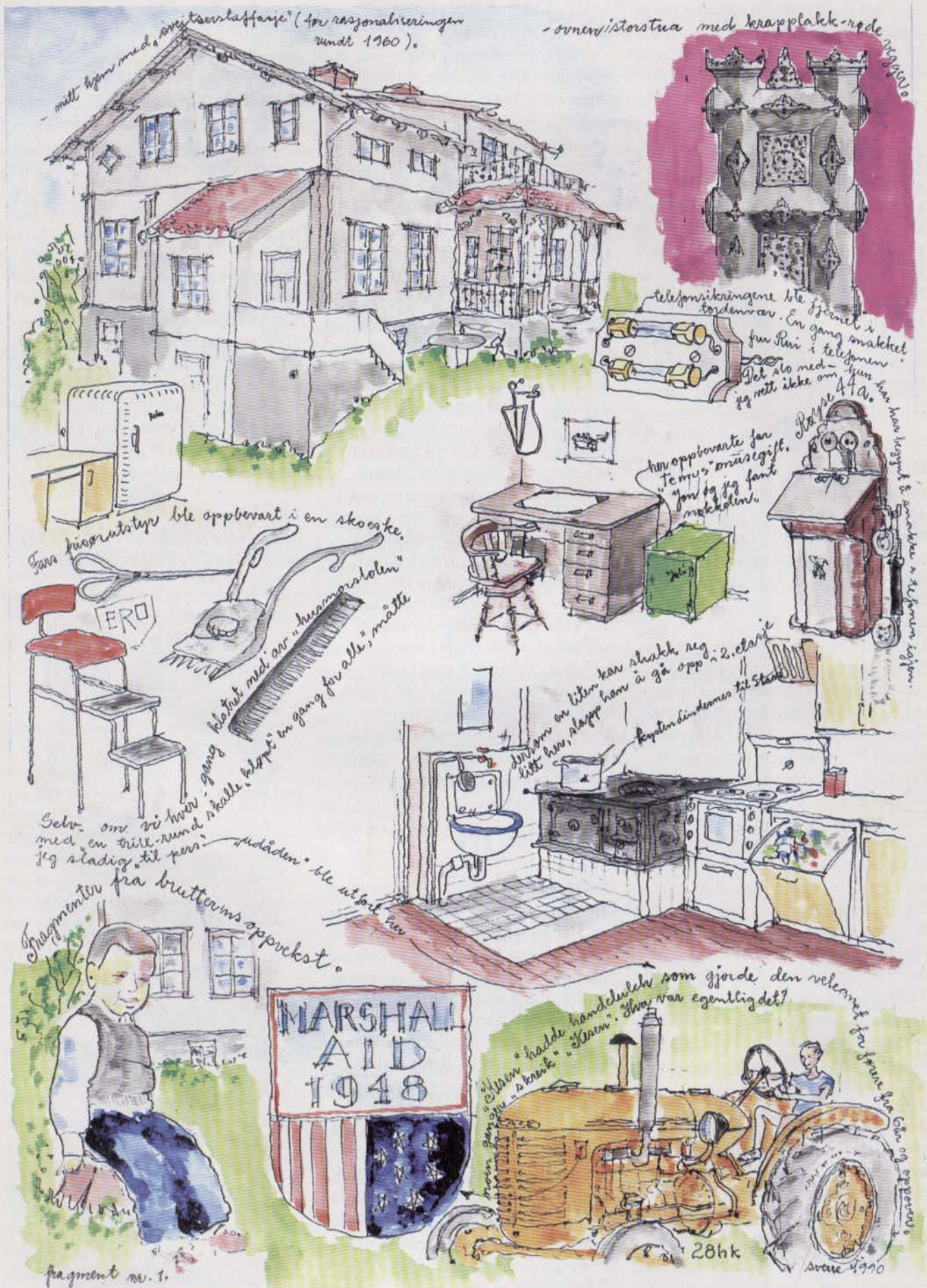
Sammen med flere Røysegårder har gården seterrett på Retthella. Her var det seterdrift til begynnelsen av 60-tallet. Det var den siste setra på Krokskogen som var i drift. Vi var på setra flere ganger i løpet av sommeren. Enkleste adkomsten var å kjøre hest og vogn eller gå opp Grønndokka. Det var Olga og Martin Nordli som var seterfolk. Olga var stor. Hun hadde blomstrete frakkeforkle, skaut og avskårene gummistøvler. Hun var redd i tordenvær. Olga hjalp til hjemme om høsten og i slaktinga. Vi var gode venner.

Tidligere var det mange hus på setervollen. I dag står bare størhuset og tre fjøs igjen. Likevel er Retthellsvollen den best bevarte setervollen i Hole. Alle de andre vollene er enten grodd igjen eller fortettet med hytter.

Om artikkelforfatteren:
Sverre Moe er født i 1950 i Hole. Han er sivilarkitekt i Ringerike kommune.

Sverre Moes barndomsminner, i større målestokk på de neste sidene.

mitt hjem med "Kvarterstjeneste" (for rasjonaliseringer rundt 1960).

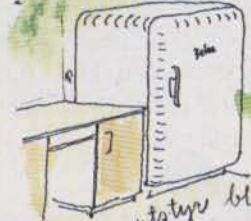
- oven/istorstua med kerappplakk og de 1950-årene

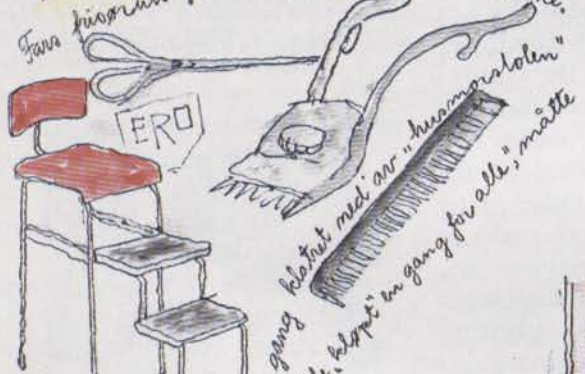
telefoniseringene ble fjernet i tordenvar. En gang smakket jeg Rini i telefonen. Det sto med - Rini har jeg mitt ikke om 44 år.

han oppbevarte sin Temus' museigift. For da jeg fant muskolleren.

Sine passantstups ble oppbevart i en skoaeste.

Kolbat med ar "høymarkolen" i gang for alle; måtte klyppe i gang for alle; måtte

Selv om vi hver med en trill rundt skulle jeg stadig til pers.

Skjønner en liten kan strakk seg litt her, slapp ham å gå opp i 2. etasje. Kjøptendelene til Sten.

Fragmenter fra butteovns oppvekst.

fragment nr. 1.

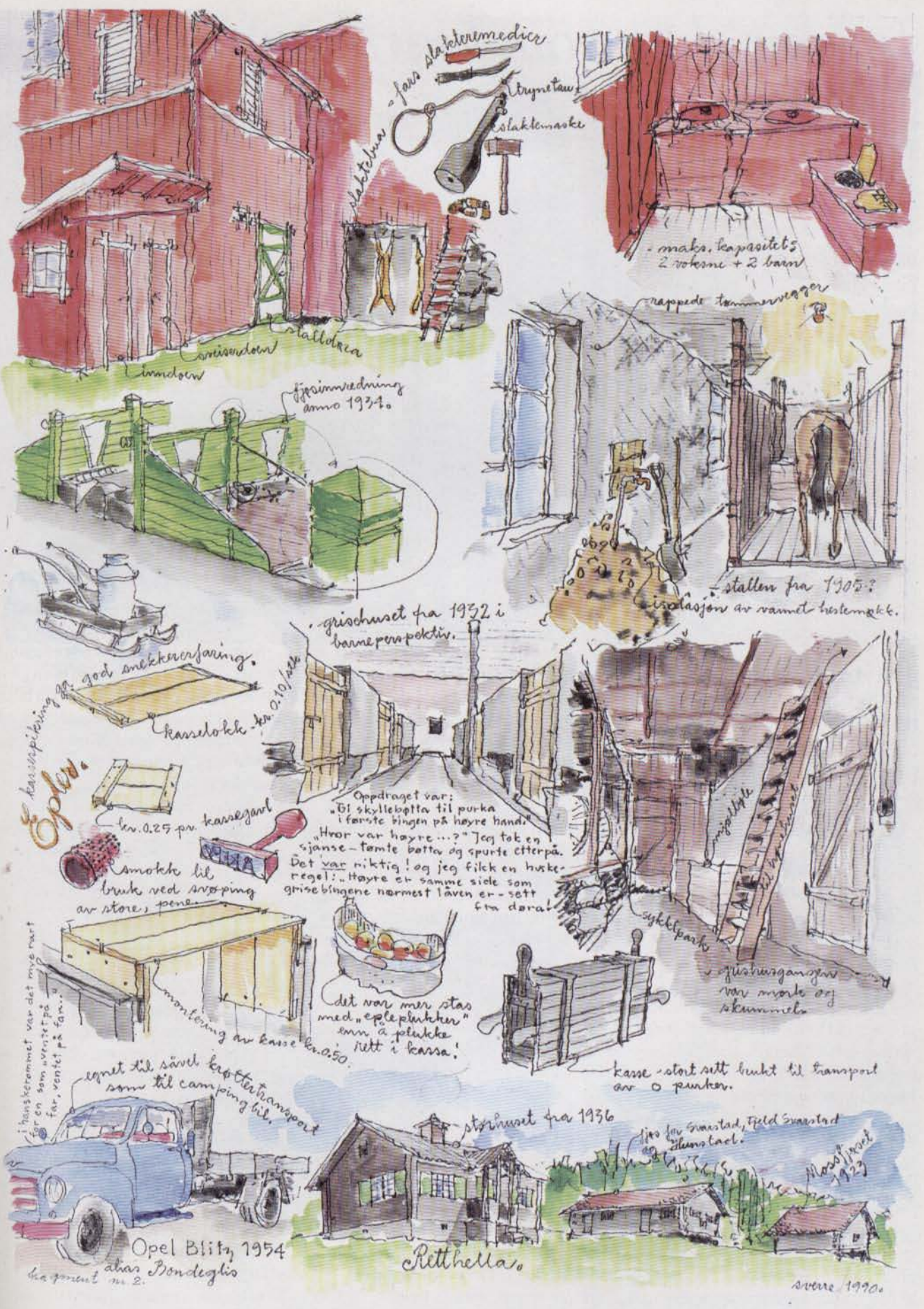

Ellen hadde handelsbutikk som gjorde den vellyst for fjerne for Går og reparasjon. "Kvern". Hva var egentlig det?

28hk

svare 1990

fjøs slakteremedier
 slakteham
 stryketau
 slaktemaske

maks. kapasitet
 2 voksne + 2 barn

rappede tømmervegger

fjøsinnvendning
 anno 1934

stallene fra 1905?
 isolasjon av rammet huslemokk.

grisehuset fra 1932 i
 barneperspektiv.

god snekkerfaring.
 kasselekk kr. 0,10/sek

Opel

kr. 0,25 pr. kassegard
 smokke til
 bruk ved svøping
 av store, pene

Oppdraget var:
 "Gi skillebetta til purka
 i første bingen på høyre hand.
 Hvor var høyre...?" Jeg tok en
 sjånse - fantte betta og spurte etterpå.
 Det var riktig! og jeg fikk en huske-
 regel!... Høyre er samme side som
 grisebingene nærmest låven er - sett
 fra døra!

det var mer stas
 med "epleplukker"
 enn å plukke
 rett i kassa!

sykkelpark
 grisehusegang
 var mørk og
 skummels

montering av kasse kr. 0,50

i hanskerekket var det mye roart
 for en som ventet på
 far, ventet på far...

egnet til såvel lastetransport
 som til camping bil.

kasse - stort sett brukt til transport
 av 0 punkter.

Opel Blitz, 1954
 alias Bondeglio

Pithellas

stallene fra 1905?

støhuset fra 1936
 fjos for smørstid, fjeld smørstid
 og sluss lakt.

støhuset
 1929

Jørgen - han som kjørte mjølkeruta

Ingen fra Røyse var i tvil om hvem du mente om du nevnte'n Jørgen. Det var Jørgen Dæhli (1906-1996). I 1928 da han var 22 år gammel, startet han med mjølkekjøring til meieriet i Hønefoss. Det var begynnelsen for karen som skulle bli visergutt for hele Røyse.

Av ARNE FJELDSTAD

Hole meieri ved Svendsrud var nedlagt da Jørgen startet arbeidsdagen som sjåfør. Mjølka måtte kjøres til Hønefoss. Men Jørgen var ikke bare mjølkekjører. I mjølkeruta var det to-tre seter foran med plass til passasjerer. Og han hadde med varer av alle slag som folk sendte bud etter.

Helt til etter krigen gikk mjølkeruta både morgen og kveld. Da var det etter hvert blitt mindre med mjølk, og ruta gikk bare om morgenen. Fra 1963 ble det tankhenting av mjølk på gårdene. Dermed var det slutt for mjølkeruta.

Jørgen fortsatte imidlertid å kjøre, men nå med mindre bil og bare to ganger i uka. Han hadde eggrute i Hønefoss. På tilbaketuren til Røyse hadde han med kraftfor og andre varer.

Da han hadde kjørt rute i 50 år og var blitt 72 år, ble han spurt om han ikke skulle gi seg snart.

- Hå, nei, jeg kommer til å holde på så lenge det er liv i meg, svarte Jørgen skråsikkert til Ringerikes Blads journalist, Kjell Schulerud, som intervjuet Jørgen i anledning 50-årsjubileet i 1978.

Sjonglør

Jørgen var ikke stor av vekst, men var kjapp og lettvin og med stor spenst. Han hadde veldig god arbeidsteknikk og arbeidsglede. Da bilen kom til mjølkekrakken, tok Jørgen bare tak i planet og gjorde et sprett opp på krakken. Han handterte spennene som en sjonglør. For spennene måtte plasseres med omhu. Noen spenn var store,

Jørgen Dæhli lot bilparken pryde veggene hjemme. (Foto: Fred Harald Nilssen)

noen var små, noen skulle på taket og noen store foran på planet som underlag for en stor lem, som det så kunne være et nytt lag med spann på. Oppe på spennene satt det passasjerer som ikke fikk plass inne sammen med sekker og pakker av alle slag.

Jørgen var en evig optimist og hadde et veldig godt humør. Han var ikke av det slaget som gråt over spilt mjølk. Skulle han glemme ett av de utallige ærendene han hadde for folk, var det grei beskjed: "Det kommer i morra". Gikk det litt på tverke, sa han ofte: "Det er bare å le a", og var like blid.

Rutetidene greide han å holde, kanskje nettopp fordi han ikke hang seg opp i detaljer. For muligheten for bortheft var det mange av i hans arbeidsdag.

Generatortida

Under krigen ble lassene større og passasjerene flere. Jørgen måtte kjøre med generator. Det gjorde ikke akkurat jobben lettere. Eldre folk husker nok sikkert den nedlesste bilen hans Jørgen full av spann, sekker, pakker og folk som kom som et slagskip opp Storgata i Hønefoss.

Som passasjer med Jørgen en gang i "generatortiden" husker jeg bilen gikk dårlig opp Kvernbergbakken. Da bilen var kommet ned i sakte gangfart, sa Jørgen til hun som satt på motorkassa: "Hold her du," og pekte på rattet. Før hun fikk tid til å protestere, hadde Jørgen hoppet ut vinduet for å stake liv i generatoren. Det var nokså tettpakket i bilen. Derfor kunne han ikke bruke døra. Da hadde det vel spretti ut et par til. Litt etter kom han tilbake samme veien gjennom vinduet. Vi kom vel fram da som ellers...

Ordnet alt

Spensten og humøret beholdt Jørgen så lenge han kjørte. Fortsatt tok han korteste veien ved å hoppe rett opp på planet framfor å gå noen meter omvei når det skulle lesses av.

Jørgen var rutebileier og mjølkekjører, men vi husker ham kanskje best som visergutt for hele bygda. Alle mulige saker skulle Jørgen ta med fra Hønefoss. Litt spesielt var det vel likevel den gangen det var lapp på spennet at han måtte skaffe budeie. Også det ordnet han. Dagen etter kom budeia på lasset. Det var visst ingen ting som var umulig for'n Jørgen.

Den nedlesede generatordrevne bilen hans Jørgen, full av spann, sekker, pakker og folk, kunne gå som et slagskip i fart mellom Røyse og Hønefoss. (Foto i privat eie)

Etter hvert ble det litt mer komfort for passasjerene. (Foto i privat eie)

Fleske-Lars

Av NILS M. SØRENSEN

På Nautsundkollen nord for Storflåtan på Krokskogen ligger Janhula, oppkalt etter en svensk stortjuv som holdt til her i sju år. Tjuven het Jan, men fordi han var så fæl til å stjele fra stabburene nedi bygda, kalte folk han for Fleske-Lars. Det er snart 200 år siden Fleske-Lars fraus seg igjennom Krokskogsvintrene i den glisne steinhula. Nils M. Sørensen i Haugsbygd har skrevet en fortelling om Fleske-Lars, basert på historiske fakta, ispedd litt fri diktning om hvordan hans dager innpå skauen kunne arte seg.

En lettvinnt kar i slutten av 30-åra småløper og går så fort han kan. Han bruker kjerreveien nordvestover fra Øverland gård mot plassen Muren. Noen småhus må passeres, her går han skauleis i en bue utenom. Det er om å gjøre at ingen bikkje bjaffer og røper at her går noe forbi. På denne tiden av døgnet vil slikt være uheldig. Han eier ingen klokke, men antar at tiden er mellom 12 og 2 på natta. I morgen blir det sikkert lett grundig etter ham. Det verste er kondisjonen, den er ikke god etter all lenkegåingen.

Han har nêttopp filt av lenken som låste ham til loddet. Lenken målte tre fot fra ankel til ankel. Det var loddet som skulle hindre rømning, ellers ble dette fjernet under arbeid. På jobb gikk han alltid sammen med flere. Han hadde fått anvist soveplass i et skur med noe høy, nå på sommerstid. Ingen tenkte på Jan om kvelden, ikke før til frokost dagen etter. Han syntes det var fornedrende å gå med disse lenkene, særlig når fremmede kom til gården og flirte av det de så.

Hvor han sist kom fra og hva for brotsverk han hadde begått, er det ingen som vet. Etternavnet hans er også glemt. Nå hadde han vært på Øverland en god stund. Særlig ble det mye skogsarbeid, med felling av tømmer og ved. I natt da alle andre sov, hadde han løftet lodd og lenke såpass at han kune gå brukbart. Fil hadde han funnet i smia dagen før. Han gikk så godt det lot seg gjøre et par hundre meter til et tett kratt. Her filte han lenkene av, og han følte seg foreløpig fri. Den vesle skreppa han eide med noen få saker i, tok han med. Alt kunne nå komme til nytte. Jan var godt kjent så langt som til Muren. Herfra kom mangt et tømmerlass til Øverland med Jan som kusk. Han hadde hørt at det lå et vann de

kalte Burudvann cirka 5 km nordvest av Muren. I nordenden her lå en plass som hette Haugen. Videre nordover dekket storskauen landet i 5 mil, helt til Hadeland. Nå var dette Jans eneste sjanse. Han måtte leve resten av livet som stimann og røver i den svære skauen. Ble han tatt en gang til, ja da var han ille ute. Han hadde hørt om skogfinnene, og trodde kanskje han kunne rydde en plass og bo som en av dem. Men da var han 200 år for sent ute. Store bagasjen bar han ikke med. Han hadde på seg skjorte, bukse, jakke og hatt. På bena et par sokker og solide sko.

Han går utenom både Muren og Haugen. Angsten, farten og spenningen gjør at han etter hvert føler seg trett og ønsker å sove. Sommeren er på sitt beste, så det går an å sove ute. Han lager seg en barseng under en gran, mellom Haugen og Venåsseter. Her er ikke særlig godt å ligge, men trettheten seirer og søvnen tar tak. Om et par timer titter sola opp, det føles godt, og han sover tungt og lenge.

På Øverland gård ble det stor ståhei da de oppdaget at Jan hadde rømt. De avfilte lenkene ble ikke funnet før lenge etter, så folk mente at han ikke hadde kommet så langt. Ingen tenkte fangen hadde tatt storskauen fatt. All leting foregikk i Bærum, men Jan var og ble borte.

Utpå dagen våkner rømlingen av bjellelåt, han forstår det må være en seter i nærheten. Stiv som en pinne kommer han seg på bena, får vridd sukaten av øyekrokene og er klar til fortsatt flukt. Etter noen minutter kommer en seter til syne. Denne må studeres litt. Det er best om ingen karfolk er til stede. De kan stille så ekle spørsmål. Etter en tid ser han bare budeia med en voksen datter som steller rundt ute og inne.

Jan har litt penger, disse mener han skal holde et par dager. Han vil bruke et fingert navn. Erik Skofta låter bra. Det er navnet på en av soldatvennene hans fra svenskehæren. Han ordner på tøyet og går rolig nærmere. Nesten framme ved budøra går denne opp, og der kommer mor sjøl ut. Jan svinger hatten og bukker dypt, han spør om det går an å få kjøpt en matbit. Ja, det skal bli en råd med det, er svaret. Han blir buden inn, og får plass ved bordet. En hund knurrer morskt, men blir straks hysjet ned. Bikkja ser ikke forskjell på førende fant og skikkelige folk, unnskylder kona. Han får servert en melkeringe, noe flatbrød og en fleskebit. Jan, som er helt tom, synes det smaker fortreffelig.

Så kommer spørsmålene: Hvor kommer den karen fra? Og hvor har han tenkt seg hen? Han sier han heter Erik Skofta. Han er på vei til Hadeland for å besøke slektninger. Det har han hørt, at Hadeland ligger nord for de store skoger. Og nå på sommerstid liker han å ferdes i skogen, så det går nok bra. Jan snakker godt norsk når han vil, men en gang iblant kommer et svensk uttrykk, og han blir spurt om han er svensk? Hans foreldre bor i Christiania, forklarer han, og far er svensk som sant er. Han takker for maten og vil betale. Men nei, det er da så lite, sier budeia, dette koster ingen ting.

Jan spør så etter veien videre. Han får høre at en drøy halvtime lenger framme kommer han til en plass som heter Kampen. Derfra er det om lag èn time til Kampesetra. Jan tar farvel og takker for gjestfriheten, og legger så rolig i vei i anvist retning.

Jan passerer Kampen som forklart. Her står en kar og slår gras et stykke unna veien. Slåttekaren står med ryggen til. Han legger ikke merke til fremmedkaren som går forbi. Etter èn times

gange herfra ser Jan det blinker i et vann, det er nordenden av Trehørningen han kommer til. Inn i vika her kommer en liten bekk nordfra. Med det samme han når bekken, piler noen fine ørreter unna for å gjemme seg under steiner. Slike fanget han ofte med hendene som gutt. Nå får han anledningen igjen. Etter kort tid lander han to fine på et par merker stykket. Kvelden kommer sigende fort nå, han må få stekt disse på et vis, før han roer seg for natten.

Han slår ild på den gamle måten, med flinstein. Det kan ofte ta tid, han er avhengig av tynn, tørr never. Det går bra etter noen forsøk. Flintsteinen sin tar han godt vare på. Ellers låner folk varme fra hverandre, bærer varme fra hus til hus i leirkrukker, når ilden er gått ut i løpet av natten.

Han går litt unna bekken og får gjort opp varme. Fiskene blir hengt så høyt at de blir halvveis kokt og delvis stekt. Måltidet er ikke det beste han har smakt, men alt går når man er sulten. Han roter til et natteleie og legger seg der. Det er heldig tørken holder. I regnvær kan slikt uteliv være utrivelig. Nå hører han tydelig kuraut i nordlig retning. Et sted derover må Kampesetra ligge, tenker han før roen senker seg. Rømningen tok til natt til mandag. Når dagen kommer på ny, må det være tirsdag. Jan sover lett og våkner av et lite kvisteknekk. Bare noen meter unna står en hest med stive ører og nistirrer på det som ligger der. Fola-fola, sier Jan, pro svarer hesten, rister på halen og trasker videre. Litt lenger unna går noen flere hester. Jan gjetter at tida må være rundt 6 på morgenen. Han ser solstrålene leker i furukronene som står høyt i åsen syd for vannet. Det er best å kroke seg sammen, da må det gå an å få litt søvn til. Han dører slik et par timer, da føler han sulten gnage og gjør seg klar til videre gange. Iskreppe finnes ei skarve saks og en bit av et knust speil, så stort som et spillkort. Han må stusse hår og skjegg iblant, så han ikke skremmer folk. Skal det være et overblikk av hele ansiktet, speiler han seg i en stille vannpytt. Speilbiten tar han godt vare på og vikler inn i en fillestump etter bruken.

Jan skritter stien oppover og ser snart setra. Han er heldig, det fins ikke voksne mannfolk på setrene. Kara kommer først til helgen. Noen må være hjemme for å stelle gården. Her leker flere

småunger, en halv voksen gutt hjelper mora med alt forefallende arbeid. Jan forteller det samme her som på Vensås, og det virker som han blir trodd. Mat får han gratis her også, til og med brød, smør og ost. Han forhører seg om snarste veien videre. Stien om Laulia blir anbefalt. Jan takker for seg og tar stien fatt. Snart er setra forsvunnet bak, og han langer ut, god og mett og uthvilt.

Jan-hula

Jan synes nå han har lagt lenkene langt bak seg, han føler seg mere trygg. Etter halvannen time kommer Laulivollen til syne. Her er det fint, svære voller med god utsikt syd- og vestover. Han går ikke innom hus her, men får høre av to gjetergutter at nærmeste sted nordover heter Storflåtan. Det er best å gå øst om vannet, i andre enden pågår mye arbeid ved kjerraten. Jan takker for tipset og går øst om vannet da dette blir synlig. Han kommer til Storflåtan gård, som før het Dybendal.

Det høres øksehugg fra vedskålen, og han legger veien dit. Her pirker en eldre kar med øks og ved så godt han greier. Mannens venstre arm er ikke god, og han har derfor stort bry med øksa. Jan hilser og får svar. Etter det vanlige snakk om vær og vind, tilbyr Jan sin hjelp. Og det har ikke gubben noe imot. Nå tar de i hver sin ende av saga og skjærer en svær haug. Så overtar Jan øksa for kløyving, mens mannen rusler inn en tur. Etter en kløyvesjau på et par timer, blir Jan buden inn på middag. Gubben har vært inne og fortalt kona om den uventede hjelpen. Det er bare de to hjemme, de har voksne barn som bor langt unna.

Inne på kjøkkenet ligger en gammel hund og koser seg ved ovnsvarmen. Den gidder ikke bry seg når alt ser så rolig ut. Gubben begynner ganske snart å fordømme kjerraten i Åsa og alt levnet som følger med. Her er blitt slikt ståk og styr og trafikk, så det likner ingen ting. Folk i bygda har de liten omgang med. Jan forstår raskt at disse folkene kan han stole på. Han forteller derfor om rømningen fra Øverland gård. Begge de gamle korsar seg. Slikt er alvorlig, men de lover å hjelpe så langt de tør. De våger ikke å la han bo på gården, men på det kaldeste om vinteren kan han sove hos dyra. Der er det et lite loft over, som holder en lunk selv på hardeste året. Han kan bare gå dit når han må, uten å spørre.

Jan takker for tilliten og lover å hjelpe så godt han kan. I natt skal han få ligge inne, men i morgen må mannen vise han et bjørnehi det går an å bo i.

Jan har fortalt navnet sitt, etternavnet fikk visstnok ingen høre. Således faller det seg at Jan får tilhold i en hule på Nautsundkollen. Den kalles Jan-hula den dag idag. Den er nå en severdighet for skautravere, og post for Kjentmannsmerket i turorientering. Hula ligger godt gjemt, og var enda vanskeligere å finne dengang storskauen stod tett innpå. Du kan stå på taket uten å ane at det finnes en hule under deg. Tett innpå der røyken kommer ut, vokste en gang en diger lurvegran som røyken fliste seg opp i. Denne er forlengst borte.

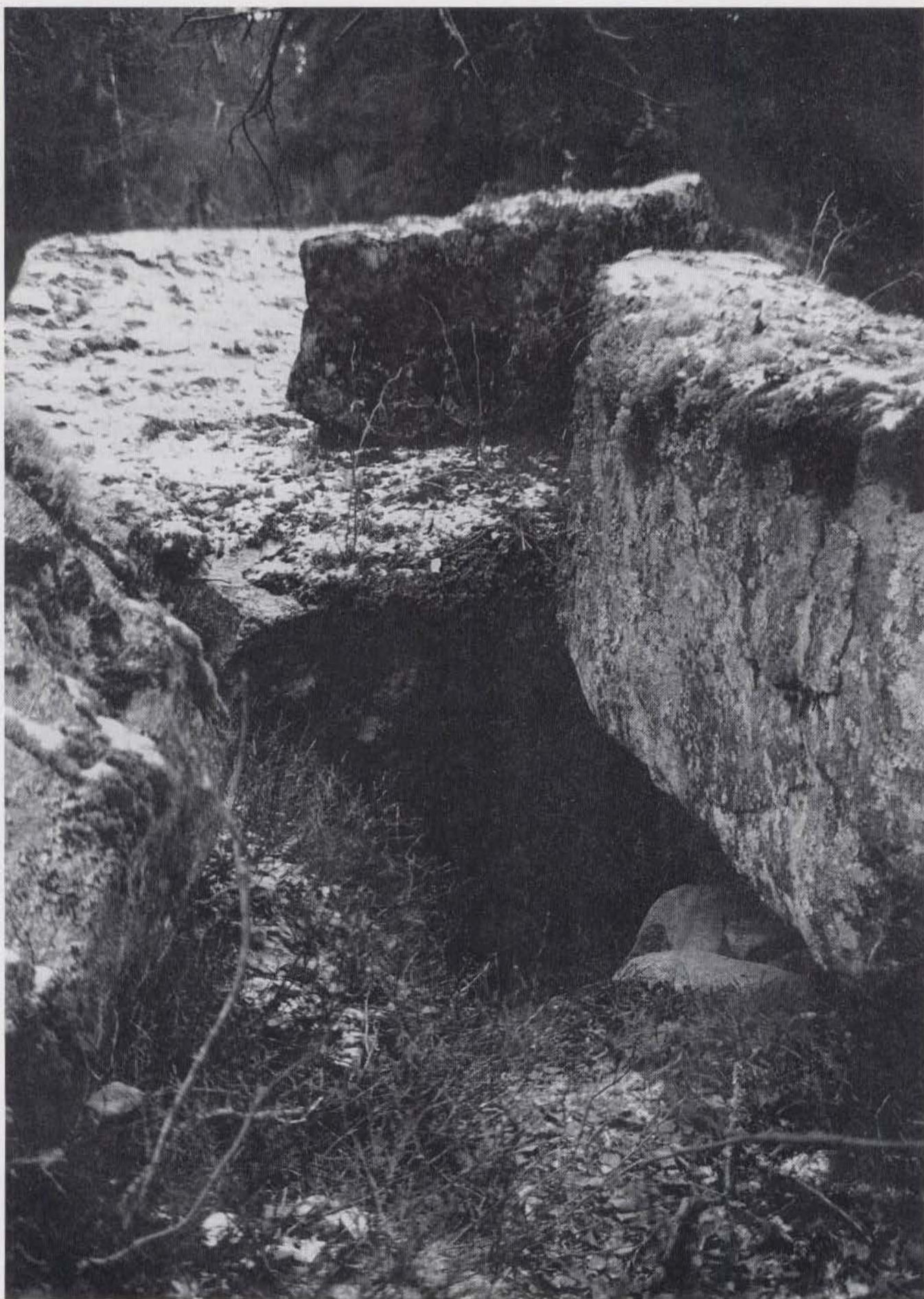
Først måtte han vel lage seg en brisk, så det gikk an å ligge ordentlig. Noen gamle tepper og filler fikk han kanskje på gården, og en gammel og rusten stekepanne, og en bulkete kjele.

Heretter ble det en kamp for det daglige brød. Jan ble tvunget til å snike rundt og stjele. Spesialiteten hans var å ta skinker fra stabbur. Derfor fikk han tilnavnet Fleske-Lars. En vinter brøt han seg opp fra gulvet i stabburet på Hlesberg i Norderhov og tok to skinker, etter først å ha gjort seg til venner med et par vakthunder. Han hadde for anledningen først tatt en skikjelke fra en nabo, for å frakte med seg byttet. Fleske-Lars er lik vargen, sa folk. Han ferdes helst ute i snøvær, så ingen spor fantes. Der inne på åsen lå han nok mang en vinternatt mens snøstormen ulte og ulven tutet i nærheten.

Spurven

Det har nå gått tre år siden Jan tok opphold i bjørnehi på Nautsundkollen. Midt i Høgåsbakka har han satt seg på en plankestump han nettopp har funnet i stikanten. Sikkert rester av en budørkarm, tenker Jan. Denne stien går helt fra Ringerike til Sørkedalen, en viktig forbindelsesåre mellom de to bygder.

Jan sitter om lag 50 meter på oversiden av stien, med godt overblikk både oppover og nedover. Det var enda halvannen times gange til hulen hans. En liten hvil gjør godt etter en strevsom dag med lite utbytte. Et halvt brød og en smørklatt er alt han har greid å «låne» idag. Ved en husmannsplass hadde han lagt merke til at kona gikk

*Jan-bula på Nautsundkollen vest for Spålen i Nordmarka. Her holdt Fleske-Lars til i sju år på begynnelsen av 1800-tallet.
(Foto: Gudmund Bakke)*

til fjøset for å melke. Melkebøtte og vesleungen bar hun med. Jan var raskt frampå, banket på og steg inn med det samme. Her var ingen inne, og det tok bare noen sekunder å raske til seg brødet og smørklumpen. Deretter forsvant han så raskt bona kunne gå. Når han skal levere tilbake, rakk han ikke å avtale.

Jan tar noen never med tyttebær som henger store og mørkerøde like inntil. Det hjelper litt på sulten. Et par brødskeer med smør vil smake når han kommer «hjem». Lent mot planken står en neverkont med bæresele. Den huser hans viktigste hjelpemidler; øks, hammer, brekkjern, fil, noen lysestumper, filler, fyrtoy og saks. Blant dette svømmer også brødet og smørklumpen. Smøret pakker han nå inn i en fillestump.

Jan gruer seg fælt for vinteren som snart står for døren. Han vet hva det vil si å ligge på skauen en hel vinter, dårlig med mat og stadig med ulvene tutende i nærheten. Mens han sitter slik og fundrer, ser han det kommer noe oppover stien. Det er en liten kar med sekk på ryggen. Han er mellom 160 og 170 cm høy, går raskt og lett med en vandringsstav i høyre neven, en slik stav Jan også har. Disse stavene er greie å ha til vern mot sinte bikkjer. Fremmedkaren er nok skauvant, siden han går ute så sent. Og han hadde sikkert gått fort forbi, hvis det ikke var for en titt mot skråningen hvor Jan sitter. Men den skauvante stimannen oppfatter med en gang hva som her forsøker å gjemme seg. Nå ser han mannen tydelig i siluett over seg.

- God kveld, roper han opp.

- God kveld, svarer det kjapt. Fremmedkaren går raskt opptil.

- Du får stige framåt og sette deg her, sier Jan.

- Takk som byr, svarer den nye, og begge setter seg på planken. De er svært forsiktige og måler hverandre fra siden. Begge bærer stor kniv, som kan brukes kjapt hvis nødvendig.

Den nye karen er kjapp og lett, og bærer navnet «Spurven». Jan ruver mer, både i høyde og bredde.

- Hur du mår? spør Jan. Han ser Spurven bærer på en tung sekk på en flat tremeis. Begge forsikrer at de har det ganske bra. De sitter nå og lurer på hva for slags kar den andre er. - Her er det håp, tenker Jan. Han må bare være forsiktig, så den andre ikke blir skremt.

Spurven plasserer sekken sin lengst mulig unna Jan, en kan aldri vite hva slags fant en har truffet på.

Det mørkner fort nå, stien kan de bare såvidt skimte. Plutselig kvekker de til begge. Det rasler i en stein litt høyere opp i bakken. Noe kommer nedover. Jan og Spurven sitter stille, de likner to gamle stubber. De ser bare toppen av en fiskestang som beveger seg hurtig unna bakke. Kvelden hadde kommet så altfor fort på fiskeren, men fisken bet villig. Han har god fangst og går så fort han greier. Han hadde lovet kona å være hjemme før hun måtte i fjøset for å melke. Løper han litt, greier han det på en time. Dette er nok mannen i huset der Jan hadde lånt noe mat tidligere på kvelden.

Jan og Spurven sitter et par minutter, så griper de sakene sine og drar et par hundre meter lenger inn i skauen. Her lager de et stort bål, og bryter seg hver sin barseng for å ligge godt. Nå kjenner de også at sulten krever sitt. Spurven hadde ikke tenkt seg stort lenger før han skulle velge en nattplass, så dette passet bra. Jan, som har lite, synes det er lurt å by fram av det han har. Da kan ikke Spurven være dårligere og byr på to slag ost, flatbrød og spekepølse. Tungebåndet løsner etter hvert, de skjønner de driver i samme bransjen. Jamen er det godt å få prate litt. Spurven forteller at han kommer helt fra Bærum, for han liker ikke å låne saker og ting så nær hjemmet sitt. En gang var det såvidt han reddet seg unna, da en skinke forvillet seg inn i stua hans. Skinka ble funnet med bitemerker. Hadde det ikke vært for at den store hunden hans var sett hos bonden på den tiden skinka forsvant, så hadde nok ikke Spurven sittet her nå.

- Ja, en slik hund må være god å ha, mener Jan, og de knegler godt begge to.

Spurven forteller videre at han har gått i trakten her i en uke for å spionere på en seter. Hver dag ventet han at nå skulle de fare hjem. Mest lå han på en haug og holdt øye med hva som foregikk. Så endelig, igår kom bonden sjøl med kløvhest og en voksen sønn som skulle være med å drive bølingen hjem.

Det var mange dyr, kuer, sauer, noen geiter, to griser, ja til og med en del høner. Disse siste hadde Spurven lurt fælt på hvorledes de skulle få med seg. Men det gikk greit det. Hanen ble plas-

sert i et bur på en slådd. Der satt den da og overvåket flokken sin. Syntes han noen ble for langt etter, gav den seg til å lokke. Og straks kom etterfølgeren vingende omtrent som en annen skogsfugl.

Spurven hadde hørt bonden si at han fikk ta seg en tur i morgen og hente resten. Jeg skal hjelpe deg så det ikke blir så tungt, tenkte Spurven. Buhunden deres, han Sveipen, hadde vennet seg til lukten av Spurven, så den reagerte ikke om det kom noen drag med fremmedlukt.

Nå sitter Spurven her med det han har lånt.

- I morgen tidlig skal du få smake mer Ringerikskost, sier han. Det må ha vært Håvardseter Spurven hadde besøkt. Jan er ikke så begeistret, dette her får sikkert han skylda for. - Før middag i morgen må vi være på sydsiden av Storflåtan, sier Jan. - Om to dager er skauen full av folk og bikkjer! Han vil ikke ha fremmede tråkkende rundt gjemmedet sitt.

Nå begynner Jan å fortelle om sin fortid. Han kom tidlig med i krigen mellom Sverige og Norge. Han mener hans fødselsår er 1787, som 21-åring kom han med som geværmann på svensk side. Han finner ut at alderen nå må være 41.

Baggarne tok han til fange 25. april 1808 ved Trangen. Siden hadde han jobbet på forskjellige gårder rundt Christiania. For tre år siden filte han av en lenke og rømte fra slavearbeid på Øverland i Bærum. Men hva som hadde brakt ham dit som slavearbeider, det vil han ikke snakke om.

Spurven skvetter, her er kjente navn like ved hans boplass. Nå forstår han hvem denne karen er. Det har lenge vært mye snakk i Bærum om hvor Jan kan ha gjort av seg.

Søvn blir det ikke mye av, de legger på mer ved og åler seg så nær varmen de våger. Det gjelder å passe på at ikke gnister brenner hull i de få klærne de har.

Spurven synes etter hvert synd på denne uheldige svensken, og lover seg selv å gi ham bra med seterkost til frokost. Midt på natten sovner de begge og sover godt noen timer til de blir vekket av en høstglad orrhane som freser tett ved dem. Karene slår øynene opp, og der, bare ti meter unna, spretter en orrhane i været med noen støvende vingsmell og et skarpt «tsuii...»

En liten bekk renner tett ved. Det blir ikke noe langvarig morgentoalett, men det gjør godt med noe kaldt vann rundt øynene, og såpass at de får vekke verste skitten på fingrene. - Nå skal det smake herligt med smørgås, sier Jan, han betrakter Spurven som dekker bordet. Plankestumpen har de tatt med, og nå fungerer den som frokostbord.

Jan drar fram smørklumpen og resten av brødet, mens Spurven finner frem ostene sine, en spekeskinke og en tøypose med flatbrødsmuler.

- Vi må ete godt nå, sier Spurven.

- Vi får heller proviantere mere når kvelden kommer, og Lauvlietra er innen rekkevidde.

Jan er enig, han synes ikke det går an å ha det bedre. De spiser seg mette, utsletter alle spor og drar videre. Jan gjemmer plankestumpen, den kan være god å ha en annen gang.

Spurven har flere ganger bemerket de fine støvlene Jan går med. Nå synes Jan han like godt kan fortelle denne støvelhistorien. Det hadde seg slik sist vinter. Kulda beit som orm. Han hadde vært for å etterse noen viltsnarer. Da ble han innhentet av et par hestekjøretøy på Spålsisen. Disse skulle til Finnerudsetra for å hente høy fra sommerslåten.

- Kara kjente meg igjen. De tenke de skulle få meg med til lensmann. De bad meg med til varmt hus og mat. Jeg gikk barfingret og med never på bena, rene birkebeineren, og frøs fælt. De bad meg slenge meg på sleden, og så bar det i fullt trav til setra. Sent på kvelden måtte jeg som snarest ut om hjørnet. Jeg spurte han med de fine støvlene om jeg fikk låne disse et lite øyeblikk, og det fikk jeg. Det var det siste de så til Fleske-Lars den gangen.

Dette er nok en hard kar, tenker Spurven, og tar et raskt overblikk over sine få eiendeler. Nå visste han at Jan hadde fått tilnavnet Fleske-Lars.

De rusler av sted gjennom tett ris og småbjerk til de kommer ut på stien over Høgås igjen. De minner om to uværskråker der de skjener av sted i den tidlige morgenen. De har tenkt seg over Vassendvika sydvest i Storflåtan.

- Her må vi fare stille, sier Jan, det finnes stadig mye folk på anlegget. Heldigvis er de tidlig ute. De kommer seg greit forbi og tar åsen fatt på andre siden.

Matauk

Spurven har tenkt å «handle» litt på alle setrene mellom Storflåtan og Bærum. Jan vil være med, det er så mange ting han trenger for vinteren, og han har stor sekk.

Spurven har slekt på Ringerike, men disse har han skjært unna denne gangen. Han har gått i to dager og ligget vakt en uke. Nå vil han bruke hjemturen over skauen som «handletur». De tenker først å se innom Lauvlietra. Det er liten sjanse for å treffe elgjegere. Elgen ble utryddet i Nordmarka under Sjuårskrigen, og de få som fantes, tok ulven seg av. Men det finnes andre i marka to farende fanter må passe seg for. Det er skogsarbeidere, kølakjører og milebrennere. Kjørerne er ikke på farten før sledeføret kommer. Noe kjerrekjøring er det saktens, men ikke så langt inne.

Da Jan og Spurven ankommer Lauvlietra, tar de det varsomt. De setter seg utenfor skigarden og studerer alt nøye. Her ser det stille ut. Ingen røk fra pipene, ingen unger eller bikkjer.

Kara trekker seg litt unna, det ser så dumt ut å kline seg sånn innpå skigarden, hvis de ikke har noe der å gjøre. De blir enige om å vente til det begynner å mørkne. Kommer det ikke noen innen da, så skal de frem og undersøke. Samvittigheten er heller dårlig. De vekker til bare en kråke eller skjære sier noe. Dagen blir lang slik, men endelig kommer tusmørket sigende og de våger seg frempå. Spurven banker på, man er da høflig. Ingen reaksjon, begge går mot et vindu på langsiden. Her er lemman for, men nå kommer brekkjernet til Jan til nytte.

Han ser det ikke er vannbrett over og plasserer jernet under lemman helt ute ved hengslefestet, legger en passe stein under jernet og bender til. Og opp kommer lemman med en rusten, gnisende lyd. Dette går så fort at Spurven må holde på lemman så den ikke deiser i bakken med et brak.

I andre enden er en bolt. Nå snurrer lemman rundt denne, støer seg mot bakken med ene hjørnet og henger stille. Sprekken mellom vinduet og karmen er så stor, så den lange kniven til Jan lett går inn og spretter av haspene. Vinduet svinger ut og det blir et stort hull.

- Vær så god, sier Jan, han letter Spurven opp og nærmest dytter denne inn. Den maten som henger igjen når seter-

folket drar hjem, er beregnet på skogsarbeidere. Disse innfinder seg ganske snart etter setra blir ledig.

- Raska på nå, sier Jan, og ut kommer de rareste ting. To votter, en av hvert slag, to par gamle strømper, en gammel stekepanne og en sleiv. Spurven romsterer som en innestengt rotte. Han finner lite mat. En halv spekeskinke og et par spekepølser blir det, men ikke noe brødmat. Kanskje ikke så rart, brød holder seg ikke så lenge. Så spretter Spurven ut igjen som troll av eske. De dytter vinduet inntil og hekter lemman på. Nå ser det nesten ut som ingen har vært inne.

De rasker sammen det som er, drar så bort i skauen for å sortere. - Dårlig butikk, bemerker Jan. Han kan tenke seg votter, strømper og stekepanne. Slik en har han før, men denne ser bedre ut. Nå settes kursen mot Gyrihaugen som ruver der i vest.

De går bare et par kilometer, lager derpå leir for natta. - Dom er knepne, bemerker Jan, han synes ikke resultatet er noe særlig. - De visste ikke at vi kom, ellers hadde det vært mye mer, trøster Spurven. De eter godt til kvelds, men det blir mye saltmat. De må derfor rote rundt i mørket etter bær for å døyve det verste. Ned glir det, både kart og modent.

Dagen etter, da de nærmer seg Gyrihaugen, hører de leven fra en seter i nord, antagelig Huken seter. Det høres tydelig at her er det fullt oppbrudd. Kuraut og bjelleklang, ungeskrik og bikkjeleven. De blir enige om å vente til alt blir klart, og finner seg en god plass med fin utsikt, uten selv å bli oppdaget. Det varer ikke lenge før budeia stiller med stokk og skaut. Hun bærer også en liten trebutt med salt, for å lokke dyra.

Så låser hun døren. Jan og Spurven ser hvor nøkkelen blir gjemt. De humrer fornøyd der de ligger og følger med. Dette blir lettvent. Budeia binder en taustump rundt halsen på den erfarne bjellekua og labber i vei, alt i ett mens hun lokker på bølingen. Her er mye storfe i alle aldre, 10-12 geiter og noen sauer. To middels store griser hviner og skriker da de må i bur, de skal kjøre. Bonden har en stor kasse på en slådd, som grisene blir fraktet i. Folkene her har sikkert dårlig erfaring med driving av gris. Slike roter seg ofte bort på veien, og kan være vonde å finne igjen. Røverne venter en times tid, rusler så

frem. Nå vet de hvor nøkkelen ligger, inn smetter de så raskt som to røyskatter. Her finner de mye god mat, men ikke brød. Jan kan bruke det meste, men en hake er det her også: Han kan ikke bære med seg så mange ting. De rasker til seg det viktigste, låser døren og går rolig der ifra, som de skulle ha verdens beste samvittighet.

De går ikke langt før de slenger seg ned for å ete dugelig. Spurven synes dette går fint. Det er tre år siden sist han gikk denne veien. Han hadde ikke vært innom her da, men gått rett til Fjellsetra.

Jan mener han har nok nå. Det er ingen mening i å bære på så mye, helt ned i Bærum, for så å bære det samme veien opp igjen. Dessuten liker han ikke tanken på å komme dit igjen - der finnes for mange vonde minner. Risiko for å treffe en som kjenner ham er også til stede.

Dette med oppbevaring av mat i hulen sin, tenker han ofte på. Spiskammer kommer stadig i tankene, men dette blir for vanskelig. Han må slåss med musa hele tiden om de få smulene han får over.

Spurven kan ikke by Jan på noen overvintring, så de skilles her. Bæringen vil innom Fjellsetra, Kampesetra og Vensåsetra, men så stor bør han alt bærer, er det nærmest av nysgjerrighet han stikker innom disse stedene.

Jan trekker seg tilbake til hulen på Nautsundkollen, her føler han seg noenlunde sikker. Men det er bjørnelende, før lå det antagelig en bamse i hula hver vinter. Her hadde nok mang en bjørn slåss for livet mot armbrøst og finnespyd. Jan hadde aldri greid å finne hulen alene, men takket være sitt vennskap med skogsfolket ble han nøye fortalt hvor han skulle lete.

Nå er det tid for å lage tyrifakler, et lite lager må det være. Jan har tenkt seg til Sinnerbekken på lystertur. Han gikk der ifjor høst, og fikk mange fine ørreter. Enda er det tre uker for tidlig, i slutten av oktober begynner fisken å søke til bekken.

Gytetrekningen er bare halvannen kilometer lang, men stinn av fisk pleier den å være. Litt gytefisk går det også opp den korte bekken fra Spålen til Auretjern, men aldri mange. Her mangler den fine grusen ørreten liker å gyte i. Opp Fagervannsbekken vanker også noen, men bekken her er liten og bratt. Jan gidder ikke bry seg med disse småstumpene, han går direkte til Sinnera.

Det er ennå snøbart og lett å gå. Lysteren han bærer på fant han ifjor sommer på en seter noe lenger nord. Den har fem tenner på cirka 10 cm hver, smidd fast på en plate. Hver tann ser ut som en rett fiskekrok med mothaker, og så tykk som en firetoms spiker ved festet. Bommer han på fisken og treffer en stein, går det hardt ut over lysterspissen.

Han drar fra hulen før det er mørkt, det er moro å kikke i bekken før dagslyset forsvinner. Nå går han og stirrer i bekken. Oi, det ser bra ut! Her går flere rigger på over fire merker. Men han må gi tål til mørket kommer, fisken står ikke rolig før mørket setter inn og lyset står over.

Jan setter seg på en trestokk for å vente, og tankene strømmer på. Hva skal det bli av ham når han blir gammel? Hvem vil bry seg om en slik tjuv og uteligger? Kan han komme på legd på en gård, han som nesten alle vil til livs? Huff, for dystre utsikter!

Han river seg løs fra de vonde tankene og tenner fakkelen. Mørket senker seg raskt nå, omgivelsene blir mer trolske. Men hva er det? Han har bare såvidt begynt, så hører han stemmer og ser et lys komme. De som hoier ser lyset hans og tror det er en kjenning. De hoier igjen, men får ikke svar. Brått blir lyset der fremme borte. Jan stikker fakkelen i vannet og forsvinner i mørket. Ingen tar han i skogen.

Bygdefolk hadde flere ganger gått manngard for å fange denne villmannen, men lyktes aldri. De kunne like godt forsøke å fange en rev med bare nevene.

Fleske-Lars var flink med fingrene. Han lagde de fineste kopper og kar av bjerk og andre tresorter. Han laget seg sin egen dreibenk (svarvarstol) nede i Langvannsbekken. Produkter herfra solgte skogfinnene for ham nede i bygda. Rester av denne dreibenken ble funnet rundt 1860.

Fleske-Lars var litt av en strateg. Han lå ikke i hula på Nautsundkollen hele tiden. Han hadde også et «sommerhus» 250 meter syd for Langtjern, omtrent 70 meter vest for fossen i Langtjernsbekken. Her finnes en stor helle som hviler på skrå på andre steiner, og hula under er fire meter lang og nesten like bred. Inngangen er såpass stor at den må ha vært vond å holde tett om vinteren. Men til gjengjeld har det her vært et utmerket sommerhus, med kort vei til dreibenken han laget seg under fossen.

Plassen for dreibenken er idag merket med en liten varde. Tilsvarende varde finnes også cirka 30 meter unna, rett på oversiden av bekken, der denne krysser stien. Her er også et slags skjul uten tak mellom noen svære steiner, men ikke brukbart som oppholdssted over lengre tid. Her spørs det om ikke vardebyggeren har tatt feil fordi han ikke har funnet den rette hula.

Under et besøk her sommeren 1996 virket det for meg som at stedet har vært i bruk under siste krig. Her fantes et primitivt spisebord og rester av hyller. Hulen har også sikkert vært brukt av skogsarbeidere i senere tid.

På et forunderlig vis holdt Fleske-Lars liv i seg i bele sju år her i Nordmarka. Før hadde denne villmannen ligget i dekning i fem år i svenske skauer. Men en vår gikk det galt. En mann fra Langlia fortalte han hadde sett spor av bjørn som hadde gått av hiet. To unggutter gikk på ski for å undersøke. De kom over noen digre spor som førte bort til en stor stein.

- Er det bjørn eller folk? skrek gutta ned i hullet.

- Kommer du ikke ut, så skyter vi!

- Nei, ikke skyt, peip det, jeg er bare en gammel mann!

Og ut kom Fleske-Lars. Han hadde en slags ladder som satt bak frem. Det så ut som han gikk ut da han gikk inn. Han bad tynt for seg at de måtte la han gå. Men den gang ei. Gutta drog rett til lensmannen på Ringerike med kroppen. Det ble det siste noen hørte til Fleske-Lars.

Slike ble aldri gamle i arresten på Akershus.

Sommerhuset ved Langtjern.
(Foto: Nils M. Sørensen)

Nils M. Sørensen, født 1918, oppvokst på Ramstad i Bærum og flyttet til Ringerike i 1957. Pensjonert byggmester, nå bosatt på Harahaugen i Haugsbygd, hvor han i ledige stunder rister runer. Det var han som ristet runene i kopien av Eggesteinen, som for noen år siden ble reist på delet mellom Ringerike og Hadeland på Eggemoen.

Bygdehistorien skrives i Hole

Interessen for lokalhistorie er stigende, både på Ringerike og i landet ellers. I Hole ble jeg ifjor høst ansatt som bygdebokforfatter i halv stilling. Etter flere års grundig arbeid av bygdebokkomiteen i bygda, kan holeværingene nå se fram til å få sin bygdehistorie ajourført helt opp til vår egen tid.

Av GUDMUND BAKKE

I 1914 markerte en rekke av landets kommuner 100-års-minnet for Grunnloven med å gi ut by- og bygdehistoriske bøker. På Ringerike fikk både Hole, Norderhov, Ådal og Hønefoss da sin lokalhistorie samlet mellom to permer. Tyristrand ble egen kommune først i 1916, og var i 1914 en del av Hole kommune.

De enkelte kommuner sto som utgivere. I boknemndene som ble valgt, var det ofte flere som delte på skriveoppgavene. Mønsteret i den tids bygdehistorier kunne være at presten skrev om kirkelivet, den pensjonerte kommunkasserer om kommuneøkonomien osv. Denne modellen benyttet både Hønefoss og Norderhov, men brorparten av arbeidet falt på de som var utpekt til å lede arbeidet: E. M. Færden i Hønefoss og August Steinhamar i Norderhov. Gunnar Tveiten i Hole og Hans Hegna i Ådal skrev det meste sjøl.

Etter siste krig sto en ny tid for døren, og man ønsket å få de gamle bygdebøkene ajourført. I Norderhov ble historien fra perioden 1914-45 til en helt ny bok, redigert av Ola Brænden. I Ådal ble det skrevet et tillegg som gitt ut sammen med den gamle i en ny utgave. Det var Trond Hegna som førte den i pennen. Hønefoss kommune slo på stortromma og engasjerte i 1947 faghistorikeren Andreas Ropeid til å skrive byens historie. Arbeidet ble mer omfattende enn både Ropeid og kommunen hadde tenkt. Bind 1 kom til byjubileet i 1952, mens det andre og tredje bindet først kom i henholdsvis 1965 og 1968.

I Hole skjedde det ingen ajourføring eller nyttgivelse etter krigen. Her er boka fra 1914 fortsatt den eneste «Holeboka». Det var læreren og ungdomslagsmannen Gunnar Tveiten som i 1914 fikk i oppdrag å føre bygdehistorien for Hole i pennen. Til å bistå seg hadde han en komite på fire medlemmer, som bidro med noen få kapitler. Men boka er i første rekke Tveitens verk. Han gjorde en god jobb etter datidens målestokk. Da boka kom ut høsten 1914, bestemte Hole herredsstyre at prisen skulle være fire kroner for innbundet utgave, og tre kroner for uinnbundet. Det spørs vel om dagens bygdebokkomite klarer å legge seg på det prisnivået!

De siste tiårene har stadig flere kommuner i Norge tatt opp igjen arbeidet med by- og bygdehistorien. Norsk Lokalhistorisk Institutt ble etablert i 1956 og har som hovedoppgave å rettlede kommuner og forfattere. Arbeidet har båret frukter. Midt på 1980-tallet var det bygdebokarbeider igang i 310 av landets rundt 460 kommuner, og av de 310 hadde 179 kommuner ansatt egen bygdebokforfatter. Idag er tallet trolig enda høyere, og nå er også Hole med.

Bygdebokkomite

Men selv uten oppdatert bygdebok, finnes en god del lokalhistorisk litteratur fra Hole. Det er gitt ut flere bøker med bilder og stoff fra bygda, etter at A. Lagesens Hole-bind i serien «Ringeriske Slekt» kom i 1927. Peter Lyses bok «Attved Tyrifjorden - målføre og tradisjon frå Ringerike» fra 1976 handler for en stor del om Hole.

Siden tidlig på 1970-tallet har det vært en bygdebokkomite i arbeid. Det var opprinnelig en frivillig komite av interesserte personer, som i 1981 utga «Hole i bilder», en tiltalende og verdifull bok med 125 gamle bilder. I 1985 sto komiteen bak en nyttgivelse av Jon Guldals små stubber, «Folkeminner fra Hole», som tidligere var utgitt i tre bind i perioden 1944-54. I 1987 kom så «Skolehistorie for Hole til 1940», utgitt av Hole kommune ved bygdebokkomiteen, samlet og ført i pennen av Margit Harsson. En solid historiebok,

med god layout, oversiktlig og velskrevet.

I kjølvannet av ny kommunal nemndstruktur, fikk vi så i 1991 en politisk valgt komite, Hole bygdebokkomite. En stund arbeidet den gamle og den nye komite hver for seg, men etter hvert er man blitt enige om at den gamle komiteen skal fungere som en slags underkomite for bygdebokkomiteen. Den gamle komiteen sitter på mye bildestoff som fortsatt ikke er utgitt. Hvorvidt disse bildene skal nyttes i en ny «Hole i bilder II» eller brukes i den nye Holes bygdehistorie, er ennå ikke avklart.

Vind i seilene

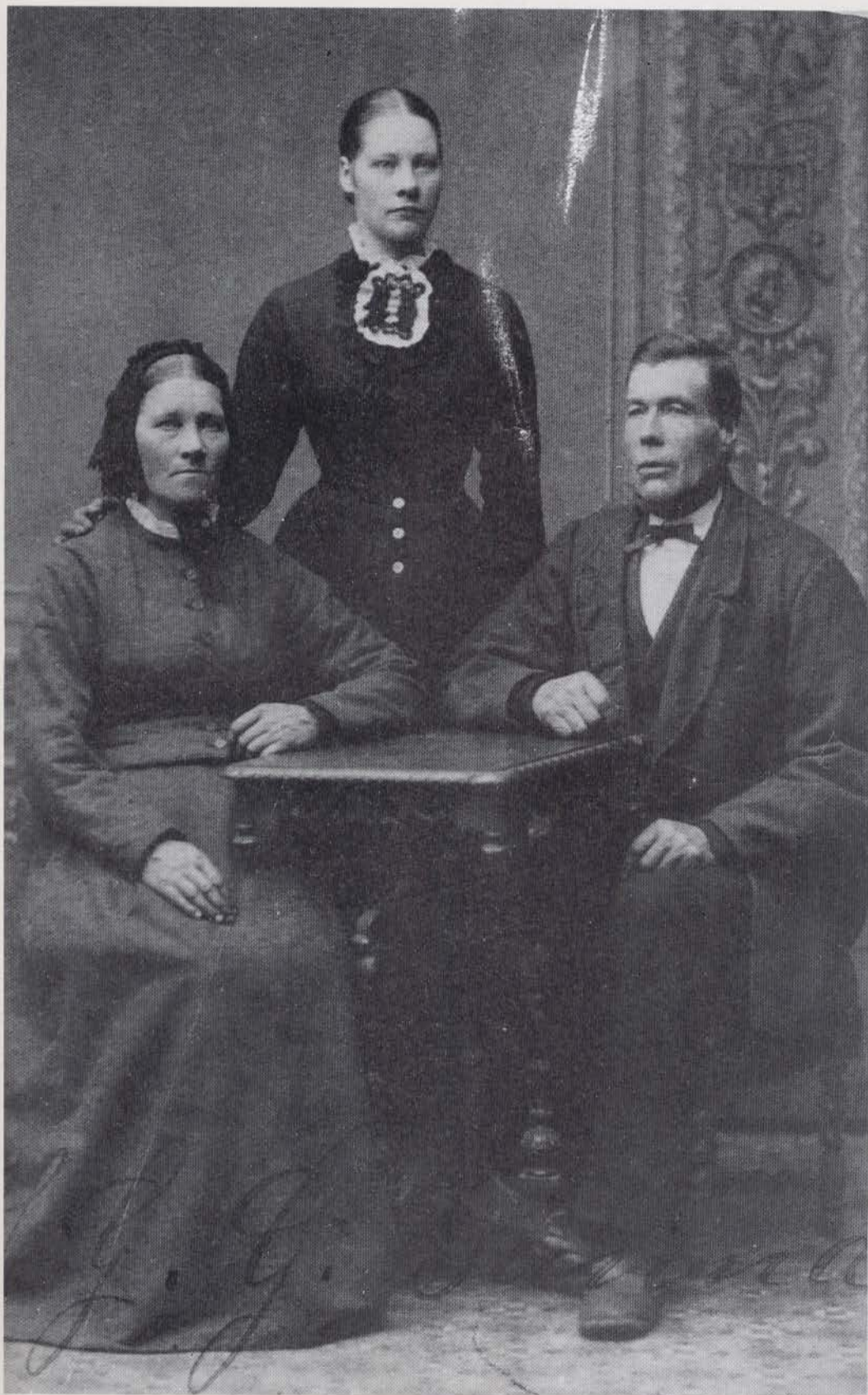
Fra 1992 fikk arbeidet i Hole bygdebokkomite vind i seilene for alvor. Under Margit Harssons ledelse begynte den å arbeide med innsamling av både muntlig og skriftlig stoff. Da bygdebokforfatter ble tilsatt ifjor høst, lå det rundt 25 lydbånd i arkivet med intervjuer av eldre holeværing, hvorav flere i dag er døde. I tillegg har komiteen samlet skattematrikler, folketellinger, bilder, bøker med lokalhistorisk innhold, stoff fra siste krig, arkeologiske oversikter o.l.

Men den viktigste jobben komiteen har gjort, er å få politisk gjennomslag for at bygdebokarbeidet bør være et satsningsområde for kommunen. Å få avsatt midler til å ansette bygdebokforfatter i ei tid hvor kommuneøkonomien, verken i Hole eller andre steder, gir rom for de store krumpspring, er godt gjort. Idag virker det som at det er bred politisk enighet om at de nødvendige midler må avsettes for å bringe prosjektet i havn. Vi snakker i første rekke om lønn og kontorhold til bygdebokforfatteren. Når boka skal trykkes, regner en med at salget vil dekke trykningsutgiftene.

Lokalhistorisk arkiv

I Hole bibliotek finner vi Lokalhistorisk arkiv, som er registrert og ordnet av Ingebjørg Gjesvik Liljedahl, selv aktiv medlem av bygdebokkomiteen de siste åra. Dette arkivet er veldig verdifullt, både for bygdefolket og bygdebokforfatteren. Det inneholder i første

Tiden da lokalhistorien konsentrerte seg om storgardene og slektene som satt der, er definitivt forbi. Småkårsfolk, husmenn og andre langt nede på samfunnsstigen er like viktige. Her er husmann Gudbrand Gunvoldsen Sanna og hustru Inger Andersdatter med en av døtrene. Sanna var husmannsplass under Gjesvold i Hole. Bildet er trolig fra 1880-årene.

(Foto: Hole lokalhistoriske arkiv)

rekke Jon Guldals samlinger fra «Villvoll Skrivestuggu» på Røyse, hvor den gamle lensmann og lokalhistoriker gjennom en årrekke samlet folkeminner og lokalhistorie fra Ringerike. Hans mange avisartikler under navnet Varg Villvoll var kjær og hyggelig lesning for ringerikinger og andre gjennom en mannsalder. Guldal døde i 1958, og hans arvinger overlot den omfattende samling i Hole kommunes hender. I tillegg til de mange avisartiklene, inneholder arkivet en god del dokumenter og brev som han samlet på gårdene. Under påskudd av at han skulle bruke stoffet i avisartikler eller gårdshistorier, fikk han tilgang til de fleste loftstrom i bygda. Kanskje ble han litt uglesett noen ganger, mange var sikkert ikke så veldig begeistret for at han kom og rotet i gårdens papirer, men i dag skal vi være glad for det. En rekke dokumenter og opplysninger som ellers kunne gått tapt, er blitt tatt vare på og sikret.

I arkivet finner vi ellers Thorleif Borgersens papirer fra års arbeid mot Holes tvangsammenslutning i Ringerike og tilsvarende arbeid for skilsmisse. Vi har også arkivene til Hole forsyningsnemnd fra tida under og like etter siste krig. I tillegg har vi en mindre, privat samling fra oberst Georg Harbitz fra Nes i Hole, samt Hole Sparebanks arkiv fra perioden 1880-1937. Den inneholder langt mer enn kontoutskrifter og regnskaper.

Vi har også protokoller fra Hole telefonforening, Hole elektrisitetsverk og en rekke

andre foreninger som har eksistert i Hole-bygda. Alt kaster på sin måte lys over bygdehistorien. Protokollene fra Hole telefonforening er av de nyeste tilskudd til arkivet. Disse fant Martin Lundberg på stabburet sitt på Nordre Gjesval for et par år siden. Hans far, Lars Jakob, var med i det siste styret før telefonforeningen ble nedlagt og anlegget overtatt av Staten i 1942. Litt jordslag og smuss, men en viktig del av lokalhistorien er tatt vare på.

I tillegg til Lokalhistorisk arkiv, ligger det også rikelig med stoff og kilder i kommunearkivet i Hole herredshus, blant annet formannskapsprotokoller tilbake fra 1837.

Bosettingshistorie

Det er bestemt at Holes bosettingshistorie skal skrives først. Tidligere kalte vi denne delen av bygdehistorien for gards- og slektshistorie, men den tiden da lokalhistorien konsentrerte seg om storgardene og slektene som satt der, er definitivt forbi. Småkårsfolk, husmenn og andre langt nede på samfunnsstigen er like viktige, selv om det nok vil by på problemer å finne kilder som på en tilfredsstillende måte kan beskrive leveforholdene til denne samfunnsgruppen.

I lokalhistoriske miljøer idag er det nærmest opplest og vedtatt at slektene skal tones ned i bygdebøkene, til fordel for grenda og bygdelagets felles historie. De som venter at bygdebokforfatteren skal drive slektsforskning for hele bygda, vil derfor bli skuffet. Men vi kan berolige med at slektoversiktene blir såpass fullstendige at de kan tjene som godt grunnlag for den som vil leite videre etter sine aner.

Kilder

Det er et omfattende kildemateriale som skal gjennomgås. Uten å gå for mye i detalj, nevner jeg de aller viktigste: Kirkebøker (i behold i Hole fra 1716), skattematrikler (fra 1647), diplomer (brev fra middelalderen), tingbøker (saker fra lokale bygdeting fra midten av 1600-årene), pantebøker (fra cirka år 1700), skifteprotokoller (fra cirka 1670), jordebøker, folketellinger og skattemanntall, militærruller, emigrantprotokoller, lensregnskap, kart, bilder, lokalhistoriske bøker og aviser.

Verdifull hjelp gir også heftet «Ringerike» som er kommet med 68 utgaver siden 1922, og Margit Harssons

arbeid «2000 stedsnavn i Hole» (Universitetet i Oslo 1995) med kart. Dessuten finnes oversikter over alle arkeologiske registreringer i Hole, seinest de som ble oppdaget under arbeidet med kulturminner i de alternative traseer til Ringeriksbanen - «Spor i Ringeriksjord» (1994).

Tidsplan

Når disse linjer leses, har bygdebokforfatteren vært i arbeid i ett år (i halv stilling). Han har lest enda mer lokalhistorie, bygdebøker fra andre kommuner, pugget gotisk skrift, gjort seg kjent med arkiver og samlinger, sendt ut spørrelister til halvparten av bygdas gårder, og samlet videre. Medlemmene av Hole bygdebokkomite er til god hjelp, det samme er Genealogisk Datasentral i Hønefoss - som blant annet har registrert Holes kirkebøker på data i løpet av 1996. Andre verdifulle støttespillere er professor Eivind Fjeld-Halvorsen, og de lokale slektsforskere Torleif Solberg og Eigil Elsrud.

I vinter kunne vi i en hovedstadsavis lese om bygdebokarbeidet i Eidskog i Østfold, en kommune omtrent på Holes størrelse. Der la bygdebokforfatteren siste hånd på arbeidet med det femte og siste bindet av bygdehistorien, etter 20 års arbeid i full stilling. Totalt var det blitt 3500 sider. En behøver ikke være matematiker for å regne ut at det blir 40 års arbeid i halv stilling.

I Hole ønsker hverken komiteen eller forfatteren at bygdebokarbeidet skal dra slik ut i tid. Det dreier seg i bunn og grunn om hvor høyt en skal legge lista. Kildene er nærmest uuttømmelige, vi må bare finne ut hvor strek skal settes. I samråd med komiteen er det derfor i Hole satt opp en foreløpig tidsplan på åtte år. Den legger opp til fire bind, hvorav det første kommer høsten 1998, det siste høsten 2003. Åtte år i halv stilling vil si fire årsverk. Denne plan har også fått politikernes velsegnelse. Det bør nevnes at det i kontrakten mellom Hole kommune og bygdebokforfatteren, heter: «For å fullføre hele oppdraget, antas det å gå med fire til åtte årsverk».

Etter planen vil bosettingshistorien fylle de to første bind av bygdehistorien, med planlagt utgivelse høsten 1998 og høsten 1999. Men hva så med kongene i Hole i sagatiden, meieriet på Svendsrud, finnene på Krokskogen og utvandringen til Amerika? Det kommer

også, men i den generelle delen av bygdehistorien, som kommer etter bosettingshistorien. Også her er det planlagt to bind, med et skille rundt 1850.

Fra «tidenes morgen»

«Hvor langt tilbake skal du gå?» er et spørsmål bygdebokforfatteren ofte får. Svaret er at vi skal så langt tilbake som det er noe å fortelle, til «tidenes morgen», da vulkanene var aktive på Krokskogen. Så videre fram gjennom millioner av år, via mange istider (den siste sluttet for ti tusen år siden, og da sto havet nesten 200 meter høyere enn idag). For 8000 år siden lå havnivået på cirka 85 meter, og da var de høyeste deler av Røyse, Steinsåsen og Gjesvalåsen øyer i den fjordarmen som strakk seg fra havet og helt opp til Viul. Det er fortsatt saltvann i bunnen av Holsfjorden!

«Endelig skal vi få vite hvor Hellig Olav vokste opp!» er en annen kommentar jeg har hørt. Tilliten er uten grenser! I generasjoner har forskere og historikere forsøkt å stedfeste Olav Haraldssons oppvekst hos mor Åsta og Sigurd Syr, uten hell. Det avgjørende bevis mangler. Var det Bønsnes eller Stein, eller kanskje Frøyshov, eller By?

En ensom jobb

Jeg har sett for meg den typiske bygdebokforfatter som en halvgammel, gråhåret kvinne eller mann som tusler rundt i arkivene iført golfjakke og filt-tøfler, med sterke briller etter års nitidige lesning av protokoller, kirkebøker og hint, fjernt fra denne verdens kjas og mas og fullstendig oppslukt av det han driver med. Kanskje er det riktig. Det som i alle fall er uomtvistelig, er at det er en ensom jobb. Selv om du har en aktiv komite å støtte deg til, og gode kontaktpersoner på lokalt og sentralt hold, så er det en selv det kommer an på. Jeg søkte jobben fordi jeg hadde lyst til å skrive Holes bygdehistorie, og det har jeg fortsatt. Selv om tidsaspektet skremmer litt. Og selv om jeg kanskje fikk litt bakoversveis da jeg fikk øynene opp for de enorme mengder av kilder som må gjennomgås, før skrivinga kan ta til for alvor.

Bukkebekksteinen

Den sagnomsuste Bukkebekksteinen ligger i den rene urskog. I skyggen av svære graner ligger den og ruver i Krokskogen - noe slikt som 150 meter øst for den rødmerkede skiløypa fra Bureheim og nordover, mellom Mattisplassen og Retthellseter.

AV BJØRN KNOPH

Lett er den ikke å finne i nokså ulendt terreng omtrent 400 m.o.h., men nå er den kartfestet og fotografert.

Kultursekretær Rita Næssan, stifinneren Kjeld Nørgaard, fylkesfotograf Bjørn Johnsen og Kai Bakke lette seg fram til steinen høsten 1996. Hole kommune tar vare på sine kultur- og forninner.

Det spesielle med Bukkebekksteinen er at omtrent to kvadratmeter av overflaten er dekket med innhogde bokstaver - grupper av bokstaver som delvis er rammet inn. De har gitt grunnlag for mange spekulasjoner.

Steinen ble omtalt i Heftet Ringerike i 1956 av Krokskogkjenneren Fredrik Schjander og i 1984 av Maren Anita Olerud. Begge brukte den dekkende overskriften «Skrift i stein».

Schjander forteller at det var ved et rent tilfelle at tallene og bokstavene på steinen kom for en dag. Det var en kar som sto på post her under en jakt for noen år tilbake som ble oppmerksom på dem da han fordrev tiden med å få løsen av steinen.

Finske trylleformularer?

Schjander nevner at det har vært mange «kølabonner» i nærheten av steinen og at den alminnelige meningen er at steinen har vært møtested for de som lå og passet på kullmilene.

Han tror imidlertid ikke på denne forklaringen, og heller til at det er finner som bodde i området her som hogg inn bokstavene - kanskje som hekse- eller trylleformularer.

Kjærestepar

Professor James Knirk, Oldsaksamlingens runeekspert, har vært på stedet og sett på Bukkebekksteinen. Han avliver med en gang teorien om finske trylleformularer. Han sier også at det finnes andre steiner rundt om i Norge med slike innhogde bokstaver, men han har aldri sett noen med så mange inskripsjoner som her på Bukkebekksteinen.

Professor Knirk sier at det virker for

ham som om det har vært en lokal tradisjon at kjærestepar gikk til Bukkebekksteinen og hogg inn initialene sine. Det synes han er den rimeligste tolkningen.

Det dreier seg om såkalte trebokstavkombinasjoner, der tredje bokstav er S eller D (for henholdsvis Søn eller Datter. IPS kunne altså stå for eksempelvis Ivar eller Jon PederSøn eller PaulsSøn, mens MID kunne stå for Maria JonsDatter (eller andre fornavn og farsnavn som kunne passe).

Man får firebokstavkombinasjoner når gårdsnavnet er pluss på, det vil si at S eller D er tredje av fire bokstaver. Et eksempel er LLSB 1875 som er risset inn på bildesiden av Dynnasteinen på Hadeland. Det kan bety Lars LarsSøn (fra) Brandbu - eller noe lignende.

Det er selvfølgelig en del som kan bryte med dette, som for eksempel PIHD som professor Knirk har registrert ved Kongsberg. Her har man å gjøre med ei jente med dobbelt fornavn, eventuelt Petra Ingeborg HermannsDatter.

To - tre hundre år

På spørsmål om hvor gamle inskripsjonene kan være, sier professor Knirk at man har eksempler på denne trebokstav-kombinasjonen helt fra Middelalderen. Han tror at det tidligste han har sett var fra 1300-tallet. Men dette var ikke vanlig i Middelalderen, i alle fall ikke så vanlig som på 1700- og 1800-

tallet. Da var dette meget utbredt. Der som han skulle tippe ut fra sin erfaring, ville han si at ristningene på Bukkebekksteinen ble laget på 1800-tallet.

Det som er spesielt med Bukkebekksteinen, er at initialene så å si alltid står to og to sammen, og er alltid en Søn og en Datter. Han har sett noe lignende et sted i Nord-Trøndelag, men der var det helt tydelig bror og søster og også fetter og kusiner til disse på to nabogårder. Parene på Bukkebekksteinen er gutt og jente uten samme farsnavn - det vil si med forskjellige fedre. Det har man eksempler på andre steder, men han vet ikke nå om steder der det er så omfattende som på Bukkebekksteinen. Han synes at den rimeligste tolkningen er at det dreier seg om kjærestepar, og at de ville registrere forholdet på denne måten. Man kan jo ellers gjette på at det har knyttet seg sagn til steinen, og at det skulle styrke eller beskytte forholdet mellom de to å risse inn initialene sine.

Kjeld Nørgaard sier som sin mening at nå er man kommet meget nær løsningen av den gåten som steinen representerer. Skogen den ligger i har en spesiell, trolsk atmosfære som sikkert appellerte til tidligere tiders unge mennesker som levde i en mer overtroisk tid enn vår. Han mener for øvrig at ved å studere kirkebøkene, kan det kanskje være mulig å identifisere noen av parene som lovet hverandre troskap ved den mektige steinen under granene.

Skriften på Bukkebekksteinen.

Foto: Bjørn Johnsen

Nils Johannessen til minne

Nils Johannessen er gått bort. Med han mistet Holebygda en meget elsket og avholdt oppdrager og kulturskikkelse som satte dype spor etter seg.

Han ble født på gården Borgen i Hole 9. mai 1905. Foreldrene var Martin Johannessen og Maren Sofie Gjesvold. De hadde kjøpt gården i 1904. Sammen med sine tre brødre og to søstre vokste han opp i naturskjønne omgivelser og i nær tilknytning til bondeyrket og alt som spirer og gror.

Nils Johannessen valgte å bli lærer. Han gikk ut av Hamar lærerskole våren 1926. I tillegg tok han gjennom årene mange kurs i tegning, forming og sang. Det var viktig ikke bare å holde kunnskapene vedlike, en måtte også

fornye seg, mente han.

Knyttet som han var til hjembygda, kom han allerede i 1927 tilbake til Hole da han ble ansatt som lærer ved Nes skole. To år etter ble han ansatt ved Stein skole, og her arbeidet han i 18 år. I 1947 flyttet han til Hundstad skole, hvor han ble helt til skolen ble nedlagt i 1959 da kretsen ble slått sammen med Stadum krets, og Røyse skole var en realitet. Nils Johannessen flyttet med og var her til han gikk av for aldersgrensen i 1972. Da hadde han vært lærer på fire forskjellige skoler i Hole i hele 45 år.

Det var ikke noe rart at han følte seg sliten de siste årene. Mange av hans elever minnes sine skoledager under

hans kateter med glede. Elevene hadde en naturlig respekt for læreren sin. Han kunne nok være streng, og var ikke redd for å si fra både til elevene og deres foreldre. Men respekten skyldtes i første rekke hans interesse og omsorg for den enkelte elev og ikke minst hans evne til å gjøre timene og undervisningen interessant og levende. Undervisningshjelpemidlene var ikke alltid så gode, men som den iderike pedagog han var, visste han råd. Naturens egen lærebok lå rett utenfor skolestua. Og den tok han flittig i bruk. Turene i skog og mark er nok det mange av hans tidligere elever husker best. Disse turene var utrolig lærerike, og elevene lærte å respektere og ta vare på naturen.

Selv opplevde jeg han som flink og inspirerende «turlleder» på jakt etter sjeldne planter på Røyse. Stolt viste han oss andre lærerne sine hemmelige steder hvor mogop og meget sjeldne orkiddeer vokste. Men vi fikk streng beskjed om å holde fingrene av fatet. Vi måtte love å innprente dette også for våre elever. Vi kollegaene fikk også nyte godt av hans interesse og ferdigheter i forming, spesielt tegning, sang/musikk og lokalhistorie. Han delte ut av sin overflod med glede.

Nils Johannessen var en aktiv mann også utenfor skolestua. Samtidig som han flyttet til Hundstad skole ble han ansatt som klokker i Hole kirke, en jobb han samvittighetsfull og med kjærlighet fylte i 28 år. Han var formann i Buskerud klokkerlag og medlem av Norges klokkerlags landsstyre i seks år som sekretær, kasserer og redaktør av klokkerbladet.

Som den samfunnsengasjerte mann han var, kom Nils Johannessen tidlig med i lokalpolitikken både i skolestyre og kommunestyre. I 1937 kom han med i kommunestyret som venstrerepresentant. Han var ikke utstyrt med skylapper, så han kunne gjerne samarbeide med medlemmer fra andre partier.

Nils Johannessen var aktiv i krigshandlingene april dagene 1940, blant annet ved Bagn, og han var under hele krigen aktiv medlem av Milorg. Det var derfor ganske naturlig at han i fredsdagene 1945 ble oppnevnt som setteordfører i Hole, et verv han hadde inntil valget var avholdt. Han fikk deltakermedaljen med rosett som takk for

sin innsats i forbindelse med krigen.

Nils Johannessen var glad i barn og ungdom, og han ville gjerne gi dem god ballast på livsferden og lede dem på gode og trygge veier. Selv ble han medlem av Hole ungdomsforening da han var 14 år gammel. Denne foreningen stod hans hjerte nær helt til det siste. En utrolig arbeidsinnsats utførte han for ungdommen i bygda og hele Ringerike gjennom tillitsverv i ungdomsforeningen og frivillig arbeid. Hans største innsats knyttet nok til Hole ungdomsforenings sangkor som han dirigerte i hele 50 år. I mange tiår dirigerte han også Hole mannskvartett. Koret gledet og beveget mange i løpet av alle disse årene gjennom en sangerglede som sangerne delte rikelig med andre. Den store inspiratoren var Nils Johannessen. Hans musikkglede, inspirasjon og menneskelige egenskaper ellers smittet over på samtlige sangere og gjorde det til en spesiell og trivelig opplevelse å stå under hans ledelse.

Nils Johannessen var også hele tiden aktiv innen Ringerike ungdomslag. Han var lagets formann i de vanskelige krigsårene og reorganiserte lagsarbeidet etter frigjøringen. Seinere hadde han flere tillitsverv innen laget. Han var æresmedlem både i Hole ungdomsforening og Ringerike ungdomslag.

Nils Johannessen var medlem av bygdebokkomiteen i Hole, og han var flitig skribent og medlem av redaksjonskomiteen for heftet Ringerike i mange år.

Det var helt naturlig og rettferdig at Nils Johannessen ble tildelt æresbevisninger for sin uegennyttige og samfunnsnyttige innsats. Han ble blant annet tildelt Sangens og musikkens hedderstegn på Ringerike, kulturprisen i Hole og Kongens fortjenestemedalje. Nils Johannessen var glad i sin hjembygd og var stolt av å være hleværing. Med alle sine aktiviteter var han med på å gjøre dagliglivet i et lite bygdesamfunn triveligere, lysere og rikere. Alt han var med på å skape, alt han sådde, gror videre i nye generasjoner. De gode minnene etter hedersmannen Nils Johannessen vil leve lenge og glede oss alle som fikk lære ham å kjenne, og fikk nyte godt av hans rike evner og engasjement.

Han sluttet som kordirigent for flere år siden. 14. desember 1995 la han for alltid ned taktstokken.

Vi vil minnes ham med ærbødighet og i takknemlighet.

Trygve Nesdal

Minneord om Sigvart Mjør

Med skolestyrer Sigvart Mjør gikk en av de markante ringerikinger av den eldre generasjon bort i februar 1996.

I mars ville han ha fylt 96 år, og i rundt 75 av dem hørte han Ringerike til. Kanhende ville den gamle skolemester presisert at han var født på Gran på Hadeland og også følte seg knyttet til hjembygda. Etter å ha gått på lærerskolen på Hamar og etter et års vikariat ved Harestuen skole, ble han som 21-åring ansatt ved Vågård skole i Norderhov kommune, og i den kommunen holdt han seg. Han arbeidet ved Ullerål skole fra 1928 og i 1946 ble han tilsatt som førstelærer ved Vang skole. Der ble han senere skolestyrer eller rektor som det heter i dag.

Han har hatt en svær flokk av ungdommer under sitt kateter, og det fortelles at han var en dyktig pedagog som krydret undervisningen slik at lærdommen satt. Han og de fleste lærere motsatte seg bestemt forsøkene på å nazifisere skolen og ungdommen under krigen, og det resulterte i at han sammen med hundrevis av kolleger ble sendt på en meget anstrengende reise til tvangsarbeid i Kirkenes. Livstro og fast vilje-

styrke bar gjennom slit, sult og elendighet, fortalte medarrestanter. Etter krigen skrev han en beretning om Kirkenesferden som ble gitt ut som et hefte.

Sigvart Mjør hadde mange interesser utenom skolearbeidet. Han var i en periode formann i Haug Lærrelag, og han var interessert i ungdomsarbeid. Han var i en periode Ringerike Ungdomslags representant i styret for Ringerikes Museum. Han var styremedlem i Hønefoss og Ringerike lokallag av Foreningen Norden fra starten av og var en tid lagets formann. Han arbeidet med skolebarnutveksling, og var den første reiseleder for barn som dro på utvekslingstur til Danmark. Han var også en god venn av Folkehøgskolen.

Han fulgte godt med i det som rørte seg i distriktet, og han skrev gjennom årene en mengde leserinnlegg undertegnet S.M. i Ringerikes Blad og Fremtiden. Man kunne kanskje ha ventet at han ville ta aktivt del i lokalpolitikken, men som hans sønn sa i minnestunden etter begravelsen, var han mer innstilt på å sitte på gjerdet, iaktta og komme med syrlige bemerkninger. I personlig omgang var han meget omgjengelig og interessant å samtale med. Som pensjonist var han trofast medlem av «Kaffegjengen» - en gruppe jevnaldrende med interesse for kultur og samfunn som møttes ukentlig over kaffekoppene.

Han var også friluftsmann og likte seg i skog og mark. Kunnskapene om Ringerikes historie og natur kom til god nytte ved skriving av turistbrosjyrer og når han ble bedt om å foreta omyvisninger. Han var ivrig hagedyrker da han og fru Tora bodde på Rabba. Da de flyttet til Eikli, ble også hagen der litt av et mønsterbruk. Han arbeidet aktivt i hagen til han var godt og vel 94 år, og takket være sin utmerkede hjemmehjelp kunne han bo hjemme til høsten 1995.

Bjørn Knoph

Utdrag av årsmeldingene

Ringerike Historielag

Ei viktig oppgave for Ringerike Historielag er å være pådriver for å få et skolemuseum på Ringerike, går det fram av årsmeldinga til laget. Både materiell og materiale ligger på lager, og historielaget håper det snart kan bli noe av et slikt lokalt skolemuseum.

Slektshistoriegruppa og Genealogisk Datasentral, Ringerike utgjør svært aktive sektorer i historielaget.

Ringerike Historielag søker å øke ringerikingenes interesse for lokalhistorie. Samtidig er laget en pådriver for å samle inn skriftlige kulturminner, spesielt fra vår nære fortid.

Ringerike Historielag har 332 medlemmer, medregna Slektshistoriegruppen og Genealogisk Datasentral, Ringerike. I perioden 5. april 1995 til 26. mars 1996 har laget hatt 14 møter og turer, to dugnader og fem styremøter. Turene har gått til Skjærdalens Brug og Ringerike Møbel og Trevare, Hedemarken, Nordmarka, Oslo og Kongsberg. Det har blant annet vært møter om militærstell på 1700-tallet, om ringeriks-dialekta, kniv-historie, gardsbosetting i Hole og om Hønefoss Karosserifabrikk.

Styret bestod av Frank Otterbech, leder; Jan Thuen, nestleder; Inger Bratlie og Ellen Gilhuus, kasserer. Historielagets representanter i heftet Ringerike var Ingebjørg Gjesvik Liljedahl og Bjørn Knoph.

Ringerikes Museum

Museet har prioritert utstillinger og publikumsrettede tiltak. Utstillingene har også vært utenfor museet andre steder i distriktet for å nå flest mulig. "Fra åsatro til kristendom" var museets største satsing. Tema for denne utstillingen var overgangen fra hedendom til kristendom, med vekt på lokale forhold. "Kirkeskolen 100 år" ble produsert med ekstern hjelp. Videre har museet lånt inn to vandrestillinger, "Stabbur i Buskerud" og "Axel Lindahl - 100 år". På Ringerike Gjestegård har museet laget en mindre utstilling "Ferdsl i eldre tid" og på Ringkollstua er det satt opp en omfattende skiutstilling.

Prestegården har vært åpen for publikum en måned lenger enn vanlig. Riddergården har derimot hatt kortere åpningsperiode. Totalt har Ringerikes Museum hatt 2729 betalende besøkende. I denne summen ligger det også besøk av

35 grupper. I tillegg fikk rundt 2000 skoleelever gratis omvisning i Hjemmestyrkemuseet i forbindelse med frigjøringsjubileet.

Det er blitt trykket opp en museumsbrosjyre i 5000 eksemplarer.

Revisjon

Fylkesrevisjonens har innsynsrett i virksomheter som mottar vesentlige fylkeskommunale tilskudd. Det har ført til at en klargjøring av alle sider av driftsansvaret for Riddergården har fått fornyet aktualitet. Innsynsbesøk foreligger i rapport av 16. oktober 1995 og omfatter driftsregnskap for 1994, herunder gjeldende avtale med Ringerike kommune vedrørende Riddergården. Avtalen blir minst forlenget ut 1996.

Fengselsmuseum?

Hønefoss hjelpefengsel skal legges ned i løpet av 1996. Det har vært arbeidet med planer om å opprette et rettshistorisk museum med spesiell vekt på straffens og straffetenkningens historie i Norge. Blir planene gjennomført vil dette museet sannsynligvis bli en underavdeling av Ringerikes Museum.

Styret

Styret har i perioden 8. mars 1995 - 13. mars 1996 bestått av Ole Lundesgaard (formann), Torunn Bratli Nilssen (nestformann), vara Gunvor Bollingmo og styremedlemmer Runar Gjerald (Hjemmestyrkemuseet), vara Per Chr. Hurum, Atle Roll-Matthiesen, vara Ola Heen. Oppnevnt av Hole kommune: Gudbrand Hvattum/Ole Jørgen Moe fra 19.01.96, med vara Åge Solli/Gudbrand Hvattum som vara, deretter Ole Jørgen Moe med Gudbrand Hvattum som vara fra 19.01.96. Oppnevnt av Ringerike kommune: Åse Moløkken/Frank Tverran fra 22.01.96 med Torbjørn Paule/Astri T. Heia som vara fra 22.01.96. Det har vært to heltidsansatte, distriktskonservator/bestyre Preben L. Johannessen og fylkesfotograf Bjørn Johnsen. Bjørn R. Gasman har vært ansatt i halv stilling som vaktmester/håndverker. Han hadde fra 1. januar i år permisjon. Fra da har Martin Isaksen vært midlertidig ansatt. I sommersesongen var det ansatt to museumsguider. En rekke personer har vært engasjert på KAJA-tiltak. Representanter i heftet "Ringerike" Gudmund Bakke for 2 år og Olav Norheim for 1 år.

Ringerike Ungdomslag

Deltakinga i Heftet Ringerike er ein av dei største aktivitetane til Ringerike Ungdomslag for tida. Det er Fred Harald Nilssen og Trygve Gjerald som representerer ungdomslaget i Heftet Ringerike.

Ringerike Ungdomslag var 75 år i fjor, men jubileet vart ikkje markert. Det har heller ikkje vore arrangert kurs eller andre aktivitetar i løpet av fjoråret, går det fram av årsmeldinga. Laget har hatt seks styremøte. Leiaren i laget var utsending på landsmøtet og på begge landsrådsmøta i Noregs Ungdomslag.

Ringerike Ungdomslag hadde 278 medlemmer i 1995; av desse var 97 under 14 år.

Til våre kunder.

1. april i år var vårt firma 50 år.

Fra den spede starten i 1946, med Hønefoss Kristelige bok- og papirhandel og fram til i dag, som distriktets største bokhandel, har vært en «eventyrlig åpenbaring», som Ringerikes Blad så treffende skrev. Vi takker alle våre kunder som har bidratt til denne veksten. Når vi i vårt jubileumsår, og hittil beste år, valgte å selge til Lauritzen Bokhandel, er det for å sikre deg som kunde en ennå bedre mulighet til å ha en stor og levedyktig bokhandel i distriktet de kommende år.

Vi ønsker Lauritzen Bokhandel lykke til når de fra 1. oktober 1996 overtar Frøyshov bok og papir as.

Steinar Frøyshov

Vi takker for den tillit det er å overta den velrenommerte bokhandelen, og ønsker fortsatt å bygge og videreutvikle det gode fundamentet Frøyshov bok og papir er tuftet på. Sammen med firmaets dyktige medarbeiderstab vil vi gjøre vårt beste for at du som kunde fortsatt skal føle deg velkommen i de lokaliteter vi nå overtar etter Frøyshov bok og papir as.

Lauritzen
BOKHANDEL

Arild D. Lauritzen

Vi vil være din økonomiske medspiller også i fremtiden

Hvem husker ikke sin første sykkel? Og øyeblikket da du stolt mestret syklingens finurlige balansekunst. Følelsen av å lykkes. Ønskene er ofte de samme i dag som før, selv om sykkelmodellene nok har endret seg. Det er fortsatt godt å ha noen i ryggen som kan hjelpe deg å nå målene. Uten en trygg økonomisk medspiller er det vanskeligere å komme noen vei.

Planlegg fremtiden og økonomien sammen med oss. Vi har gunstige betingelser, og produkter spesielt tilpasset store som små. Velkommen innom du også!

Ringerikes Sparebank

– en solid medspiller –